

บทที่ ๒

ประวัติความเป็นมาและเนื้อหาวรรณคดีวิจักษ์ ประเภทบทร้อยกรอง

วรรณคดีเป็นมรดกที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษ สามารถสะท้อนสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสมัยนั้นๆ ภายในเนื้อเรื่องผู้ประพันธ์มักสอดแทรกแนวคิด คติเตือนใจ และปรัชญาชีวิตของกวีไว้ ทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้ ความประทับใจ มีความรู้สึกร่วมไปกับกวี ดังนั้น วรรณคดีจึงมีคุณค่าทั้งในด้านประวัติศาสตร์ สังคม อารมณ์ และคติเตือนใจ รวมทั้งมีคุณค่าในด้านวรรณศิลป์ด้วย นอกจากนี้ วรรณคดีจะเป็นมรดกทางปัญญาของคนในชาติแล้ว วรรณคดียังเป็นเครื่องเชิดชูอารยธรรมของชาติ และยังมีคุณค่าเป็นหลักฐานทางโบราณคดี ทำให้คนในชาติสามารถรับรู้เรื่องราวในอดีต การอ่านวรรณคดีจึงเป็นการส่งเสริมให้ผู้อ่านมีอารมณ์สุนทรีย์และเข้าใจความจริงของโลกมากยิ่งขึ้น^๑

เนื่องจากการเข้าใจสับสนระหว่างคำว่า วรรณคดีกับวรรณกรรมอยู่เสมอ เพราะจากทั้งสองคำ มาจากภาษาอังกฤษว่า Literature เช่นเดียวกัน สำหรับในภาษาไทยนั้นมีการใช้คำว่า "วรรณคดี" ก่อนภายหลังจึงได้เกิดมีคำว่า "วรรณกรรม" ขึ้น และจริง ๆ แล้ว ในอดีตก่อนปี พ.ศ. ๒๕๔๗ ไทยเรายังไม่มีคำว่า "วรรณคดี" ใช้ เราเรียกหนังสือวรรณคดีว่า "หนังสือ" (เช่นเรียกเรื่องท้าวบวเจียงหรือท้าวสูงท้าวเจียงที่ทางเวียงจันทน์ส่งมาถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกว่า "หนังสือเจียง" หรือเรียกเรื่องมหาภารตะว่า "หนังสือมหาภารตะ" เป็นต้น) หรือเรียกโดยใช้ชื่อผู้แต่งกับชื่อลักษณะคำประพันธ์และประเภทของเนื้อหา (เช่น นิราศนรินทร์คำโคลงหรือนิราศพระยาตรัง เป็นต้น) หรือเรียกโดยใช้ชื่อลักษณะคำประพันธ์และเหตุการณ์หรือโอกาสที่ทำให้เกิดเรื่องนั้นๆ ขึ้น (เช่น เพลงยางหรือกลอนนิราศรบพม่าที่ท่าดินแดง หรือโคลงนิราศเวียงจันทน์ พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเดชาดิศร เป็นต้น)^๒ และคำว่า "วรรณคดี" นี้รู้จักกันอย่างเป็นทางการเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในโอกาสที่ทรงตั้ง "โบราณคดีสโมสร" ขึ้น วัตถุประสงค์ของสโมสรนี้ก็เพื่อส่งเสริมการประพันธ์ การศึกษาประวัติศาสตร์และโบราณคดี งานที่สำคัญที่สุดเกี่ยวกับวรรณคดีคือ การพิมพ์เผยแพร่วรรณคดีโบราณ เช่น ลิลิตยวนพ่าย ทวาทศมาส และนิราศพระยาตรัง เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีคณะกรรมการตรวจคัดหนังสือที่แต่งดีเพื่อรับพระบรมราชานุญาตประทับพระราชลัญจกรมังกกราบแก้ว หนังสือใดที่โบราณคดีสโมสรนี้

^๑ ภาสกร เกิดอ่อน และคณะ, หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน ภาษาไทยวรรณคดีและวรรณกรรม กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน ๒๕๕๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์การพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๒.

^๒ ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต, “ร้อยและคำสร้อยในร้อย ในเรื่องลิลิตพระลอภาษาและวรรณคดีไทย”, ปีที่ ๑๕(ธันวาคม, ๒๕๔๑) : หน้า ๑๕.

ประทับพระราชลัญจกรมังกรคาบแก้วก็ได้ชื่อว่าเป็น "วรรณคดี" ซึ่งในขณะนั้นถือว่าเป็น "หนังสือดี" ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๕๗ คำว่า "วรรณคดี" จึงได้ประกาศใช้อย่างเป็นทางการ เนื่องด้วยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงตั้งวรรณคดีสโมสร เพื่อส่งเสริมการแต่งหนังสือ เช่นเดียวกับกิจการของโบราณคดีสโมสร และงานที่สำคัญของวรรณคดีสโมสรนี้ก็คือการพิจารณายกย่องหนังสือสำคัญของชาติว่าเรื่องใดเป็นยอดทางไหน^๓ สำหรับคำว่า "วรรณคดี" ได้มีผู้ให้คำจำกัดความไว้มากหลาย ดังนี้ คือ

๒.๑ ความหมายของวรรณคดีและวรรณคดีวิจักษ์

คำว่า "วรรณคดี" ตามตัวอักษร หมายความว่า "แนวทางแห่งหนังสือ" คำว่าวรรณคดี เป็นคำสมาส ประกอบด้วยคำ "วรรณ" จากรากศัพท์สันสกฤต วรรณ แปลว่า หนังสือ กับคำว่า "คดี" จากรากศัพท์บาลี คติ แปลว่า การดำเนิน การไป ความเป็นไป แบบกว้าง ทาง ลักษณะ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒^๔ ได้ให้ความหมายว่า หนังสือที่ได้รับการยกย่องว่าแต่งดี

ลิตธา พินิจภูวดล, รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ และเสาวลักษณ์ อนันตศาสนต์ได้อธิบายเพิ่มเติมความหมายของวรรณคดีที่ว่าเป็นหนังสือแต่งดี นั้นได้แก่ บทประพันธ์ทุกชนิดที่ผู้แต่งมีวิธีเขียนที่ดีมีศิลปะ ก่อให้เกิดความประทับใจแก่ผู้อ่านสร้างความสนุกเพลิดเพลินให้แก่ผู้อ่าน ทำให้อ่านมีโน้ภาพไปตามจินตนาการของผู้แต่ง เราให้เกิดอารมณ์สะท้อนใจไปตามความรู้สึกของผู้แต่ง บางครั้งผู้แต่งจะสอดแทรกความรู้และทัศนคติในเรื่องต่างๆ ลงในงานของเขา แต่ก็มีได้หมายความว่าผู้แต่งมุ่งให้ความรู้หรือมุ่งสอนปรัชญา ศีลธรรม หรือเรื่องของชีวิต ทั้งนี้เพราะวรรณคดีไม่ใช่ตำราซึ่งมุ่งสอนความรู้เป็นสำคัญ ถ้าตำราเล่มใดมีลักษณะเป็นวรรณคดีก็จะได้รับการยกย่อง เช่น ไตรภูมิพระร่วง ปฐมสมโพธิกถา เป็นต้น วรรณคดีเป็นที่รวมความรู้สึนึกคิด ความรอบรู้ ความฉลาด และสติปัญญาอันลึกซึ้ง คนที่อ่านวรรณคดีก็จะได้รับถ่ายทอดความฉลาดรอบรู้ไว้มากบ้างน้อยบ้าง^๕

ชลธิรา กลัดอยู่^๖ (อ้างถึง สนิท ตั้งทวี) อธิบายว่า วรรณคดี มีความหมายที่ใช้กันทั่วไปสองประการ คือ ความหมายประการแรกได้แก่ หนังสือที่เรียบเรียงออกมาเป็นตัวหนังสือหรือนัยหนึ่งหมายถึงหนังสือทั่วไปนั่นเอง แต่มีเจาความหมายว่าเป็นหนังสือเก่าถือเป็นมรดกที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ ส่วนความหมายที่สอง มีความหมายคล้ายคลึงกับคำ "กวีนิพนธ์" คือถือว่าเป็นหนังสือที่ได้รับ

^๓ ลิตธา พินิจภูวดล และนิตยา กาญจนวรรณ, *ความรู้ทั่วไปทางวรรณกรรมไทย*, (กรุงเทพมหานคร: ดวงกมล ,๒๕๒๐), หน้า ๑-๓.

^๔ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พ.ศ. ๒๕๔๒. , (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๕๕.

^๕ ลิตธา พินิจภูวดล, รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ และเสาวลักษณ์ อนันตศาสนต์, *วรรณคดีเปรียบเทียบ*, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๔), หน้า ๑.

^๖ ชลธิรา กลัดอยู่, *ชีวิตและผลงานของครูเทพ*, (กรุงเทพมหานคร : เคล็ดไทย, ๒๕๒๘), หน้า ๑.

การยกย่องแล้วจากกลุ่มคนที่นับว่าเป็นคนชั้นนำในวงการหนังสือ มีนัยลึกลงไปอีกว่ามีคุณค่าสูงส่งเข้าขั้นวรรณศิลป์ คือเป็นแบบอย่างที่ยกย่องเชิดชูกันไป

เจือ สตะเวทิน กล่าวว่า วรรณคดี คือหนังสือหรือบันทึกความคิดที่ดีที่สุดด้วยท่วงทำนองเขียน (Style) ที่ประณีตบรรจงครบองค์แห่งศิลปะของการเขียน สามารถลึใจให้ผู้อ่านผู้ฟังเกิดความปีติเพลิดเพลิน มีความรู้สึกร่วมกับผู้แต่ง เห็นจริงเห็นจังกับผู้แต่ง เรียกกันเป็นสามัญว่า มีความสะเทือนอารมณ์ ทั้งต้องประกอบไปด้วยคุณค่าสาระอีกด้วย^๗

วิทย์ ศิวะศรียานนท์ อธิบายว่า บทประพันธ์ที่เป็นวรรณคดี คือ บทประพันธ์ที่มุ่งให้ความเพลิดเพลินให้เกิดความสำนึกคิด (Imagination) และอารมณ์ต่าง ๆ ตามผู้เขียน นอกจากนี้บทประพันธ์ที่เป็นวรรณคดีจะต้องมีรูปศิลปะ (Form) และรูปศิลปะนี้เองที่ทำให้วรรณคดีมีความงาม^๘

ศุภชัย รัตนโกมุท และสะอาด อินทรสาตี กล่าวว่า วรรณคดีคือหนังสือแต่งดี ได้รับยกย่องจากผู้อ่านหลาย ๆ คนเห็นพ้องต้องกันว่าแต่งดี จะเป็น "ร้อยแก้ว" เช่น สามก๊ก ฉบับของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) หรือจะเป็น "ร้อยกรอง" เช่น ลิลิตพระลอ หรือบทละครเรื่องอิเหนา ของรัชกาลที่ ๒ ก็ได้ พร้อมกับอธิบายเพิ่มเติมว่า วรรณคดีเป็นนามธรรมที่เราตั้งขึ้นเพื่อใช้เรียกศิลปะอย่างหนึ่ง ซึ่งมีวิวัฒนาการมาแต่อักษรศาสตร์ กวีได้ใช้ความสามารถจินตนาการเรื่องนั้น ๆ ขึ้น เช่น จัดวรรคคำ เสียงคำ ให้ได้ความหมาย เกิดอารมณ์ เกิดสุนทรียะ ได้อ่านเรื่องแล้วรู้สึกเพลิดเพลินเกิดอารมณ์คล้อยตามท้องเรื่อง ส่งเสริมความรอบรู้ มีสำนวนโวหารงดงาม ไพเราะ คมคาย จูงใจให้เกิดความซาบซึ้ง เพราะใช้คำได้เหมาะกับโอกาส เหตุการณ์ เป็นต้น^๙

พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงให้คำจำกัดความของวรรณคดีไว้ว่า "วรรณคดีโดยแท้ เป็นศิลปกรรมหรือสิ่งสุนทร ซึ่งนักประพันธ์มีความรู้สึกลึกซึ้งอย่างใดแล้ว ก็ระบายภาพให้ผู้อ่านได้ชมความงามตามที่นักประพันธ์รู้สึกนึกคิดไว้ด้วย ซึ่งสอดคล้องกับการให้ความหมายของ ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ ที่กล่าวว่า งานประพันธ์ที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นวรรณคดี มักจะได้รับการยกย่องในทางความงามและทางความดีด้วย"^{๑๐}

^๗ เจือ สตะเวทิน, การประพันธ์และประวัติวรรณคดีไทย, (พระนคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๑๔), หน้า ๘.

^๘ วิทย์ ศิวะศรียานนท์ ด.ร., วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๑๔), หน้า ๕.

^๙ ศุภชัย รัตนโกมุท และสะอาด อินทรสาตี, วรรณคดีวิเคราะห์, (กรุงเทพมหานคร : ประพันธ์สาสน์, ๒๕๑๘), หน้า ๒.

^{๑๐} พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, วรรณคดีวิจารณ์, (กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานคร พิมพ์, ๒๕๐๖), หน้า ๓.

พระยาอนุมานราชธน (๒๕๑๕ : ๘) ได้ให้ความหมายว่า วรรณคดีหมายถึงบทประพันธ์ ซึ่งมีลักษณะเด่นในเชิงประพันธ์ มีค่าทางอารมณ์และความรู้สึกแก่ผู้อ่าน ผู้ฟังคือ วรรณคดีมีวรรณศิลป์^{๑๑}

จากความหมายของวรรณคดีที่มีผู้ให้ไว้จำนวนมากนั้นสรุปได้ว่าวรรณคดีเป็นคำที่มีความหมายลึกซึ้ง ไม่เฉพาะแต่เพียงพิจารณาความหมายตามรูปศัพท์ แต่ต้องศึกษาถึงความหมายลึกซึ้งกว่านั้นหนังสือที่เป็นวรรณคดีจะต้องเป็นหนังสือที่เขียนขึ้นด้วยความประณีตบรรจงทั้งในด้านการใช้ภาษา การแสดงความคิด รูปแบบและเนื้อหา อีกทั้งคุณค่าทางอารมณ์และความประทับใจในความงามด้านต่างๆ ตามที่ผู้เขียนสร้างขึ้น

๒.๑.๑ ความหมายของวรรณกรรม

คำว่า "วรรณกรรม" มีความหมายตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า "Literature Works" หรือ "General Literature" และการใช้คำว่า "วรรณกรรม" มีปรากฏครั้งแรกในพระราชบัญญัติคุ้มครองศิลปะและวรรณกรรม พ.ศ.๒๔๗๕ โดยให้คำนิยามคำว่า "วรรณกรรมและศิลปกรรม" รวมกันไว้ดังนี้

"วรรณกรรมและศิลปกรรม หมายความว่า การทำขึ้นทุกชนิดในแผนกวรรณคดี แผนกวิทยาศาสตร์ แผนกศิลปะ จะแสดงออกโดยวิธีหรือรูปร่างอย่างใดก็ตาม เช่น สมุด สมุดเล็ก และหนังสืออื่น ๆ เช่น ปาฐกถา กลาอื่น ๆ เทศนา หรือวรรณกรรมอื่น ๆ อันมีลักษณะเช่นเดียวกัน หรือนาฏกียกรรม หรือนาฏกีย-ดนตรีกรรม หรือแบบพ็อนรำและการเล่นแสดงให้คนดูโดยวิธีใด ซึ่งการแสดงนั้นได้กำหนดไว้เป็นหนังสือ หรืออย่างอื่น ๆ “คำว่า” วรรณกรรม” ก็ได้นิยมใช้กันแพร่หลายมาตามลำดับ และสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้จัดตั้งสำนักงานวัฒนธรรมทางวรรณกรรมรวมอยู่ในกระทรวงวัฒนธรรมแห่งชาติเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๕ มีหน้าที่เผยแพร่วรรณกรรมและส่งเสริมศิลปะการแต่งหนังสือ เพื่อรักษาวัฒนธรรมไทยอย่างเป็นทางการสืบต่อจากวรรณคดีสโมสร ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖

กุหลาบ มลลิกะมาส กล่าวว่า คำว่า "วรรณกรรม" มาจากการสร้างศัพท์ใหม่ แทนคำว่า "Literature" โดยวิธีสมาส หรือรวมคำ จากคำว่า วรรณ หรือ บรรณ ซึ่งหมายถึงใบไม้ หรือ หนังสือ รวมกับคำว่า กรรม ซึ่งหมายถึงการกระทำ ดังนั้นวรรณกรรม จึงหมายถึง การกระทำที่เกี่ยวกับหนังสือ โดยความหมายของวรรณกรรม หมายถึง สิ่งซึ่งเขียนขึ้นทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นไปในรูปใด หรือเพื่อความมุ่งหมายใด ซึ่งอาจจะเป็นใบปลิวหนังสือพิมพ์ นวนิยาย คำอธิบาย ฉลากยา เป็นต้นก็ได้^{๑๒}

^{๑๑} พระยาอนุมานราชธน, **วรรณกรรมไทยปัจจุบัน**, (กรุงเทพมหานคร : สิริชัยการพิมพ์ , ๒๕๑๕), หน้า ๘.

^{๑๒} กุหลาบ มลลิกะมาส, **วรรณกรรมไทย**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง ๒๕๑๗), หน้า ๗.

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ อธิบายว่า วรรณกรรม หมายถึง งานหนังสือ งานนิพนธ์ที่ทำขึ้นทุกชนิด ไม่ว่าแสดงออกมาโดยวิธีหรือในรูปอย่างใด เช่น หนังสือ จุลสาร สิ่งเขียน สิ่งพิมพ์ ปาฐกถา เทศนา คำปราศรัย สุนทรพจน์ สิ่งบันทึกเสียง ภาพ และความหมายรวมถึงโปรแกรมคอมพิวเตอร์ด้วย^{๑๓}

สิทธา พินิจกุล และคณะ กล่าวว่า วรรณกรรม หมายถึงงานเขียนในรูปบทกวีนิพนธ์ ร้อยกรอง และข้อเขียนทั้งหมดที่ใช้ภาษาร้อยแก้ว ได้แก่ บทความ สารคดี นวนิยาย เรื่องสั้น เรียงความ บทละคร บทภาพยนตร์ บทโทรทัศน์ ตลอดจนคอลัมน์ต่าง ๆ ในหนังสือพิมพ์^{๑๔}

พระยาอนุมานราชธน หรือ เสฐียรโกเศศ ได้กล่าวว่า วรรณกรรมหมายถึงการกระทำหนังสือหรือหนังสือที่แต่งขึ้นทั่วไปโดย มิได้จำกัดว่าเป็นหนังสือพวกใดพวกหนึ่งโดยเฉพาะ ส่วนจะมีคุณค่ามากน้อยเพียงใดนั้นเป็นอีกเรื่องหนึ่งต่างหาก^{๑๕}

สมพร มั่นตะสูตร อธิบายว่า วรรณกรรม หมายถึง งานเขียนทุกชนิด ทุกชิ้นที่สามารถสื่อสารได้น่าจะเป็นวรรณกรรม ซึ่งหมายความว่า เมื่อผู้แต่งส่งสารไปยังผู้รับ ผู้รับสามารถสื่อความเข้าใจจากสารที่ผู้แต่งส่งมาได้ ก็ถือว่ามีสารสื่อสารกันขึ้นแล้วงานเขียนนั้นนับว่าเป็นวรรณกรรม

เสถียร จันทิมาธร อธิบายว่าวรรณกรรม คือผลิตผลที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อสะท้อนถ่ายทอดความชัดเจนที่ได้รับจากการต่อสู้ของชีวิต ทั้งในทางธรรมชาติและทางสังคม เป็นการสร้างวัฒนธรรมทางศิลปะ รับผิดชอบต่อประโยชน์ของกลุ่มความคิดที่ตนสังกัดอยู่^{๑๖}

อย่างไรก็ตาม ความหมายของวรรณกรรมที่มีผู้ให้ไว้หลากหลายนี้ ตามความหมายของหนังสือความรู้ทั่วไปทางวรรณกรรมนั้นจะมีความหมายกว้าง โดยกินความครอบคลุมงานหนังสือทุกชนิดหรือสิ่งพิมพ์ทุกประเภท ทั้งหนังสือทั่วไป หนังสือตำรา หนังสืออ้างอิง วารสาร นิตยสาร และเอกสาร ต่างๆ เป็นต้น^{๑๗}

๒.๑.๒ การวิจัษ์วรรณคดี

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า คำว่า “วรรณคดี” หมายถึง หนังสือที่ได้รับการยกย่องว่าแต่งดี มีคุณค่า ซึ่งคำว่า วรรณคดีได้ปรากฏอยู่พระราชกฤษฎีกาการตั้งวรรณคดีสโมสรใน พ.ศ. ๒๔๕๗ รัช

^{๑๓} พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พ.ศ. ๒๕๔๒., หน้า ๑๐๕๕.

^{๑๔} สิทธา พินิจกุล และคณะ, ความรู้ทั่วไปทางวรรณกรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่นกรมการประมง ๒๕๑๕), หน้า ๓๕.

^{๑๕} พระยาอนุมานราชธน หรือ เสฐียรโกเศศ, วัฒนธรรมเบื้องต้น, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์การพิมพ์, ๒๕๑๕), หน้า ๒๔.

^{๑๖} สมพร มั่นตะสูตร, วรรณกรรมไทยปัจจุบัน, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๕), หน้า ๑๐-๑๑

^{๑๗} พงษ์ศักดิ์ สังขญาณุ, พงษ์ศักดิ์ สังขญาณุ, ความหมายของวรรณคดี, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: [http://learning.edu zones.com/winny/3625\[๒๕ กรกฎาคม ๒๕๕๖\]](http://learning.edu zones.com/winny/3625[๒๕ กรกฎาคม ๒๕๕๖]).

สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งนี้หนังสือที่จัดว่าเป็นวรรณคดี ได้แก่ กวีนิพนธ์ ละครไทย นิทาน ละครพูด และพงศาวดาร เป็นต้น วรรณคดีเป็นกระจกเงาส่องสะท้อนภาพสังคม และวัฒนธรรม ผู้อ่านควรอ่านวรรณคดีเพื่อศึกษาเรียนรู้เรื่องราว ความเป็นมา ความคิด และค่านิยมของคนในสังคมแต่ละสมัย การได้วิจักษ์ และวิจารณ์วรรณคดีจำทำให้เป็นผู้ได้ฝึกคิด วิเคราะห์ รู้จักสังเกต ได้ความรู้ และประสบการณ์จากวรรณคดี วรรณคดีจึงมีความสำคัญในด้านเนื้อหาให้ข้อคิด คติเตือนใจ และด้านสังคมที่ให้ความรู้เกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม รวมทั้งเป็นบันทึกทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญอีกประการหนึ่งด้วย^{๑๘}

คำว่า “วิจักษ์” พจนานุกรมฉบับพระราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายคำว่า วิจักษ์ ความเข้าใจและตระหนักในคุณค่าของศิลปกรรมและวรรณกรรม ความนิยม ความซาบซึ้ง เช่น วรรณคดีวิจักษ์^{๑๙}

ภาสกร เกิดอ่อน และคณะ ได้กล่าวว่า “การวิจักษ์” หมายถึง ที่รู้แจ้ง ที่เห็นแจ้ง ฉลาด มีสติปัญญา เชี่ยวชาญ เข้าใจแจ่มแจ้ง และประจักษ์คุณค่า

การวิจักษ์วรรณคดี จึงหมายถึง การพิจารณาหนังสือนั้นๆ แต่งตืออย่างไร ใช้ถ้อยคำไพเราะลึกซึ้งกินใจ หรือมีความงามอย่างไร มีคุณค่า ให้ความรู้ ข้อคิดคติเตือนใจ หรือชี้ให้เห็นสภาพชีวิตความคิด ความเชื่อของสังคมอย่างไร^{๒๐}

๒.๒.๓ หลักการวิจักษ์และวิจารณ์วรรณคดี

การวิจักษ์วรรณคดี คือ การเกิดความเข้าใจแจ่มแจ้งตระหนักในคุณค่าของวรรณคดี เรื่องหนึ่งๆ ว่าเป็นงานศิลปะที่ถึงพร้อมเพียงใด มีข้อดีข้อเด่นอย่างไร มีข้อด้อยอย่างไร มีข้อคิดที่สัมพันธ์กับชีวิตจริงเพียงใด เป็นต้น ความตระหนักดังกล่าวย่อมนำไปสู่ความซาบซึ้งในคุณค่าทำให้เกิดความห่วงแหน อยากจะรักษาไว้ให้ดำรงเป็นสมบัติของชาติต่อไป^{๒๑}

การวิจารณ์วรรณคดี คือ การแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับวรรณคดี ซึ่งมีอยู่หลายระดับ ในระดับต้นๆ เป็นการบอกกล่าวความคิดเห็นส่วนตัวว่าชอบหรือไม่ชอบเรื่องที่ได้อ่านนั้นอย่างไร บางครั้งอาจจะติชมไปว่าดีหรือไม่ดีด้วย แต่ผู้อ่านที่ดีจะต้องไม่หยุดอยู่เพียงนั้น ควรจะถามตนเองต่อไปว่าที่ชอบหรือไม่ชอบ และที่ว่าดีหรือไม่ดีนั้น เพราะเหตุใด การคิดค้นหาเหตุผลมาอธิบายความรู้สึกของตนเองดังกล่าวเป็นขั้นต่อไปของการวิจารณ์วรรณคดี ซึ่งทำให้ชอบขำวรรณคดีวิจารณ์ขยายกว้างออกไปเป็นสื่อกลางระหว่างกวีกับผู้อื่น ผู้วิจารณ์วรรณคดีที่มีประสบการณ์มากได้อ่าน

^{๑๘} ภาสกร เกิดอ่อน และคณะ, หน้า ๒.

^{๑๙} พจนานุกรมฉบับพระราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๑๐๗๒.

^{๒๐} ภาสกร เกิดอ่อน และคณะ, หน้า ๓.

^{๒๑} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ, หนังสือเรียนสาระการเรียนรู้พื้นฐาน วรรณคดีวิจักษ์ กลุ่มการเรียนรู้ภาษาไทย หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ครูสภาลาดพร้าว, ๒๕๕๐), หน้า ๓.

วรรณคดีอย่างหลากหลายและได้แสดงความคิดเห็นในเชิงวิจารณ์ไว้มากแล้ว ย่อมต้องพยายามสร้างหลักบางประการเพื่อใช้ในการวินิจฉัยวรรณคดี ทำให้เกิดหลักวรรณคดีวิจารณ์แนวต่างๆ ที่น่าสนใจ เช่น วรรณคดีวิจารณ์แบบอิงชีวประวัติของกวี วรรณคดีวิจารณ์แนวจิตวิทยา วรรณคดีวิจารณ์แนวสังคม วรรณคดีวิจารณ์แนวปรัชญา เป็นต้น^{๒๒} อย่างไรก็ตาม ภาสกร เกิดอ่อน และคณะ, ได้กล่าวถึงหลักการวิจักษ์วรรณคดี ไว้ว่า

(๑) การอ่านอย่างพินิจพิจารณา คือ การอ่านโดยใช้การวิเคราะห์ อ่านตั้งแต่ชื่อเรื่อง ผู้แต่ง คำนำ คำนิยม สารบัญ ไปจนถึงเนื้อหา และบรรณานุกรม รวมถึงประวัติของผู้เขียน ซึ่งจะทำให้เราเข้าใจเนื้อหา มูลเหตุของการแต่ง แรงบันดาลใจในการแต่ง และสิ่งที่แฝงเร้นในหนังสือ

(๒) ค้นหาความหมายพื้นฐาน ความหมายพื้นฐานหรือความหมายตามตัวอักษร ผู้อ่านสามารถค้นหาได้จากข้อความที่ผู้แต่งได้แฝงเร้นเอาไว้ โดยแลกเปลี่ยนความรู้กับผู้อื่นได้ แล้วจัดลำดับใจความสำคัญของเรื่อง ว่าใคร ทำอะไร ที่ไหน และอย่างไร

(๓) รับรู้อารมณ์ของบทประพันธ์ พยายามรับรู้ความรู้สึก อารมณ์ของผู้เขียนที่สอดแทรกลงไปใบบทประพันธ์นั้น ถ้าผู้อ่านรับรู้อารมณ์ ความรู้สึกตรงตามเจตนาของผู้ส่งสาร เมื่ออ่านออกเสียงหรือทำนองเสนาะ จะทำให้บทประพันธ์นั้นๆ มีความไพเราะยิ่งขึ้น

(๔) ค้นหาความหมายของบทประพันธ์ หลักการค้นหาความหมายของบทประพันธ์ มีดังต่อไปนี้

๔.๑ ค้นหาความหมายตามตัวหนังสือ คือ คำใดที่ไม่เข้าใจความหมายก็ศึกษาคำนั้นให้เข้าใจ เช่น

ผจญคนมักโกรธด้วย	ไมตรี
ผจญหมู่ทรชนดี	ต่อตั้ง
ผจญคนจิตต์โลภมี	ทรัพย์เผื่อแผ่นา
ผจญอัสติย์ให้ยั้ง	หยุดด้วยสัตยา

ศัพท์ที่ค้นหาจากโคลง คือ ผจญ= พยายามต่อสู้ พยายามเอาชนะ มัก= ชอบ ทรชน = คนชั่ว บทประพันธ์ หมายความว่า พยายามเอาชนะผู้ที่มีอารมณ์โกรธด้วยการผูกไมตรี เอาชนะคนชั่วด้วยการทำความดีตอบ เอาชนะผู้ที่มีจิตเห็นแก่ตัวเห็นแก่ได้ด้วยการเผื่อแผ่ทรัพย์ให้ และเอาชนะความไม่ซื่อสัตย์ด้วยความซื่อสัตย์อยู่เสมอ ดังนี้ เป็นต้น

๔.๒ ค้นหาความหมายแฝง คือ ความหมายที่ต้องตีความ ซึ่งผู้แต่งอาจใช้คำที่เป็นสัญลักษณ์ เพื่อเสนอสารอันเป็นความคิดหลักของผู้แต่ง เช่น

ภพนี้มีใช้หล้า หงส์ทอง เดียวเอย

^{๒๒} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ, หน้า ๓-๕.

กาก็เจ้าของครอง	ร่วมด้วย
เมาสมมุติจองหอง	หื่นชาติ
แล้งน้ำมิตรโลกม้วย	หมดสิ้นสุขสานต์

ความหมายของโคลงนี้ต้องการเสนอสารว่า โลกนี้มีใช่แต่เป็นเพียงที่อยู่ของคนชั้นสูงเท่านั้น โดยใช้ “หงส์” เป็นสัญลักษณ์แทนชนชั้นสูง ส่วน “กา” แทนคนชั้นล่าง ซึ่งรวมอาศัยอยู่บนโลกด้วยเช่นกัน ดังนั้น ถ้ายึดติดการแบ่งระดับชั้นชน โดยไม่มีความเมตตาอาทรให้แก่กันโลกก็จะขาดสันติสุข

๔.๓ ค้นหาข้อคิดอันเป็นประโยชน์ในตัวบทของวรรณคดี กล่าวคือ การค้นหาความรู้สึกของผู้แต่ง ซึ่งไม่จำเป็นต้องตรงกับความรู้สึกของผู้อ่าน แต่ผู้อ่านรู้สึกเช่นนั้น เพราะมีเหตุผลอย่างไร มีหลักฐานอะไร และมีคำใดที่บ่งชี้ให้ผู้อ่านรู้สึกอย่างนั้น เช่น เรื่องขุนช้างขุนแผน เป็นเรื่องของความรัก ความหลงของชายสองหญิงหนึ่งและชีวิตที่วุ่นวายเพราะความเห็นแก่ตัว ชีวิตที่มากู้หลายคู่ครองย่อมไม่มีความสุข เป็นต้น

(๕) การพิจารณาว่าผู้แต่งใช้กลวิธีใดในการแต่งคำประพันธ์ สามารถค้นหาได้จากวิธีสร้างสรรค์ในกวีนิพนธ์ กล่าวคือ

๕.๑ การใช้บรรยายโวหาร คือ การใช้คำอธิบายเล่าเรื่องราวรายละเอียดให้เข้าใจตามลำดับเหตุการณ์ เช่น

“ด้วยข้าพระเจ้ากลับมาเวลาพลบค่ำ ทั้งนี้เพราะเป็นกระลี่ยขึ้นในไพรวัน พฤษภาทุกสิ่งสารพันก็แปรปรวนทุกประการ ทั้งพื้นป่าพระหิมพานต์ก็ผัดผ่นหวนไหวอยู่วิงเวียนเปลี่ยนเป็นพยับมือไม่เห็นหน ข้าพระบาทนี้ร้อนรนไม่หยุดหย่อนแต่สักอย่าง แต่เดินมาก็บังเกิดประหลาดกลางคืนในกลางพนาลี พบพญาราชสีห์สองเสือทั้งสามสัตว์สกัดหน้าไม่มาได้ ต่อสิ้นแสงอโณทัยจึงได้คลาเคลื่อนไഴจะเป็นเหมือนพระองค์ดรินนั้นก็หาไม่ได้ พระพุทธเจ้าข้า”

๕.๒ การใช้พรรณนาโวหาร คือ การอธิบายความโดยการสอดแทรกอารมณ์ความรู้สึก หรือให้รายละเอียดอย่างลึกซึ้งของผู้แต่งลงไปในเรื่องนั้นๆ ทำให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์สะท้อนใจคล้อยตามไปกับบทประพันธ์ เช่น

บัดมวงคลพ่าห้ไ้	ทวารดี
แว้งเหวี่ยงเปียงเศียรสะบัด	ตกใต้
อุกคลุกพลุกเงยงัด	คอคช เคิกแฮ
เบนบ่ายหงายแขนให้	ท้วงท้อที่ถอย

๕.๓ การใช้เทศนาโวหาร คือ กลวิธีที่ใช้โวหารในการกล่าวสั่งสอนอย่างมีเหตุผลประกอบ ตัวอย่าง เช่น

ถ้าทำดีก็จะเป็นศรีศักดิ์	ถ้าทำชั่วชั่วจักตามสนอง
ความชั่วเราลี้ลับอย่ากลับตรอง	นอนแล้วมองดูผิดในกิจการ

๕.๔ การใช้สาธกโวหาร คือ การยกตัวอย่างหรือเรื่องราวมาประกอบเพื่อเพิ่มรายละเอียด หรือสิ่งที่น่ารู้ น่าสนใจลงไปข้อความทำให้เข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น

พระตรีโลกนาถแผ้ว	เผด็จมาร
เฉกพระราชสมภาร	พี่น้อง
เสด็จไร่พิริยะราญ	อรินาส ลงนา
เสนอพระยศยืนก้อง	เกียรติทำทุกกาย

๕.๕ การใช้อุปมาโวหาร คือ โวหารที่กล่าวเปรียบเทียบ มักใช้คู่อุปมา อุปมา เป็นสิ่งหรือข้อความที่ยกมาเปรียบ ส่วนอุปไมย คือ ข้อความที่เปรียบเทียบกับสิ่งอื่นให้เข้าใจแจ่มแจ้ง เช่น

หนังสือเหมือนเพื่อนชีวิตเข็มโลก	ให้สุขโศกให้ปัญญาให้หน้าที่
จำคิดรู้ประทีปส่องตรงชั่วดี	สมศักดิ์ศรีสมคุณค่าพัฒนาคน

(๖) การพิจารณา ความงาม ความไพเราะของภาษา คือ การพิจารณาการเลือกใช้คำ การสรรคำ และการจัดวางคำที่เลือกสรรแล้วให้ต่อเนื่องอย่างไพเราะ เหมาะสม ได้จังหวะ ถูกต้องตามโครงสร้างภาษา ก่อให้เกิดความรู้สึก อารมณ์ และเห็นภาพพจน์^{๒๓}

เมื่อกล่าวโดยสรุป “วรรณคดี” หนังสือที่ได้รับการยกย่องว่าแต่งดี มีคุณค่า เป็นหนังสือที่จัดว่าเป็นวรรณคดี ได้แก่ กวีนิพนธ์ ละครไทย นิทาน ละครพูด และพงศาวดารเป็นต้น การวิจักษ์วรรณคดี คือ การเกิดความเข้าใจแจ่มแจ้งในวรรณคดี หรือเป็นการพิจารณาหนังสือเหล่านั้นว่า แต่งดีอย่างไร ใช้ถ้อยคำไพเราะลึกซึ้งกินใจ หรือมีความงามอย่างไร มีคุณค่า ให้ความรู้ ข้อคิดคติเตือนใจ หรือชี้ให้เห็นสภาพชีวิตความคิด ความเชื่อของสังคมอย่างไรเป็นต้น ความตระหนักดังกล่าว ย่อมนำไปสู่ความซาบซึ้งในคุณค่าทำให้เกิดความหวงแหน อยากจะรักษาไว้ให้ดำรงเป็นสมบัติของชาติต่อไป

๒.๒ ประเภทของวรรณคดี

“วรรณคดี” หมายถึง วรรณกรรมหรืองานเขียนที่ยกย่องกันว่าดี มีคุณค่า สามารถทำให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์สะเทือนใจ มีความคิดเป็นแบบแผน ใช้ภาษาที่ไพเราะ เหมาะแก่การให้ประชาชนได้รับรู้ เพราะสามารถยกระดับจิตใจให้สูงขึ้น รู้ว่าอะไรควรหรือไม่ควรเป็นต้น อย่างไรก็ตามเนื่องจาก

^{๒๓} นายภาสกร เกิดอ่อน และคณะ, หน้า ๓-๖.

วรรณคดี เป็นส่วนหนึ่งของวรรณกรรม ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว แม้จะมีความแตกต่างบ้างก็ตาม แต่เมื่อกล่าวถึงประเภทของวรรณกรรม ก็จะกล่าวถึง ประเภทของวรรณคดีด้วยเช่นกัน สามารถแบ่งประเภทตามเกณฑ์และลักษณะต่างๆ มากมาย ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

๑) แบ่งตามลักษณะการประพันธ์ มี ๒ ประเภท คือ

๑. วรรณกรรมร้อยแก้ว คือ วรรณกรรมที่ไม่กำหนดบังคับคำหรือฉันทลักษณ์ เป็นความเรียงทั่วไป การเขียนในลักษณะนี้ยังแบ่งย่อยออกเป็น

๑.๑ บันเทิงคดี (Fiction) คือ วรรณกรรมที่มุ่งให้ความเพลิดเพลินแก่ผู้อ่านเป็นประการสำคัญ และให้ข้อคิด คตินิยม หรือ สอนใจ แก่ผู้อ่านเป็นวัตถุประสงค์รอง ดังที่ ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ กล่าวว่า^{๒๔} บันเทิงคดี เป็นวรรณกรรมที่ผู้ประพันธ์มีจุดประสงค์ที่ให้ความเพลิดเพลิน แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าบันเทิงคดีเป็นวรรณกรรมที่ไร้สาระ บันเทิงคดีอาจมีสาระในด้านปรัชญา ด้านความเข้าใจการเมือง หรือประวัติศาสตร์ดีกว่าหนังสือสารคดีบางเรื่องก็ได้ วรรณกรรมประเภทนี้ผู้ประพันธ์มุ่งหมายให้ความบันเทิง ต้องกระทบอารมณ์ผู้อ่าน มิใช่สำหรับให้ผู้อ่านได้ความรู้หรือความคิดเห็น บันเทิงคดีสามารถจำแนกย่อยได้ดังนี้

๑.๑.๑ นวนิยาย (Novel) คือ การเขียนผูกเรื่องราวของชีวิตอันมีพฤติกรรมร่วมกัน มีความสัมพันธ์กัน ในลักษณะจำลองสภาพชีวิตของสังคมส่วนหนึ่งส่วนใด โดยมีความมุ่งหมายให้ความบันเทิงใจแก่ผู้อ่าน คือให้ผู้อ่านเกิดสะท้อนอารมณ์ไปกับเนื้อเรื่องอย่างมีศิลปะ

๑.๑.๒ เรื่องสั้น (Short Story) คือ การเขียนเรื่องจำลองสภาพชีวิตในช่วงสั้น คือมุมหนึ่งของชีวิต หรือเหตุการณ์หนึ่ง หรือช่วงระยะหนึ่งของชีวิต เพื่อให้เกิดอารมณ์สะท้อนใจผู้อ่าน หรือ นิยามอีกอย่างหนึ่งว่า เรื่องสั้น คือ วิกฤตการณ์ชุดหนึ่ง มีความสัมพันธ์สืบเนื่องกัน และนำไปสู่จุดยอดหนึ่ง (Climax)^{๒๕}

๑.๑.๓ บทละคร (Drama) คือการเขียนที่ใช้ประกอบการแสดงเพื่อให้เกิดความบันเทิง เช่น บทละครวิทยุ บทละครพูด และบทละครโทรทัศน์ เป็นต้น

๑.๒ สารคดี (Non-Fiction) คือ วรรณกรรมที่มุ่งให้ความรู้หรือความคิด เป็นคุณประโยชน์สำคัญ อาจจะเขียนเชิงอธิบายเชิงวิจารณ์ เชิงพรรณนาสั่งสอน โดยอธิบายเรื่องใดเรื่องหนึ่ง อย่างมีระบบมีศิลปะในการถ่ายทอดความรู้ เพื่อมุ่งตอบสนองความอยากรู้อยากเห็นให้แก่ผู้อ่าน และก่อให้เกิดคุณค่าทางปัญญาแก่ผู้อ่าน ซึ่ง ธวัช ปุณโณทก^{๒๖} ได้แบ่งย่อยดังนี้

^{๒๔} บุญเหลือ เทพยสุวรรณ ม.ล., หัวเลี้ยวของวรรณคดีไทย, ในวรรณไวทยาการ : ฉบับวรรณคดี, (พระนคร: โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๘), หน้า ๙.

^{๒๕} ธวัช ปุณโณทก, ภูมิปัญญาชาวบ้านอีสาน ทศนะของอาจารย์ ปรีชา พิณทองทิศทางหมู่บ้านไทย, (กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๑๒.

^{๒๖} ธวัช ปุณโณทก, แนวทางการศึกษาวรรณกรรมปัจจุบัน, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๒๗), หน้า ๑๑.

๑.๒.๑ ความเรียง (Essay) คือ การถ่ายทอดความรู้ อาจจะได้มาจากการประสบหรือตำราวิชาการ มาเป็นถ้อยความตามลำดับขั้นตอนเพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจตามความรู้ ความคิดที่ผู้เขียนเสนอมา บางครั้งมีผู้เรียกว่า "สารคดีวิชาการ"

๑.๒.๒ บทความ (Article) คือความคิดเห็นของผู้เขียนต่อเรื่องราวที่ประสบมาหรือต่อข้อเขียนของผู้อื่น หรือต่อเหตุการณ์อย่างหนึ่งอย่างใด ในการเขียนบทความผู้เขียนมุ่งที่จะบอกถึงความเห็น ความรู้สึกนึกคิดมากกว่าที่จะถ่ายทอดความรู้เหมือนความเรียง

๑.๒.๓. สารคดีท่องเที่ยว (Travelogue) คือ การบันทึกการท่องเที่ยวและเรื่องราวต่าง ๆ ที่ประสบพบเห็นขณะที่ท่องเที่ยวไป โดยมุ่งที่จะให้ความรู้แก่ผู้อ่านและให้ความเพลิดเพลินด้วย

๑.๒.๔. สารคดีชีวประวัติ (Biography) คือ การบันทึกพฤติกรรมต่าง ๆ ของบุคลิภาพหนึ่งมุ่งที่จะให้เห็นสภาพชีวิตประสบการณ์ของบุคลิภาพนั้นทุกแง่มุม แต่ไม่ใช่ประวัติศาสตร์ และนิยาย

๑.๒.๕. อนุทิน (Diary) คือการบันทึกประจำวันที่เกิดขึ้นแก่ตนเอง จะเป็นการบันทึกความรู้สึกนึกคิดของตนเองในประจำวัน หรืออาจจะบันทึกประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน หรือบันทึกเหตุการณ์ในชีวิตประจำวัน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเตือนความจำ

๑.๒.๖. จดหมายเหตุ (Archive) คือ การบันทึกเหตุการณ์สำคัญ ๆ ของทางราชการ หรือบันทึกเหตุการณ์สำคัญ ๆ ของสถาบัน หน่วยงานหรือตระกูล โดยมีความมุ่งหมายเพื่อเก็บไว้เป็นหลักฐานเชิงประวัติศาสตร์ของชาติ หรือของสถาบัน หรือหน่วยงานราชการ หรือของตระกูล

๒. วรรณกรรม ร้อยกรอง คือ วรรณกรรมที่มีการเขียนมีการบังคับรูปแบบด้วยฉันทลักษณ์ต่าง ๆ เช่น บังคับคณะ บังคับคำ และแบบแผนการสัมผัสต่าง ๆ บางครั้งเรียกงานเขียนประเภทนี้ว่า กวีนิพนธ์ หรือ คำประพันธ์ เช่น โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน ร่าย ลิลิต เป็นต้น นอกจากนี้วรรณกรรมร้อยกรองยังแบ่งเป็นชนิดย่อย ๆ ดังนี้

๒.๑. วรรณกรรมประเภทบรรยาย (Narrative) คือ วรรณกรรมร้อยกรองที่มีโครงเรื่อง ตัวละคร และเหตุการณ์ต่าง ๆ ผูกเป็นเรื่องราวต่อเนื่องกันไป เช่น ขุนช้างขุนแผน พระอภัยมณี อิเหนา เป็นต้น

๒.๒. วรรณกรรมประเภทพรรณนา หรือ รำพึงรำพัน (Descriptive or Lyrical) มักเป็นบทร้อยกรองที่ผู้แต่งมุ่งแสดงอารมณ์ส่วนตัวอย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่มีโครงเรื่อง เช่น นิราศ และเพลงยาว เป็นต้น^{๒๗}

๒.๓. วรรณกรรมประเภทบทละคร (Dramatic) เป็นบทร้อยกรองสำหรับการอ่าน และใช้เป็นบทสำหรับการแสดงด้วย เช่น บทพากย์โขน บทละครร้อง บทละครรำ เป็นต้น

^{๒๗} ประทีป เหมือนนิล, การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องสั้น ของมนัส จรรย์รงค์, ปริญญานิพนธ์ กศ.ม (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๑๙), หน้า ๒๒-๒๓.

๒) แบ่งตาม ลักษณะเนื้อเรื่อง มี ๒ ประเภท คือ

๑. วรรณกรรมบริสุทธิ์ (Pure Literature) หมายถึง วรรณกรรมที่แต่งขึ้นจากอารมณ์ สะเทือนใจต่าง ๆ ไม่มีจุดมุ่งหมายที่จะให้วรรณกรรมนั้น ทรงคุณค่าในทางใดเป็นพิเศษ แต่ วรรณกรรมนั้นอาจจะล้ำค่า ในสายตาของนักอ่านรุ่นหลังๆ ก็ได้ แต่ไม่ได้เป็นเจตจำนงแท้จริงของผู้แต่ง ผู้แต่งเพียงแต่จะแต่งขึ้นตามความปรารถนาในอารมณ์ของตนเองเป็นสำคัญ

๒. วรรณกรรมประยุกต์ (Applied Literature) หมายถึงวรรณกรรมที่แต่งขึ้นโดยมี เจตจำนงที่สนองสิ่งใดสิ่งหนึ่งอาจเกิดความบันเทิงใจที่จะสืบทอดเรื่องราวความชื่นชมในวีรกรรมของ ผู้ใดผู้หนึ่งนั่นหมายถึงว่า มีเจตนาจะเขียนเรื่องราวขึ้นเพื่อประโยชน์อย่างหนึ่ง หรือมีจุดมุ่งหมายใน การเขียนชัดเจน มิใช่เพื่อสนองอารมณ์อย่างเดียว เช่น วรรณกรรมประวัติศาสตร์ วรรณกรรมกา ละคร และอาจหมายรวมถึงพงศาวดารต่าง ๆ ด้วย^{๒๘}

๓) แบ่งตามลักษณะการถ่ายทอด มี ๒ ประเภท คือ

๑. วรรณกรรมมุขปาฐะ หมายถึง วรรณกรรมที่ถ่ายทอดโดยการบอก การเล่า และการขับ ร้อง ไม่ว่าจะเป็นในโอกาสหรือในวาระใด เช่น ในการนอน การเดิน การรำ หรือพิธีกรรมต่าง ๆ วรรณกรรมมุขปาฐะมีปรากฏมานาน จึงมีอยู่ทุกภูมิภาคของโลก การที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะวรรณกรรม ประเภทนี้เป็นผลสืบเนื่องจากภาษาของมนุษย์ เมื่อมนุษย์มีภาษาพูดก็ย่อมมีโอกาสถ่ายทอดจินตนาการ และอารมณ์ได้มากขึ้น ประกอบกับภาษาพูดสามารถทำความเข้าใจได้ง่ายและเร็วกว่าภาษาเขียน ดังนั้นวรรณกรรมมุขปาฐะจึงมีมาก และมีมานานกว่าวรรณกรรมประเภทอื่น

๒. วรรณกรรมลายลักษณ์ หมายถึง วรรณกรรมที่ถ่ายทอดโดยการเขียน การจาร และ การจารึก ไม่ว่าจะเป็นการกระทำลงบนวัสดุใด ๆ เช่น กระดาษ เยื่อไม้ ใบไม้ แผ่นดินเผา หรือ ศิลา วรรณกรรมลายลักษณ์เป็นวรรณกรรมที่พัฒนาสืบต่อมาจากวรรณกรรมมุขปาฐะ กล่าวคือ เกิดขึ้นใน ยุคที่มนุษย์เริ่มรู้จักใช้สัญลักษณ์หรือตัวอักษร เพื่อบันทึกความในใจ ความรู้สึก และความคิดเห็นของ ตน เพื่อถ่ายทอดให้ผู้อื่นรับรู้ นั่นเอง และเนื่องจากตัวอักษรเป็นเครื่องมือบันทึกที่สื่อสารกันได้ กว้างไกลและยั่งยืน มนุษย์จึงสร้างวรรณกรรมประเภทนี้กันอย่างกว้างขวางในทุกภูมิภาคของโลก ขณะเดียวกันก็พัฒนาเทคนิคและรูปแบบการสร้างวรรณกรรมให้เจริญมาเป็นลำดับ วรรณกรรมลาย ลักษณ์จึงกลายเป็นมรดกที่มนุษยชาติไม่อาจปฏิเสธได้^{๒๙}

^{๒๘} สมพร มั่นตะสุตร, วรรณกรรมไทยปัจจุบัน, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๖), หน้า ๖.

^{๒๙} ฉัตรชัย ศุกระกาญจน์, การศึกษาวรรณคดีไทย, (กรุงเทพมหานคร : อักษรไทย การพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๒๕.

๔) แบ่งตามลักษณะของเนื้อหา (ซึ่งจะเน้นไปทางด้านวรรณคดีไทยเป็นส่วนใหญ่) มี ๗ ประเภท คือ

๑. วรรณคดีนิราศ วรรณคดีประเภทนี้มีลักษณะเฉพาะตัว เป็นการเขียนในทำนองบันทึกการเดินทาง การพลัดพราก การคร่ำครวญเมื่อต้องไกลที่อยู่อาศัย คนรักหรือสิ่งรัก การเขียนในเชิงนิราศนี้มีรูปแบบโดยเฉพาะ เป็นวรรณคดีที่กวีนิยมเขียนกันมาก มีวรรณคดีมากมายหลายเรื่อง เช่น กำสรวลศรีปราชญ์ ทวาทศมาส นิราศของสุนทรภู่ นิราศของพระยาตรัง นิราศนรินทร์ เป็นต้น

๒. วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ เป็นวรรณคดีในเชิงประวัติศาสตร์การบันทึกเหตุการณ์แผ่นดินในทำนองสรรเสริญพระเกียรติของพระมหากษัตริย์ วรรณคดี ประเภทนี้มีปรากฏอยู่ในวรรณคดีเป็นจำนวนมากมาย เช่น ลิลิตยวนพ่าย ลิลิตตะเลงพ่าย เพลงยาวเฉลิมพระเกียรติ และโคลงเฉลิมพระเกียรติต่าง ๆ รวมทั้งวรรณคดีประเภทที่ต้องการบันทึกเรื่องราวสำคัญบางประการ เช่น โคลงชะลอพระพุทไธยาสน์ เป็นต้น

๓. วรรณคดีศาสนา วรรณคดีประเภทนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับพุทธศาสนาทั้งโดยตรงและโดยทางอ้อม คือ มีอิทธิพลมาจากความเชื่อทางศาสนา เช่น มหาชาติฉบับต่าง ๆ พระปฐมสมโพธิกถา ไตรภูมิพระร่วง ไตรภูมิฉบับต่าง ๆ รวมทั้งวรรณคดีจากชาดก ทั้งนิบาตชาดกและปัญญาสาชดก นันทโศภนสูตรคำหลวง พระมาลัยคำหลวง เป็นต้น

๔. วรรณคดีที่เกี่ยวกับพิธีการขนบธรรมเนียมประเพณี เนื้อหาของวรรณคดีประเภทนี้เกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณี หรือ พิธีการต่าง ๆ เช่น ตำรานางนพมาศ พระราชพิธีสิบสองเดือน ฯลฯ เป็นต้น

๕. วรรณคดีสุภาษิต วรรณคดีประเภทนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับคำสอน ข้อเตือนใจ เช่น กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ สุภาษิตพระร่วง โคลงราชสวัสดิ์ อิศรญาณภาษิต เป็นต้น

๖. วรรณคดีการละครหรือนาฏวรรณคดี วรรณคดีประเภทนี้นำไปใช้แสดงละคร หรือการแสดงทางนาฏศิลป์ในลักษณะอื่น เช่น เรื่องอิเหนา รามเกียรติ์ สังข์ทอง ไกรทอง เป็นต้น

๗. วรรณคดีนิยาย วรรณคดีประเภทนี้ถ้าเขียนเป็นการประพันธ์ประเภทกลอนจะเรียกว่ากลอนประโลมโลกย์ วรรณคดีนิยายนี้มีทั้งไม่เขียนเป็นกลอน เช่น ลิลิตพระลอ และที่เขียนเป็นกลอน เช่น พระอภัยมณี เสภาขุนช้าง ขุนแผน เป็นต้น

๕) แบ่งตามบ่อเกิดหรือที่มาของวรรณกรรม มี ๖ ประเภท คือ

๑. วรรณกรรมอันเกิดจากการบอกเล่า หมายถึง วรรณกรรมที่บันทึกหรือถ่ายทอดจากผู้รู้ผู้คงแก่เรียน หรือนักปราชญ์แต่ละสาขาของความรู้ วรรณกรรมจากบุคคลเหล่านี้จึงเป็นวรรณกรรมที่เรียกกันว่า "ตำรา" วรรณกรรมประเภทนี้อาจจะสมบูรณ์ถูกต้องหรือไม่ถูกต้องทั้งหมดก็ได้ ขึ้นอยู่กับความเชื่อถือและการพิสูจน์ โดยกรรมวิธีต่าง ๆ แต่โดยทั่วไปก็มักเชื่อโดยอนุโลมว่าเป็นความรู้ที่ถูกต้อง น่าเชื่อถือได้

๒. วรรณกรรมอันเกิดจากญาณทัศน์ หมายถึงวรรณกรรมที่เกิดจากการหยั่งรู้โดยญาณ ซึ่งหมายถึง ปัญญา การหยั่งรู้ อาจเกิดจากการครุ่นคิด ไตร่ตรอง เพื่อหาคำตอบ เรื่องใดเรื่องหนึ่งเพื่อให้พ้นสงสัย แล้วจู่ ๆ ก็เกิดความรู้ในเรื่องนั้นผุดขึ้นในความคิดและได้คำตอบโดยไม่คาดฝัน จากคำตอบนั้นจึงได้นำมาบันทึกเป็นวรรณกรรม เราเรียกวรรณกรรมนี้ว่า วรรณกรรมอันเกิดจากญาณทัศน์

ในบางกรณีเมื่อมีแรงดลใจหรือจินตนาการบางอย่าง ก็อาจเกิดการหยั่งรู้ขึ้น ความรู้ที่เกิดจากญาณทัศน์นี้ นับเป็นจุดกำเนิดของความรู้เชิงปรัชญา และพัฒนาไปเป็นทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ บ้าง สังคมศาสตร์บ้าง และศิลปกรรมบ้าง จนในที่สุดที่กลายเป็นวรรณกรรมในสาขาวิชาต่าง ๆ ไป เช่น วรรณกรรมวิทยาศาสตร์ วรรณกรรมสังคมศาสตร์ เป็นต้น

๓. วรรณกรรมอันเกิดจากเหตุผล หมายถึง วรรณกรรมที่เกิดจากการให้หลักของเหตุผล ซึ่งเป็นวิธีการทางตรรกวิทยา วรรณกรรมประเภทนี้เป็นบันทึกความรู้ที่เกิดจากการอ้างอิงความเป็นจริง หรือความรู้ที่มีอยู่แล้ว เพื่อนำไปสู่ความรู้ใหม่ วรรณกรรมทางคณิตศาสตร์นับเป็นวรรณกรรมที่เกิดขึ้นจากกรณีนี้โดยแท้จริง

๔. วรรณกรรมอันเกิดจากคัมภีร์ หมายถึง วรรณกรรมที่เกิดจากความเชื่อหรือวรรณกรรมที่บันทึกความเชื่อของมนุษย์ วรรณกรรมดังกล่าวนี้มีมูลฐานมาจากความเชื่อที่ว่าเป็นความรู้ที่พระผู้เป็นเจ้าประทานให้แก่ศาสดา เพื่อนำไปเผยแพร่งแก่มวลมนุษย์ ส่วนใหญ่จะเป็นความรู้ที่ประมวลไว้ในคัมภีร์ทางศาสนา เช่น คัมภีร์พระไตรปิฎกของศาสนาพุทธ คัมภีร์อุปนิษัท และภควัทคีตาของศาสนาฮินดู คัมภีร์ไบเบิลของศาสนาคริสต์ เป็นต้น และเป็นที่น่าสังเกตว่าศาสนาสำคัญๆ ของโลก มักจะมีคัมภีร์เป็นแหล่งประมวลคำสอนของศาสนา โดยถือว่าเป็นพระวจนะของศาสดา วรรณกรรมประเภทนี้จึงได้รับการยอมรับจากศาสนิกชน หรือผู้นับถือศาสนานั้น ๆ ว่าเป็นวรรณกรรมอันเป็นสัจธรรมหรือความจริงอันแท้

๕. วรรณกรรมอันเกิดจากการประจักษ์ หมายถึง วรรณกรรมที่บันทึกความรู้มาจากวิธีวิทยาศาสตร์ การสังเกต การทดลอง การพิสูจน์ความจริง โดยการเก็บรวบรวม วิเคราะห์ และแปลความหมายของข้อมูล วรรณกรรมประเภทนี้นับเป็นรากฐานของวิชาการวิจัยในยุคปัจจุบัน เพราะในปัจจุบันวงการศึกษ และอาชีพทั้งหลาย ต่างนำเอาวิธีการวิจัยเข้าไปใช้ในการพัฒนางานของตนอย่างกว้างขวาง จึงนับเป็นวรรณกรรมที่ได้รับการยอมรับสูงที่สุดในปัจจุบัน

๖. วรรณกรรมอันเกิดจากวรรณศิลป์ หมายถึงวรรณกรรมที่เกิดจากศิลปะการประพันธ์ โดยมีสุนทรียภาพ จินตนาการ และสภาพแวดล้อมเป็นปัจจัยการผลิตสิ่งเร้าที่สะท้อนเข้าสู่จิตนั้นมีหลายอย่างสุดแท้แต่ว่าบุคคลอยู่ในสภาพแวดล้อมใดสิ่งเร้าที่นับว่ามีอิทธิพล และเป็นปัจจัยในการ

สร้างวรรณกรรมมาก ได้แก่ การเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ธรรมชาติ ศาสนา และความเชื่อ เป็นต้น^{๓๐}

๖) แบ่งตามคุณค่าที่มุ่งให้กับผู้อ่าน มี ๓ ประเภท คือ

๑. วรรณกรรมที่ให้ความรู้หรือความคิด เช่น สารคดี รายงาน ตำรา พระราชพิธีพงศาวดาร (๑) วรรณกรรมมุ่งให้ความเพลิดเพลิน สนุกสนาน ร่าเริง เช่น บทละคร นิทาน นิยาย เรื่องสั้น (๒) วรรณกรรมที่มุ่งผสมผสานความรู้ ความคิด และความบันเทิงเข้าด้วยกัน ผลงานนี้อาจอยู่ในวรรณคดีประเภทต่างๆ ได้^{๓๑} ส่วน ฉัตรชัย ศุกระกาญจน์^{๓๒} แบ่งเป็น ๒ ประเภท ดังนี้คือ

๒. วรรณกรรมเชิงวิชาการ หมายถึงวรรณกรรมที่มีจุดประสงค์หรือมีพันธกิจหลัก คือการให้ความรู้ความคิด อันได้จากการบอกเล่า จากญาณทัศนะ จากเหตุผล จากคัมภีร์ และจากการประจักษ์ วรรณกรรมประเภทนี้มุ่งเสนอเนื้อหาแก่ผู้อ่านเป็นสำคัญและไม่สู้จะให้ความสำคัญในเรื่องรูปแบบเทคนิค และกลวิธีการประพันธ์มากนัก กล่าวโดยสรุปก็คือเป็นวรรณกรรมที่มุ่งให้ความรู้เชิงวิชาการนั่นเอง

๓. วรรณกรรมเชิงวรรณศิลป์ หมายถึงวรรณกรรมที่แต่งขึ้นโดยเน้นรูปแบบ เทคนิค และกลวิธีการประพันธ์ ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าเนื้อเรื่อง แต่การเสนอความรู้ความคิดนั้น ไม่เน้นในเรื่องข้อมูล อันเป็นข้อเท็จจริงเท่ากับความบันเทิง และสุนทรียภาพ กล่าวโดยสรุปก็คือ เป็นวรรณกรรมที่มุ่งให้ความบันเทิงและสุนทรียภาพนั่นเอง

๗) แบ่งตามรูปแบบหรือวัสดุและสื่อของการเสนอของวรรณกรรม มี ๒ ประเภท ซึ่งมีรายละเอียดของการแบ่ง มีดังต่อไปนี้ คือ

(๑) วรรณกรรมในรูปของวัสดุสิ่งพิมพ์ (Printed Materials) วรรณกรรมในรูปของวัสดุสิ่งพิมพ์ (Printed Materials) หมายถึง วรรณกรรมที่ถ่ายทอดงานเขียนที่เป็นตัวอักษรและใช้กระดาษเป็นหลัก แบ่งย่อยออกเป็น

๑.๑ หนังสือ แบ่งออกเป็น

๑.๑.๑ หนังสือสารคดี (Nonfiction Book) ซึ่งครอบคลุมถึง

๑.๑.๑.๑ หนังสือตำราวิชาการ (Textbook) เป็นหนังสือที่เขียนขึ้นตามหลักสูตรในสถาบันการศึกษาระดับต่าง ๆ โดยเล่มหนึ่ง ๆ อาจจะเขียนครอบคลุมเนื้อหาในรายวิชาใดวิชาหนึ่งอย่างครบถ้วน หรืออาจเขียนเจาะเฉพาะหัวข้อใหญ่ ๆ หัวข้อใดหัวข้อหนึ่งก็ได้ หนังสือนี้ถ้าเป็นระดับการศึกษาสามัญคือ ประถมศึกษาถึงมัธยมศึกษา จะเรียกว่า หนังสือแบบเรียน ซึ่งต้องเป็น

^{๓๐} ฉัตรชัย ศุกระกาญจน์, การศึกษาวรรณคดีไทย, หน้า ๒๕-๒๗.

^{๓๑} วิภา กงกะนันทน์, วรรณคดีศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๓), หน้า ๓๒-๓๔.

^{๓๒} ฉัตรชัย ศุกระกาญจน์, การศึกษาวรรณคดีไทย, หน้า ๒๘.

หนังสือที่มีเนื้อหาตรงตามหลักสูตรที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนดและได้รับอนุมัติให้ใช้เป็นแบบเรียนได้ สำหรับระดับอุดมศึกษานั้นเรียกตำราวิชาการ คือจะกำหนดกรอบเนื้อหาไว้ให้ ส่วนผู้เขียนจะเขียนให้กว้างขวางหรือเจาะลึกอย่างไรก็แล้วแต่บุคคล

๑.๑.๑.๒ หนังสือเรียนและหนังสืออ่านประกอบ (Supplementary Reading) เป็นหนังสือที่เขียนขึ้นเพื่อใช้อ่านประกอบในเนื้อหาวิชาต่าง ๆ ที่เล่าเรียนอยู่ในสถานศึกษา โดยมีเนื้อหาละเอียดขึ้น พิสดารขึ้น เจาะลึกขึ้น สำหรับผู้ที่สนใจศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมให้ได้ความรู้ที่กว้างขวางไปอีก

๑.๑.๑.๓ หนังสือความรู้ทั่วไป เป็นหนังสือที่ผู้เขียนต่างๆ เรียบเรียงขึ้นตามที่ตนสนใจศึกษาค้นคว้าหรือที่รวบรวมได้ มิได้มุ่งหวังจะให้เป็นการตำราสำหรับวิชาหนึ่งวิชาใด แต่เป็นการเสนอความรู้ในประเด็นใดประเด็นหนึ่ง หรือเรื่องใดเรื่องหนึ่ง

๑.๑.๑.๔ หนังสืออ้างอิง (Reference Book) เป็นหนังสือที่มีลักษณะพิเศษ ทำขึ้นเพื่อเป็นการรวบรวมความรู้หลากหลายสาขาเอาไว้รวมกัน หรืออาจรวบรวมความรู้ที่เป็นพื้นฐานสำคัญของแต่ละสาขาเอาไว้ หนังสือพวกนี้จะมีลักษณะหนาหลายหน้า หรือเป็นชุดหลายเล่มจบ เวลาใช้ไม่จำเป็นต้องอ่านทั้งหมด เพียงค้นหาคำตอบเฉพาะที่ต้องการใช้ก็พอ เช่นสารานุกรม พจนานุกรม หรือหนังสือคู่มือสาขาวิทยาศาสตร์ นามานุกรม เป็นต้น

๑.๑.๑.๕ รายงานวิจัย เป็นรายงานการศึกษาค้นคว้าในหัวข้อใดหัวข้อหนึ่ง มีการจัดทำตามลำดับขั้นตอนวิธีวิจัยแบบต่าง ๆ นำข้อมูลมาวิเคราะห์ใช้สถิติต่าง ๆ ประกอบ และสรุปผลวิจัยออกมา เขียนอย่างมีระเบียบแบบแผน

๑.๑.๑.๖ ปริญญานิพนธ์หรือวิทยานิพนธ์ (Theses or Dissertation) เป็นบทนิพนธ์ที่เรียบเรียงขึ้นประกอบการศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษา ทั้งระดับปริญญาโทและปริญญาเอก เนื้อหาเป็นผลการวิจัยในเรื่องที่ผู้ศึกษาสนใจ ส่วนใหญ่จะเป็นการค้นพบสิ่งใหม่ ๆ หรือเป็นการพิสูจน์ทฤษฎีที่มีผู้กล่าวไว้หรือเป็นการพิสูจน์สมมุติฐานในเรื่องที่เป็นข้อสงสัย ซึ่งรูปแบบอาจจะแตกต่างกันไปแต่ละสถาบัน

๑.๑.๑.๗ คู่มือสถานศึกษา เป็นหนังสือที่สถาบันการศึกษาต่าง ๆ ทำขึ้นเพื่อบอกรายละเอียดเกี่ยวกับสถาบันนั้น ๆ นับแต่ ประวัติ คณะวิชาที่เปิดสอน รายวิชาของคณะวิชาต่าง ๆ ระเบียบการเรียน ค่าธรรมเนียมต่าง ๆ รายชื่อคณาจารย์

๑.๑.๑.๘ สิ่งพิมพ์รัฐบาล เป็นหนังสือ เอกสารที่ผลิตโดยหน่วยงานราชการ และรัฐวิสาหกิจ อาจจะเป็นการรายงานกิจการประจำปีของหน่วยงาน อาจจะเป็นรายงานการประชุมทางวิชาการที่หน่วยนั้นจัดขึ้น อาจจะเป็นสถิติข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่หน่วยงานนั้นรับผิดชอบอยู่ หรืออาจจะเป็นเอกสารเผยแพร่เชิงวิชาการในเรื่องที่หน่วยงานนั้นเชี่ยวชาญ

๑.๑.๒ หนังสือบันเทิงคดี (Fiction Book) เป็นหนังสือที่เขียนขึ้นจากจินตนาการ มุ่งให้ความบันเทิงเป็นสำคัญ แบ่งย่อยได้ดังนี้

๑.๑.๒.๑ หนังสือนวนิยาย

๑.๑.๒.๒ หนังสือรวมเรื่องสั้น

๑.๑.๒.๓ หนังสือสำหรับเด็กและเยาวชน ส่วนใหญ่เป็นหนังสือภาพ หรือเป็นเรื่องสั้น ๆ เขียนเพื่อสอนจริยธรรมแก่เด็ก หรือให้ความรู้ที่เด็กควรรู้ มักจะมีขนาดบาง หน้าไม่มากนักอย่างไรก็ตาม หนังสือเด็กและเยาวชนที่มีชื่อเดียว อาจเป็นการบันเทิงล้วน ๆ แต่แทรกคติสอนใจไว้อย่างแนบเนียน

๑.๒ สิ่งพิมพ์ต่อเนื่อง หมายถึง สิ่งพิมพ์ที่ออกต่อเนื่องกันตามกำหนดเวลาที่กำหนดไว้ สิ่งพิมพ์ประเภทนี้เมื่อก่อนภาษาอังกฤษใช้คำเรียกคลุมกว้าง ๆ ว่า Periodicals แต่ปัจจุบันใช้คำว่า serials ซึ่งครอบคลุมถึงสิ่งพิมพ์ต่อไปนี้

๑.๒.๑ หนังสือพิมพ์รายวัน สิ่งพิมพ์ที่ออกประจำวัน แต่ถ้าเป็นหนังสือพิมพ์ในท้องถิ่นอาจจะเป็นราย ๗ วัน หรือราย ๑๐ วัน ราย ๑๕ วัน ตามความเหมาะสม หนังสือพิมพ์จะเสนอข่าวความเคลื่อนไหวเหตุการณ์ในปัจจุบัน โดยเฉพาะเหตุการณ์ที่มีผลกระทบต่อสังคมหรือเหตุการณ์ที่สังคมสนใจ นอกจากนี้ยังเสนอบทความ ความคิดเห็นต่อเรื่องต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เสนอเรื่องทางวิชาการ ตลอดจนงานนิยาย สารคดีที่น่าสนใจต่าง ๆ หนังสือพิมพ์แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑.๒.๑.๑ ประเภทเสนอข่าวให้คิด เสนอข่าวแนวการเมือง และเศรษฐกิจ

๑.๒.๑.๒ ประเภทเสนอข่าวให้รู้ใจ ข่าวมีรายละเอียดมากเพื่อช่วยให้ผู้อ่านติดตามเรื่องราว หนังสือพิมพ์ประเภทนี้ มุ่งเสนอข่าวประเภทอาชญากรรม ข่าวอุบัติเหตุ ข่าวบันเทิง

๑.๒.๒ วารสาร (Periodicals) เป็นสิ่งพิมพ์ที่พิมพ์เผยแพร่มีชื่อเรียกแน่นอน และมีกำหนดเวลาออกไว้แน่นอน เช่น รายสัปดาห์ รายปักษ์ รายเดือน ราย ๒ เดือน เป็นต้น ตีพิมพ์บทความและเรื่องราวต่าง ๆ ที่ทันสมัยไว้ในเล่มเดียวกันเขียนโดยผู้เขียนหลายคน เนื้อหาสาระภายในจะเป็นเรื่องในแนววิชาเดียวกัน หรือเป็นเรื่องหลายเรื่องหลายแบบรวม ๆ กันก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ในการจัดทำวารสารนั้น ๆ เนื้อเรื่องจะจบในฉบับหรือต่อเนื่องกันไปหลายฉบับก็ได้ รูปเล่มของวารสารชื่อหนึ่ง ๆ มักจะเป็นแบบเดียวกันและจะให้หมายเลขของปีที่ (Volume) ฉบับที่ (Number) หรือวันเดือนปี (Date) ประจำฉบับไว้ด้วยโดยเลขที่ดังกล่าวจะต่อเนื่องกับฉบับก่อน ๆ ที่ตีพิมพ์มาแล้ว วารสารแบ่งตามลักษณะเนื้อหาได้ ๓ ประเภท ดังนี้ คือ

๑.๒.๒.๑ วารสารวิชาการ (Journals) เป็นวารสารที่จัดทำขึ้นเพื่อส่งเสริมความรู้และวิชาการต่าง ๆ เนื้อเรื่องจะให้ความรู้ทางวิชาการ รวมทั้งนำเสนอผลงานทางวิชาการ หรือผลการวิจัยที่ยังไม่เคยพิมพ์เผยแพร่มาก่อน จัดทำโดยนักวิชาการนั้น ๆ โดยตรง

๑.๒.๒.๒ วารสารทั่วไปหรือนิตยสาร (Magazines) เป็นวารสารสำหรับผู้่านทั่วไป มุ่งให้ทั้งความรู้และความบันเทิง ความรู้มักเป็นไปในลักษณะที่ให้ความรอบรู้ ความเข้าใจและทัศนคติในเชิงวิเคราะห์ ไม่ให้เนื้อหาทางวิชาการล้วน ๆ อาจแบ่งได้ ๒ ลักษณะ คือ (ก) ประเภทมุ่งเสนอความบันเทิงเป็นหลัก เนื้อเรื่องส่วนใหญ่จะเป็นนวนิยาย เรื่องสั้น อาจจะแทรกเกร็ดความรู้ สารคดี เรื่องราวเบ็ดเตล็ด และสรุปข่าว เหตุการณ์ต่าง ๆ ไว้ด้วย และ (ข) ประเภทที่ให้ความรู้มากกว่าความบันเทิงหรือมีทั้งสองอย่างก้ำกึ่งกัน

๑.๒.๒.๓ วารสารเสนอข่าวเชิงวิจารณ์ (News Magazines) หมายถึงวารสารที่เสนอบทความและบทวิจารณ์ อธิบายข่าว วิเคราะห์ข่าว สรุปข่าวทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ การศึกษาศิลปกรรม ภาพยนตร์ และอื่น ๆ เนื้อหาส่วนใหญ่ค่อนข้างหนัก เช่น มติชนสุดสัปดาห์ สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ เนชั่นสุดสัปดาห์ เป็นต้น

๑.๒.๓ หนังสือรายปี (Yearbook) เป็นสิ่งพิมพ์ที่ออกประจำต่อเนื่องกันทุกปี เช่น รายงานประจำปี รายงานการประชุมประจำปี สิ่งพิมพ์ประเภทนี้เมื่อห้องสมุดได้มา ส่วนใหญ่จะจัดรวมอยู่กับพวกหนังสือ

๑.๓ จุลสาร (Pamphlet) เป็นหนังสือที่มีเรื่องราวสั้น ๆ มีความหนาไม่มาก โดยประมาณก็คือ ๖๐ หน้า หรืออาจจะหนากว่านี้เพียงเล็กน้อย

(๒) วรรณกรรมในรูปของวัสดุไม่ตีพิมพ์ (Non-Printed Materials)

วรรณกรรมในรูปของวัสดุไม่ตีพิมพ์ (Non-Printed Materials) หมายถึงวรรณกรรมที่ถ่ายทอดงานลงในวัสดุไม่ตีพิมพ์ หรือโสตทัศนวัสดุ ซึ่งวรรณกรรมประเภทนี้บางครั้งได้ถ่ายทอดมาจากวรรณกรรม ภาพยนตร์ที่นำเรื่องจากวรรณกรรมมาถ่ายทอดทำ หรืออาจจัดทำขึ้นโดยเฉพาะก็ได้ บทเพลงที่บันทึกลงในแผ่นเสียง แถบบันทึกเสียง หรือ แผ่นดิสก์ เป็นต้น วรรณกรรมในรูปของวัสดุไม่ตีพิมพ์ แบ่งย่อยออกเป็น

๒.๑ โสตทัศนวัสดุ (Audio Visual Materials) ได้แก่

๒.๑.๑ แผ่นเสียง (Phonodisc) ทำด้วยครั่งหรือพลาสติก ผิวบนจะถูกเจาะเป็นร่อง เล็กๆ ติดๆ กันเป็นวงกลม มีความสูงต่ำไม่เท่ากัน เวลาใช้ต้องใช้กับเครื่องเล่นแผ่นเสียง เข็มของเครื่องเล่นจะครูดไปตามร่องของแผ่นเสียง จะเกิดการเสียดสีไปตามความลึกตื้นของร่อง ทำให้เกิดการสั่นสะเทือน เข็มจะส่งสัญญาณไปแปลงเป็นคลื่นไฟฟ้า แล้วแปลงต่อเป็นคลื่นแม่เหล็ก และเป็นคลื่นเสียงในที่สุด แผ่นเสียงมีหลายขนาด เช่น ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๑๒ นิ้ว ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๖ นิ้ว แต่ละขนาดความเร็วสำหรับการหมุนแผ่นก็จะไม่เท่ากัน

๒.๑.๒ แถบบันทึกเสียงหรือเทปบันทึกเสียง (Phonotape) เป็นแถบแม่เหล็กที่บันทึกคลื่นเสียงเอาไว้ ที่นิยมกันมีแบบเป็นม้วน (reel tape) และแบบคาสเสต (cassette tape)

๒.๑.๓ แผ่นเสียงระบบดิจิตอล (Compact Digital AudioDisc) เป็นแผ่นอะลูมิเนียมฉาบด้วยพลาสติกใสแล้วเคลือบด้วยแลกเกอร์ใสและแสงผ่านได้สัญญาณจะถูกอ่านด้วยลำแสงเลเซอร์ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง ๑๒ ซม. สัญญาณเสียงที่ออกมาจะใกล้เคียงมากที่สุด

๒.๑.๔ ภาพยนตร์ (Motion Pictures) คือภาพถ่ายที่เป็นภาพนิ่งชนิดโปร่งใสที่บันทึกอิริยาบถหรืออาการเคลื่อนไหวติดต่อกัน เป็นจำนวนอย่างน้อย ๑๖ ภาพ/วินาทีลงบนแผ่นฟิล์มเมื่อนำเอาภาพซึ่งอยู่ในลักษณะที่คล้ายคลึงกันมาฉายด้วยอัตราเร็วเดียวกันจะทำให้เห็นภาพในลักษณะเคลื่อนไหวเหมือนธรรมชาติ ฟิล์มภาพยนตร์มีทั้งชนิดฟิล์มขาว-ดำ และชนิดฟิล์มสี และมีฟิล์มชนิดไม่มีเสียง (Silent Film) และฟิล์มมีแถบเสียง ฟิล์มภาพยนตร์มีหลายขนาด เช่น ขนาด ๘ มม. ๑๖ มม. ๓๕ มม. ๗๐ มม. ฟิล์มขนาด ๑๖ มม. ชนิดมีเสียงและไม่มีเสียง ฟิล์มขนาด ๓๕ มม. และฟิล์มขนาด ๗๐ มม.

๒.๑.๕ วิดีทัศน์ (Video Tape) วิดีทัศน์เป็นสื่อโสตทัศน์ที่ให้ทั้งภาพและเสียงเช่นเดียวกับภาพยนตร์ แต่อำนวยประโยชน์สะดวกสบาย และคล่องตัวในการใช้มากกว่า วิดีทัศน์ มี ๒ ประเภท คือ

๒.๑.๕.๑ เทปวิดีโอ (Video Tape) มีหลายขนาดดังนี้

(ก) แบบตลับ (Videocassette) มีขนาด พ นิ้ว เรียกว่า ระบบยูแมติก (U-Matic) นิยมใช้อย่างแพร่หลาย เรียกว่า ระบบวีเอชเอส (Video Home System หรือ VHS) และยังมีพัฒนาให้มีคุณภาพสูงขึ้นทั้งการบันทึกและการเล่น เรียกว่า Super VHS หรือ S-VHS นอกจากนี้ยังมีเทปวิดีโอขนาดเล็ก คือ VHS-C และ ๘ มม.

(ข) แบบม้วนเปิด (Video reel) มีขนาด ๒ นิ้ว ๑ นิ้ว เป็นเทปวิดีโอที่ใช้กับสถานีโทรทัศน์ภายหลังหันมาใช้ขนาด ๑ นิ้วแทน เพราะเครื่องเล่นและม้วนเทปราคาแพง

(ค) แบบกล่อง (Video Cartridge) เป็นเทปขนาด ๑ นิ้ว ไม่นิยมตามบ้าน แต่ใช้สำหรับการโฆษณา

๒.๑.๕.๒ แผ่นวิดีโอ (Videodisc) แผ่นวิดีโอ มีลักษณะคล้ายแผ่นเสียง แต่สามารถบันทึกข้อมูลได้ทั้งตัวอักษร ภาพนิ่ง ภาพเคลื่อนไหว และเสียง ด้วยสัญญาณดิจิตอล และอ่านสัญญาณข้อมูลด้วยแสงเลเซอร์ มี ๒ แบบ คือ ก. แผ่นวิดีโอชนิดใช้เข็ม ข. แผ่นวิดีโอระบบเลเซอร์ หรือ LV (Laser Vision)

๒.๒ วัสดุคอมพิวเตอร์ ได้แก่

๒.๒.๑ จานแม่เหล็ก แบ่งได้ ๒ ชนิด คือ

๒.๒.๑.๑ จานแม่เหล็กแบบอ่อน (Floppy Disc) มี ๒ ขนาด คือ ๕ นิ้ว และขนาด ๓ นิ้ว

๒.๔.๑.๒ จานแม่เหล็กแบบแข็ง (Hard Disc) สามารถบรรจุข้อมูลได้มากกว่าชนิดบางหลายร้อยเท่า

๒.๔.๒ ฐานข้อมูลที่พัฒนาขึ้นเอง (In-house Database)

๒.๔.๓ ฐานข้อมูลสำเร็จรูป (Compact Disc-Read only Memory: CD-ROM) มีลักษณะเหมือนแผ่น CD-Audio แต่ใช้บันทึกข้อมูลและสืบค้นด้วยระบบคอมพิวเตอร์ ซีดีรอม ๑ แผ่นสามารถบันทึกข้อมูลได้เท่ากับ จานวนจานแม่เหล็กแบบอ่อน ๑,๕๐๐ แผ่น หรือประมาณ ๖๐๐ เมกกะไบต์ ซึ่งเท่ากับจำนวนกระดาษขนาด A๔ ประมาณ ๒๕๐,๐๐๐ หน้า นอกจากนี้ยังสามารถบันทึกภาพทั้งสี และขาว-ดำ ภาพนิ่ง ภาพเคลื่อนไหว ภาพกราฟิก เสียงพูด และเสียงดนตรี ผู้ผลิตซีดีรอมได้บรรจุความรู้ต่าง ๆ เช่น สารานุกรม พจนานุกรม ฐานข้อมูล DAO, ERIC, LISA เป็นต้น

๒.๔.๔ ฐานข้อมูลโทรคมนาคม (Telecommunication Database) เช่น Internet, Pulinet เป็นต้น^{๓๓}

๘) แบ่งตามต้นกำเนิดของวรรณกรรม แบ่งออกเป็น ๓ ประเภทคือ^{๓๔}

๑. วรรณกรรมปฐมภูมิ (Primary Source) เป็นวรรณกรรมที่เกิดจากความคิด ความริเริ่ม การค้นพบ และ ประสบการณ์ของผู้ผลิตเองสำหรับนำไปใช้งานหรือเผยแพร่แก่สาธารณชน เช่น เอกสารจดหมายเหตุ วิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัย และเอกสารส่วนบุคคล เป็นต้น

๒. วรรณกรรมทุติยภูมิ (Secondary Source) เป็นวรรณกรรมที่เกิดจากการรวบรวม วิเคราะห์ เลือกรวบรวม ประมวล และเรียบเรียงข้อมูลมาจากวรรณกรรมปฐมภูมิ เช่น หนังสือตำราต่าง ๆ หนังสือพจนานุกรม และหนังสือสารานุกรม เป็นต้น

๓. วรรณกรรมตติยภูมิ (Tertiary Source) เป็นวรรณกรรมที่เกิดจาก การรวบรวม วิเคราะห์ เลือกรวบรวม ประมวล และเรียบเรียงข้อมูลจากวรรณกรรมทุติยภูมิเป็นหลัก เช่น เอกสารคำสอน รายงานของนักศึกษา และคู่มือศึกษากระบวนวิชาต่าง ๆ เป็นต้น

จากทัศนะต่างๆ ที่มีผู้จำแนกประเภท ของวรรณกรรมนั้นจะทำให้ผู้ที่ศึกษาวรรณกรรม สามารถที่จะเข้าใจถึงรูปแบบต่าง ๆ ของวรรณกรรมได้ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการแบ่งตามคุณค่าที่มุ่งให้กับผู้อ่าน และตามรูปแบบหรือวัสดุและสื่อของการเสนอวรรณกรรม จะช่วยให้ผู้ศึกษาวรรณกรรมสามารถศึกษารูปแบบวรรณกรรมในศาสตร์ต่างๆ เชิงวิจารณ์ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น^{๓๕}

^{๓๓} บุญถิ่น คัดโร. การอ่านและการพิจารณาหนังสือวรรณคดี, (กรุงเทพมหานคร : เจริญอักษรทัศน์, ๒๕๔๒), หน้า ๔-๘.

^{๓๔} พวาท พันธ์เมฆา, วรรณกรรมของไทย, (กรุงเทพมหานคร : อักษรสาสน์, ๒๕๓๕), หน้า ๑๖-๑๗.

^{๓๕} Knowledge, ภาษาและวัฒนธรรม, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.eduzones.com/knowledge-2-1-1921.html> [๒๓ กันยายน ๒๕๕๖].

๒.๓ ลักษณะเนื้อหาของวรรณคดีไทย

เนื้อหาของวรรณคดี นั้น มีหลายประเภท เมื่อจำแนกตามจุดประสงค์ในการประพันธ์ตามวัตถุประสงค์ในการแต่งได้เป็น ๖ ประเภท ซึ่งมีประวัติยาวนานมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา ธนบุรี จนรัตนโกสินทร์ รวมๆก็มากกว่า ๗๐๐ ปี ซึ่งจำแนกได้ตามวัตถุประสงค์ มีดังต่อไปนี้

๑) วรรณคดีพุทธศาสนากล่าวคือมีเนื้อหามุ่งแสดงถึงหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา และผลแห่งการกระทำ ที่เกี่ยวกับความดี และความชั่ว เช่น ไตรภูมิพระร่วง พระราชนิพนธ์พระมหาธรรมราชาที่ ๑ (พญาลิไท) แห่งกรุงสุโขทัย มหาชาติคำหลวง พระราชนิพนธ์สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ในสมัยอยุธยา พระมาลัยคำหลวง และนันทโพนันทสูตรคำหลวง พระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร ในสมัยอยุธยา ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก ผลงานของเหล่ากวีในสมัยรัตนโกสินทร์ และ และปฐมสมโพธิกถา พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ในรัชกาลที่ ๓ เป็นต้น

นอกจากนั้น ยังมีนิทานชาดกอีกหลายเรื่องที่น่าสนใจสำหรับการอ่าน การฟัง และแสดงมหรสพเพื่อความบันเทิงโดยแฝงหลักธรรมคำสอนไว้ด้วย เช่น เสือโคคำฉันท์ ผลงานของพระมหाराชครูในสมัยอยุธยา สรรพสิทธิ์คำฉันท์ พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส เป็นต้น^{๓๖}

๒) วรรณคดีสุภาษิตคำสอน กล่าวคือ มีเนื้อหาเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตนของการอยู่ร่วมกันในสังคม เช่น สุภาษิตพระร่วง กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ โคลงโลกนิติ อิศรญาณภาษิต เป็นต้น เป็นวรรณคดีสุภาษิตคำสอน ที่มุ่งแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตนในสังคม เช่น สุภาษิตพระร่วง สำนวนที่จารึกไว้บนแผ่นศิลาวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์) แต่เป็นรายสุภาพ ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส โคลงโลกนิติ พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเดโชดิศร อิศรญาณภาษิต พระนิพนธ์หม่อมเจ้าอิศรญาณ โคลงโสฬสไตรยางค์และโคลงนฤมุนาการ พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้น^{๓๗}

๓) วรรณคดีเพื่อความบันเทิง กล่าวคือ เป็นวรรณคดีที่แต่งเพื่อแสดงมหรสพประเภทต่างๆ เช่น รามเกียรติ์สำหรับแสดงโขน ละครใน และเป็นบทพากย์หนังใหญ่ อิเหนา สำหรับแสดงละครใน คาวี สังข์ทอง ไชยเชษฐา ไกรทอง ฯลฯ เป็นต้น สำหรับแสดงละครนอก พระอภัยมณีสำหรับแสดงหุ่นกระบอก มัทนะพาธาคำฉันท์สำหรับแสดงละครพูด นอกจากเป็นบทมหรสพแล้ว วรรณคดีเหล่านี้ยังเป็นหนังสือสำหรับอ่านเพื่อความสนุกเพลิดเพลินไปกับเนื้อเรื่อง และเพื่อฟังเสียงไพเราะของคำประพันธ์อีกด้วย^{๓๘}

^{๓๖} กระทรวงศึกษาธิการ, รายวิชาพื้นฐาน ภาษาไทย วรรณคดีวิจิตร, ตามหลักสูตรแกนกลางขั้นพื้นฐาน, ๒๕๕๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : สกสศ. ลาตพรวัว, ๒๕๕๓), หน้า ๔-๕.

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

^{๓๘} อ้างแล้ว,

๔) วรรณคดีเกี่ยวกับประเพณีและพิธีกรรม กล่าวคือ เป็นวรรณคดีที่ให้รายละเอียดเกี่ยวกับประเพณีและใช้ในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ เช่น โองการแข่งน้ำ ลิลิตพยุหยาตราเพชรพวงพระราชพิธีเดือนสิบสอง ฉันทกล่อมช้าง กาพย์เห่เรือสำนวนต่างๆ เป็นต้น

๕) วรรณคดีเกี่ยวกับเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ กล่าวคือ เป็นวรรณคดีที่บันทึกหรือมีเนื้อหาเกี่ยวกับเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์การสดุดีวีรชนผู้กล้าหาญ เช่น โคลงยวนพ่ายราชาธิราช ลิลิตตะเลงพ่าย โคลงชะลอพระพุทไธยาสน์ พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ เป็นต้น

๖) วรรณคดีบันทึกความรู้สึกของผู้เดินทาง ได้แก่ วรรณคดีประเภทนิราศ เช่น โคลงกำสรวล นิราศภูเขาชัย ทวาทศมาส ของกวีในสมัยอยุธยา นิราศนรินทร์ของนายนรินทร์เบศวร์ (อิน) นิราศเรื่องต่างๆ ของสุนทรภู่ และนิราศลอนดอนของหม่อมราโชทัย เป็นต้น วรรณคดีนิราศมีคุณค่าทั้งเป็นการบันทึกเส้นทางในการเดินทาง สภาพความเป็นอยู่ของผู้คน ธรรมชาติตามเส้นทาง ตลอดจนความรู้สึกนึกคิดของกวี เมื่อต้องจากบ้าน และจากผู้ที่รัก หรือเมื่อได้พบสิ่งแปลกใหม่น่าพิศวง และยังเป็นตัวอย่างของกลวิธีการประพันธ์ที่แสดงฝีมือของกวีไทยในด้านวรรณศิลป์ได้เป็นอย่างดี^{๓๙}

๒.๔ วรรณคดีวิจิตร ประเภทร้อยกรองของพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนากับวรรณคดีไทย วรรณคดีไทยถือว่าเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งที่อยู่คู่กับประเทศไทยมาตั้งแต่สมัยอดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งจะเห็นได้จากผลงานจะมีในทุกยุคทุกสมัย และในเกือบทุกเรื่องนั้นจะเห็นได้ว่าจะมีพระพุทธศาสนาเข้ามามีอิทธิพลต่อเรื่องราวต่าง ๆ ในวรรณคดี เป็นเพราะคนไทยตั้งแต่สมัยอดีตมีความผูกพันกับศาสนา มาก โดยเฉพาะศาสนาพุทธซึ่งได้ชื่อว่าเป็นศาสนาประจำชาติของไทย

วรรณคดีพระพุทธศาสนาในประเทศไทย คำว่าวรรณคดีในที่นี้หมายถึงวรรณคดีที่มีรูปแบบการประพันธ์เป็นกาพย์ กลอน โคลง ฉันท์ และร่าย ที่อธิบายหลักธรรมของพระพุทธศาสนา ซึ่งเขียนขึ้นโดยนักปราชญ์ ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นต้นมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์มีมากมายหลายเรื่องมีทั้งภาษาบาลี ภาษาไทย มีทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง มีทั้งสอนธรรมในพระพุทธศาสนาโดยตรงและโดยอ้อม ซึ่งในที่นี้จะขอยกหยิบยกเฉพาะวรรณคดี ประเภทร้อยกรองที่สำคัญและเกี่ยวข้องกับหลักพระพุทธศาสนาเป็นตัวอย่าง ดังนี้

^{๓๙} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกระทรวงศึกษาธิการ, หนังสือสาระการเรียนรู้พื้นฐาน วรรณคดีวิจิตรหลักสูตรชั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : ครูสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๐), หน้า ๒๓.

๒.๔.๑ นันโทปนันทสูตรคำหลวง

ประวัติความเป็นมา : นันโทปนันทสูตรคำหลวง เป็นเรื่องที่มาจากพระสูตรในชั้นนิกาย เป็นเรื่องราวของการทรมานพญานาคให้เปลี่ยนวิถีที่ผิดๆเสีย แล้วหันมานับถือพระพุทธศาสนาซึ่งมีความเชื่อที่ถูกต้อง

ผู้ประพันธ์ : เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร เรียกกันตามพระนามเดิมจนติดปากว่า เจ้าฟ้ากุ้ง พระองค์มีพระนามเต็มๆว่า เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรไชยเชษฐสุริยวงศ์ มีพระนามเดิมว่า เจ้าฟ้ากุ้ง ทรงเป็นพระราชโอรสองค์โตในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ และสมเด็จพระพันวัสสาใหญ่ กรมหลวงอภัยนุชิต ประสูติเมื่อ พ.ศ. ๒๒๕๘ เมื่อพระชนมายุได้ ๑๙ พรรษา ได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าฟ้ากรมขุนเสนาพิทักษ์ เนื่องจากทรงมีพระราชอาญาเพราะทรงใช้ดาบฟันเจ้าฟ้าพระกรมขุนสุเรนทรพิทักษ์ พระราชนัดดาของพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศซึ่งทรงผนวชอยู่จนจิรวชาตวัน จึงต้องออกผนวชอยู่ถึง ๒ ปี เมื่อได้รับพระราชทานอภัยโทษ ก็ลาผนวชออกมา ภายหลังได้ดำรงตำแหน่งพระมหาอุปราชต่อมา พระราชวังที่ประทับเกิดเพลิงไหม้ จึงเสด็จไปประทับอยู่ในวังชั่วคราว ตอนนั้นแหละทำให้พระองค์ทำผิดอย่างใหญ่หลวง กล่าวคือได้ทรงมีโอกาสลักลอบทำชู้กับเจ้าฟ้าสองพระองค์ ซึ่งเป็นพระสนมของพระราชบิดา พระราชบิดาให้ลงโทษโบย ๒๓๐ ที โดยตีที่ละยก ยกละ ๓๐ ที ให้นาบหน้าให้เสียโฉมแล้วเป็นไพร่ แต่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงถูกโบยไปได้แค่ ๑๘๐ ที ก็สิ้นพระชนม์เสียก่อน เพราะทรงทนไม่ไหว

ลักษณะการประพันธ์ : แต่งเป็นร้อยยาว แทรกด้วยคำภาษาบาลี ตอนท้ายมีโคลงสี่สุภาพ ๒ บท

วัตถุประสงค์ในการประพันธ์ :

๑. เพื่อแข่งกับมหาชาติคำหลวง
๒. เพื่อแสดงถึงความสำนึกผิดที่ทรงใช้ดาบฟันพระภิกษุเจ้าฟ้านเรนทรพิทักษ์

สาระสำคัญ : เริ่มต้นจากนมัสการพระรัตนตรัย บอกนามผู้แต่งแล้วดำเนินความเรื่องราวว่า เมื่อสมัยที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่พระวิหารเชตวัน วันหนึ่งอนาถบิณฑิกเศรษฐีได้มาเข้าเฝ้าทูลอาราธนาพระองค์และพระสงฆ์จำนวน ๕๐๐ รูป ไปรับบิณฑบาตที่บ้านของเศรษฐี ใกล้รุ่งของวันรุ่งขึ้นพระพุทธเจ้าได้ทรงใช้พระญาณตรวจดูสัตว์โลกว่าใครพอจะแนะนำให้เข้าถึงธรรมได้บ้าง ก็ได้ทอดพระเนตรเห็นด้วยพระญาณว่า พระยานันโทปนันทะนาคราช (น่าจะเป็นชื่อของชนเผ่าหนึ่งมากกว่าที่จะเป็นพญานาค) ยังมีความเห็นผิด คือ มีมิจฉาทิฐิ ถ้าทำให้ลดพยศเสียหน่อย ก็จะสามารถรู้ธรรมได้ จึงทรงให้พระมหาโมคคัลลานะทำการปราบด้วยฤทธิ์จนพระยานันโทปนันทะนาคราชสิ้นพยศ พระมหาโมคคัลลานะพามาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าทรงประทานศีล ๕

ข้อ ให้นำไปประพฤติปฏิบัติ^{๔๐} จากนั้นพระพุทธองค์ก็ทรงนำพระสงฆ์สาวก ๕๐๐ รูป ไปยังบ้านของ
อนาปิณฑิกเศรษฐีเพื่อรับภัตตาหาร

ตัวอย่างสำนวนโวหาร

พระมหาโมคคัลลานะปราบบพระยานาค

“ในกาลนั้นอันว่ากายแห่งโกคินทรราชา พระมหาโมคคัลลาหนีบเข้าไว้ แลกายอันใหญ่
มหิมา กน้อยเจ้าหนักหนามานทำเนียบ เปรียบกระเช้า อันเขาทำด้วยหวาย แห่งนายช่างเตลา บิ
น้ำมันจากยวีกย แลกายอีก แห่งโกเคนทรราชา มีเสทารินรี ไหลสรกปรีบมิขาด หยาดเสทงคเปน
ธาร ก็มีในการนั้นแล”

คุณค่าของนันทโพนันทสูตรคำหลวง

๑. ในด้านอักษรศาสตร์ สำนวนโวหารดีมีความไพเราะ ใช้คำเห็นภาพพจน์ แต่มีคำบาลี
สันสกฤต และเขมรอยู่มาก ผู้อ่านต้องศึกษาให้ดีจึงจะเข้าใจ

๒. ในด้านพระพุทธศาสนา มีอิทธิพลต่อความเชื่อ เพราะจะทำให้คนเชื่อในเรื่องกรรม เชื่อ
การกระทำของตัวมากกว่าการบนบานศาลกล่าว

๓. ในด้านประวัติศาสตร์ ทำให้มีการสนใจในเรื่องราวสาวกอย่างพระมหาโมคคัลลานะ
และอนาปิณฑิกเศรษฐี

๒.๔.๒ พระมัลลย์คำหลวง

ประวัติความเป็นมา : พระมัลลย์คำหลวงนี้มีที่มาจากคัมภีร์มัลลย์สูตร ซึ่งพระลังกาแต่งไว้
ต่อมาพระพุทธวิลาส พระชาวเชียงใหม่ ได้นำมาเรียบเรียงใหม่ ในชื่อว่า ฎีกามัลลย์สูตร เจ้าฟ้า
ธรรมธิเบศร์นิพนธ์ขึ้นมาใหม่ ให้ชื่อว่า พระมัลลย์คำหลวง

ผู้ประพันธ์ : เจ้าฟ้ากรมขุนเสนาพิทักษ์ มีพระนามเดิมว่า เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ไชยเชษฐสุริ
ยวงศ์ หรือพระนามที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่า เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ หรือ เจ้าฟ้ากุ้งพระองค์ประสูติเมื่อ พ.ศ.
๒๒๔๘ ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระซึ่งเป็นพระปิตุลา (ลุง) ของพระองค์ เป็นพระราช
โอรสของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศประสูติแต่กรมหลวงอภัยนุชิตพระองค์ได้รับการสถาปนาที่กรม
พระราชวังบวรสถานมงคล พระองค์มีพระปรีชาสามารถหลายด้าน โดยเฉพาะด้านวรรณกรรมนั้น
ทรงพระนิพนธ์วรรณกรรมไว้หลายเรื่อง เช่น กาพย์เห่เรือ นันทโพนันทสูตรคำหลวง พระมัลลย์คำ
หลวง เนื่องจากพระองค์ลักลอบเป็นชู้กับพระสนมของสมเด็จพระราชบิดาจึงต้องพระอาญาให้เขียน
เป็นเหตุให้พระองค์เสด็จสวรรคตในที่สุด

^{๔๐} เอกรัตน อุดมพร, **วรรณคดีสมัยอยุธยา**, (กรุงเทพมหานคร: เรื่องแสงการพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๖

ลักษณะการประพันธ์ : แต่งเป็นร้อยสุภาพ บางตอนมีลักษณะคล้ายกาพย์ยานี แต่ตอนต้นและลงท้ายอีก ๕ บท เป็นโคลงสี่สุภาพ

วัตถุประสงค์ในการประพันธ์ : เพื่อให้ได้รับบุญกุศลและขอให้บุญหนุนส่งพบพระศรีอารียเมตไตรย

สาระสำคัญ : เบื้องต้นเป็นการนอบน้อมพระรัตนตรัย ต่อมาก็กล่าวถึงพระมาลัยเถรเจ้าผู้เมตตากรุณาคิดหวังจะให้สรรพสัตว์พ้นทุกข์ ท่านเป็นพระมีฤทธิ์ทำนองเดียวกับพระมหาโมคคัลลานะ

พระมาลัยเคยเหาะไปโปรดสัตว์ด้วยฤทธิ์ยังโลกสัตว์นรกและโลกสวรรค์ ท่านนำเรื่องราวของนรกและสวรรค์มาบอกแก่นุชย์ เพื่อให้หลักทางพ้นจากขุมนรกและทำตนให้ดีเพื่อไปสวรรค์วันหนึ่งพระมาลัยเดินบิณฑบาต ได้พบชายคนหนึ่งมีความกตัญญูเลี้ยงดูให้อิ่มกายสุขใจจนตลอดชีวิต เขาได้ถวายดอกบัวแก่พระมาลัยด้วย ภายหลังเขาตายได้ไปเกิดเป็นเทวดา มีความสุขสบายอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ สำหรับดอกบัวนั้น พระมาลัยได้นำไปบูชาพระเจดีย์จุฬามณีที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พระมาลัยก็ได้ถามพระอินทร์ถึงบุญกุศลที่บรรดาเทวดาทั้งหลายกระทำแล้วหนุนส่งให้มาเกิดบนสวรรค์ พระมาลัยฟังแล้วก็จดจำไว้เพื่อมาบอกแก่พวกมนุษย์^{๔๑} ที่บนสวรรค์ เมื่อพระมาลัยมานมัสการพระเจดีย์จุฬามณี ก็ได้พบกับพระศรีอารียเมตไตรย พระศรีอารียะตรัสถามถึงความเป็นไปของผู้คนบนโลกมนุษย์แล้วได้บอกว่า เมื่อสิ้นพุทธกาลแล้ว พระองค์จะเสด็จมากเกิดยังโลกมนุษย์ในยุคนั้นจะมีแต่ความอุดมสมบูรณ์ ผู้คนเป็นสุขกันทั่วหน้า

ตัวอย่างสำนวนโวหาร

ความสิ้นสุดแห่งพุทธศาสนาในสมัยของพระพุทธเจ้า พระนามว่า พระสมณโคดม

“ข้าแต่พระอรหันต์วรรณารถ เมื่อใดศาสนาพระบรม สมเด็จพระโคดมจอมภพ ถึงถ้วนครบห้าพัน ก็อันตรธานพินาศ อันว่าโลกธาตุทั้งหลาย จักรระส่ำระสายอาเกียรณ อุกุศลจะเบียนทวยชน อันว่ากุศลจะพินาศ ถอยชนชาติลำดับกัน อันมนุษย์สรรพทั้งหลาย ความอายุสุดสาบสูญ ก็เกิดอาดูรสังวาศ ด้วยประยูรญาติพงศ์ กับมารดาบุตร น้องสาวศรีเหลนหลาน ดุจสังคาลสุกรา ดุจสุนัขขาลและแพะพันธุ์ ด้วยสำคัญวิปลาศบมีอายุอาจอุกบาป ดุจเดียระฉานหยาบกะสัน ด้วยกามฉันท์เดือดร้อน อุกุศลต้อนเตือนแต่ง อายุแห่งสัตว์น้อย เติมนับร้อยถอยถด ลำดับลดหลั่นลง ร้อยชวบกงสิบปี ห้าชวบปีมีฆราวาส ใจร้ายกาจโกลี กลับนั้นมีนามกร ชื่อว่าสัตว์อันตรายมี มิคสัญญีนามกลับ ชนอัญมัญญ์สังวาศ บรูจักญาติพงศ์พันธุ์ เบียดเบียนกันเกียงโทษ กรูกริ้วโกรธเกรียงไกร บ้างถือไม้ไผ่ทุทธ ถืออาวุธวางว้าง ฟันฟาดกลิ้งเกลือกกลาด ตายเดียรดาษเดือด ลุยลาญเลือดลามไหล ดุนน้ำในนองสมุทร”

^{๔๑} เอกรัตน อุดมพร, **วรรณคดีสมัยอยุธยา**, (กรุงเทพมหานคร: เรื่องแสงการพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๘

ความอุดมสมบูรณ์ในสมัยพระศรีอารีย^{๔๒}

“ท่าฝนสวรรค์ไหลหลั่ง กิ่งเดือนครึ่งหนึ่งตก เซ่งซู่ชกเที่ยงคืน เย็นฟางพื้นปัดพี แผ่น
ธรณีมีรส ปรางภูทิวปชมพู บริบูรณ์หมู่พฤกษาชาติ วัลย์ลดาตาชดวดดอก พันลำงอกยกแหว่ง ช่อ
ขรัดแซงชมชรุก ลูกห่ามสุกเหลืองหล่น กิ่งก้านกลค้อมคด ใบคือมรกตเขียวแข่ง ผลกลแก้งติด
แต่้ม ดอกแยบแย้มเกษร เรณูภมรชมทราบ อังอรอาบเอารส

ส่วนว่าพรคสตร์ บเสพสามี่เป็นสอง ฝ่ายบุรุษครองหญิงเดียว ห่อนโทนเที่ยวแสวงหา
เพิ่มภรรยาสองคน ห่อนล่งกลลกลามอื่น ลอบชมชื่นเมียชาย เมียเดียวดายจนนาศ รักพิศواسเน่
หังอัญญทั้งสอง ครอบครองกันทุกเมื่อแล

ฝ่ายฝูงมนุษย์หรรษา ภริยานิจกาล ขวนกันผสานดุริยางค์ โพนเพลงพลางพิณพาทย์
ฆ้องกลองฆาฏครั้นเครง คีตบรรเลงเพลงโฉน ปี่แก่วเสียงแว่ว ดัดดั่งแจ้วดนตรี ทูกราตรีทิววัน
ระเบงบรรพ์ร่าร้อน โคลงกาพย์กลอนทำนุก เล่นเป็นสุขนิรันดร์

อีกธัญโภชนาสาลี ตกปัดพีเมลิ็ดเดียว งอกขึ้นเขียวขำ แตกพั่นลำหลายน่อ เนื่อง
เป็นกอดถึงพັນ ต้นหนึ่งนั้นพັນรวง ได้เมลิ็ดดวงธัญญ์ สองทะนนานพັນพูนเพ็ญ”

วิธีปฏิบัติทำให้พบพระศรีอารียเมตไตรย

“แม้ผู้ใดจะใคร่พบ จงเคารพตามโอวาท ให้ทำมหาชาติเนืองนิตย์ เครื่องสิ่งละพັນจ
บูชา ให้จบในทิววันนั้น ตั้งประทีปพັນบูชา ดอกปทุมถ้วนพัน บัวเผื่อนผ้นอินทนิลา ดอกมณฑา
โดยจง เทียนแลธงฉัตร เครื่องบูชาทั้งนี้ จงถวญถึสิ่งละพัน คนทลิตนั้นตามสม โดยนิยมจะบูชา
พระคาถาถ้วนพัน ให้สดับธรรม์เคารพ จนจวนจบอุทาหรณ์ พระเวสสันดรณฤบาล ปัจฉิมกาลสม
โพธิ์”

คุณค่าของพระมาลัยคำหลวง

๑. ในด้านอักษรศาสตร์ สำนวนโวหารดี ถ้อยคำอ่านเข้าใจง่าย การพรรณนาถึงนรก
สวรรค์ทำได้ละเอียดดี ทำให้เร้าใจ มีจินตนาการ

๒. ในด้านพระพุทธศาสนา ทำให้ผู้คนหันเข้าพระพุทธศาสนาในแง่ศีลธรรมมากขึ้น คือ
ละชั่วเพราะกลัวบาป และทำดีเพราะอยากไปสวรรค์

๓. ในด้านสังคม ทำให้สังคมตื่นตัวโดยทั่วกัน ตื่นตัวที่จะร่วมกันทำสิ่งดี ๆ มากขึ้น ทำให้
ประเพณีการทำบุญของชาวไทยมีพลังเข้มแข็งขึ้น

๔. ในด้านศิลปกรรม เกิดภาพวาดเกี่ยวกับพระมาลัยขึ้นมากมายตามโบสถ์ วิหาร กุฏิ
พระ

^{๔๒} เอกวิรัตน์ อุดมพร, วรรณคดีสมัยอยุธยา, หน้า ๑๐๙.

๔.๒.๓ มงคลสูตรคำฉันท์

ประวัติความเป็นมา : เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงนำมงคลสูตรมาทรงพระราชนิพนธ์เป็นบทร้อยกรองประเภทคำฉันท์ โดยใช้คำประพันธ์ ๒ ชนิด คือ กาพย์ฉบัง ๑๖ และอินทริวิเชียรฉันท ๑๑ ทรงนำคาถาภาษาบาลีจากพระไตรปิฎกตั้งแล้วแปลถอดความเป็นร้อยกรองภาษาไทย ได้ถูกต้องตรงตามบังคับในฉันทลักษณ์โดยไม่เสียเนื้อความจากพระคาถาบาลี การจัดวางลำดับของมงคลแต่ละข้อก็เป็นไปตามที่ปรากฏอยู่ในพระคาถาเดิม ซึ่งแสดงให้เห็นถึงพระอัจฉริยภาพทางด้านภาษาได้อย่างดียิ่ง

มงคลสูตรคำฉันท์ เป็นวรรณคดี คำสอน ผลงานพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงนำหลักธรรม ที่เป็นพระคาถาบาลีจากพระไตรปิฎกตั้งแล้วแปลถอดความเป็นคำประพันธ์ที่ ไพเราะ มีความงดงามทั้งด้านเสียงและความหมาย สามารถจดจำได้ง่าย มงคลสูตรคำฉันท์นี้จะเกิดแต่ตัวเราเองได้ก็ต้องเป็นผลมาจากการประพฤติ ปฏิบัติดีของตนเองเท่านั้น หาได้มาจากปัจจัยอื่นเลย

ผู้ประพันธ์ : พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ลักษณะคำประพันธ์ : กาพย์ฉบัง ๑๖ และอินทริวิเชียรฉันท ๑๑ แทรกคาถาบาลี

จุดมุ่งหมายในการประพันธ์ : เพื่อให้ตระหนักว่าสิริมงคลจะเกิดแก่ผู้ใดก็เพียงผลมาจากการปฏิบัติของตนทั้งสิ้นไม่มีผู้ใดหรือสิ่งใดจะทำให้เกิดสิริมงคลแก่เราได้ นอกจากตัวเราเอง

สาระสำคัญ : สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสถึงมงคลอันสูงสุด ๓๘ ประการ ไว้ในมงคลสูตร ซึ่งเป็นพระสูตรสำคัญบทหนึ่งในพระพุทธศาสนา มงคลสูตรปรากฏในพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย หนวดขุททกปาฐะ พระอานนทเถระได้กล่าวถึงที่มาของมงคลสูตรว่า ท่านได้ฟังมาเฉพาะพระพักตร์ของพระพุทธเจ้า ณ เขตวันวิหาร กรุงสาวัตถี มงคลสูตรนี้เกิดขึ้นด้วยอำนาจคำถาม คือ พระพุทธเจ้าทรงเล่าให้พระอานนทฟังว่า มีเทวดาเข้ามาทูลถามพระองค์เรื่องมงคล เพราะเกิดความโกลาหลวุ่นวายขึ้นทั้งในหมู่เทวดาและมนุษย์ ที่มีลัทธิเรื่องมงคลแตกต่างกันเป็นเวลานานถึง ๑๒ ปี ท้าวสักกเทวราชจึงทรงมอบหมายให้ตนมาทูลถาม พระพุทธองค์จึงตรัสตอบเรื่องมงคล ๓๘ ประการ ต่อจากราตรีนั้นพระพุทธองค์ได้ทรงแสดงเรื่องมงคลนี้แก่พระอานนทอีกครั้งหนึ่ง^{๔๓}

ใจความสำคัญของมงคลสูตรคำฉันท์

เนื้อหาวาดด้วย มงคล ๓๘ อันเป็นพระสูตร หนึ่งในพระไตรปิฎก พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย คำว่ามงคล หมายถึง เหตุแห่งความเจริญก้าวหน้า และ สูตร หมายถึง คำสอนใน

^{๔๓} สำลี รักสุทธี, *มงคลชีวิต ๓๘ ฉบับร้อยแก้วและร้อยกรอง*, (กรุงเทพมหานคร: ธนอักษรการพิมพ์, ม.ป.ป.), หน้า ๑๓ - ๑๖.

พระพุทธศาสนา มงคลสูตร จึงหมายความว่า พระธรรมหรือคำสอน ในพระพุทธศาสนาที่จะนำมาซึ่งความสุขและความเจริญก้าวหน้ามีทั้งหมด ๓๘ ประการคือ

๑. การไม่คบคนพาล	๒. การคบบัณฑิต
๓. การบูชาบุคคลที่ควรบูชา	๔. การอยู่ในถิ่นอันสมควร
๕. เคยทำบุญมาก่อน	๖. การตั้งตนชอบ
๗. ความเป็นพหูสูต	๘. การรอบรู้ในศิลปะ
๙. มีวินัยที่ดี	๑๐. กล่าววาจาอันเป็นสุภาสิต
๑๑. การบำรุงบิดามารดา	๑๒. การสงเคราะห์บุตร
๑๓. การสงเคราะห์ภรรยา	๑๔. ทำงานไม่ให้คั่งค้าง
๑๕. การให้ทาน	๑๖. การประพฤติธรรม
๑๗. การสงเคราะห์ญาติ	๑๘. ทำงานที่ไม่มีโทษ
๑๙. ละเว้นจากบาป	๒๐. สรรวมจากการต็มน้ำเมา
๒๑. ไม่ประมาทในธรรมทั้งหลาย	๒๒. มีความเคารพ
๒๓. มีความถ่อมตน	๒๔. มีความสันโดษ
๒๕. มีความกตัญญู	๒๖. การพึงธรรมตามกาล
๒๗. มีความอดทน	๒๘. เป็นผู้ว่าง่าย
๒๙. การได้เห็นสมณะ	๓๐. การสนทนาธรรมตามกาล
๓๑. การบำเพ็ญตบะ	๓๒. การประพฤติพรหมจรรย์
๓๓. การเห็นอริยสัจ	๓๔. การทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน
๓๕. มีจิตไม่หวั่นไหวในโลกธรรม	๓๖. มีจิตไม่เศร้าโศก
๓๗. มีจิตปราศจากกิเลส	๓๘. มีจิตเกษม ^{๔๔}

ตัวอย่างของมงคลสูตรคำฉันท์

อเสวนา จ พาลานํ	ปณฺธิตานญฺ จ เสวนา
ปูชา จ ปุชฺเณยานํ	เอตมมฺงคฺลมฺตตมํ
หนึ่งคือคบคนพาล	เพราะจะพาประพฤติผิด
หนึ่งคบกะบัณฑิต	เพราะจะพาประสบผล
หนึ่งกราบและบูชา	อภิบุชนียชน
ข้อนี้แหละมงคล	อดีเรกอุดมดี ^{๔๕}

^{๔๔} พระสมชาย ฐานวุฑโฒ, **มงคลชีวิต ฉบับธรรมทนายาท**, (กรุงเทพมหานคร: ฐานการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๗ - ๑๙.

^{๔๕} ภาสกร เกิดอ่อน และคณะ, **ภาษาไทย วรรณคดีและวรรณกรรม ม. ๔**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: ไทยร่มเกล้า, ม.ป.ป.), หน้า ๑๙๖.

ทานญ จ ธมฺมจริยา จ	ญாதกานญ จ สงฺคโ
อนวชานิ กมฺมานิ	เอตมมฺกมลฺมุตตมํ
ให้ทาน ญ กาลควร	และประพตีสุธรรมศรี
อีกสงเคราะห์ญาติที่	ปฏิบัติบำเรอตน
กอบกรรมะอันไว้	หุชะกลั้วและมัวมล
ข้อนี้แหละมงคล	อดิเรกอุดมดี ^{๔๖}

คุณค่าของมงคลสูตรคำฉันท์

มงคลสูตรคำฉันท์ เป็นวรรณคดีที่มีมาจาก “มงคลสูตร” ซึ่งเป็นคำสอนในทางพระพุทธศาสนาที่ทุกคนโดยเฉพาะพุทธศาสนิกชน เมื่อได้นำไปปฏิบัติ ย่อมจะทำให้ชีวิตประสบกับ “มงคล” หรือความสุขอย่างแท้จริงแนวทางต่างๆเน้นที่การนำไปปฏิบัติให้บังเกิดผลเป็นรูปธรรมด้วยตนเองเป็นสำคัญ นอกจากนี้หากทุกคนได้ยึดถือเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสม ย่อมส่งผลให้สังคมเจริญก้าวหน้าตามไปด้วย

๔.๓.๔ สามัคคีเภทคำฉันท์

ประวัติความเป็นมา : สามัคคีเภทคำฉันท์แต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ โดยได้เค้าเรื่องจากนิทานสุภาษิตว่าด้วยโทษแห่งการแตกสามัคคีของสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่พระสุคุณคุณาภรณ์ ลงพิมพ์ในหนังสือธรรมจักร เป็นเรื่องแปลจากภาษาบาลี ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ วรรคตอนที่นิพนธ์โดยกรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ซึ่งมีใจความย่อว่า พระเจ้าอชาตศัตรูให้วัสสการพราหมณ์ไปกราบทูลอาราธนาพระพุทธเจ้าให้ทรงแนะนำวิธีตีเมืองของกษัตริย์ลิจฉวี พระองค์มิได้แสดงวิธีนั้นแก่วัสสการพราหมณ์โดยตรง แต่ตรัสอธิบายหัวใจกำลังของกษัตริย์ลิจฉวีและวิธีการทำลายหัวใจกำลังนั้นแก่พระอานนท์ วัสสการพราหมณ์ก็จำไปกราบทูลพระเจ้าอชาตศัตรูตามที่ได้ฟังจากพระอานนท์ เมื่อตรัสสอนกลศึกแก่วัสสการพราหมณ์แล้ว พระพุทธเจ้าก็เสด็จไปสอนกลยุทธ์แก่กษัตริย์ลิจฉวี แต่กษัตริย์ลิจฉวีไม่สนพระทัย

ผู้ประพันธ์ : นายชิต บุรทัต เกิดเมื่อวันที่ ๖ กันยายน ๒๔๓๕ เป็นบุตรบุตรนายชู นางปริก เดิมนามสกุล "ชวางกูร" เป็นผู้มีความสามารถในการแต่งคำประพันธ์ร้อยกรอง โดยเฉพาะฉันท์ เป็นกวีที่มีชื่อเสียงในสมัยรัชกาลที่ ๖ สมรสกับนางจัน แต่ไม่มีบุตรธิดานายชิต บุรทัตได้สร้างผลงานร้อยกรองที่มีชื่อเสียงมากมาย โดยเฉพาะ สามัคคีเภทคำฉันท์ (พ.ศ. ๒๔๕๗) มีบทร้อยกรองตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์และนิตยสาร ข้อความโฆษณาเป็นร้อยกรอง และท่านยังมีชื่อเสียงในการแต่ง

^{๔๖} ภาสกร เกิดอ่อน และคณะ, ภาษาไทย วรรณคดีและวรรณกรรม ม. ๔, หน้า ๑๙๗.

ร้อยแก้วซึ่งสามารถอ่านอย่างร้อยกรองไว้ในบทเดียวกัน ขณะที่คำฉันท์นั้น ก็ยังสามารถใช้คำง่ายๆ มาลงครุหลุได้อย่างเหมาะสม ได้รับการยกย่องเป็นหนึ่งในนักแต่งฉันท์ฝีมือเยี่ยมคนหนึ่งของไทย

ลักษณะการประพันธ์ : แต่งเป็นกาพย์และฉันท์

วัตถุประสงค์ในการประพันธ์ : เพื่อเป็นศรีแก่บ้านเมืองและแสดงข้อสุภาพিতว่าด้วยโทษแห่งการแตกความสามัคคี

สาระสำคัญ : ข้าราชการเป็นกลไกสำคัญในการบริหารราชการแผ่นดินให้เป็นไปตามระบบด้วยความเรียบร้อย ข้าราชการจึงต้องตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ เสียสละและมีความสามัคคี ไม่แก่งแย่งชิงดีชิงเด่น เชื่อฟังคำสั่งของผู้บังคับบัญชา ตระหนักในหน้าที่และสำนึกว่าเป็นข้าของพระเจ้าองค์เดียวกัน ดำเนินเรื่องตามคัมภีร์สุมังคลวิลาสินี^{๔๗} อรรถกถาที่หมื่นกนิยามหารรรค ว่าพระเจ้าอชาตศัตรูแห่งแคว้นมคธ ต้องการขยายพระราชอาณาเขตไปยังแคว้นวัชชีซึ่งกษัตริย์ลิจฉวีปกครองอยู่ แต่ทรงเกรงว่าจะทำได้ยากเพราะกษัตริย์ลิจฉวีตั้งอยู่ในอธิปไตยธรรม มีความสามัคคีกลมเกลียวกันยิ่งนัก ทรงปรึกษากับวัสสการพราหมณ์บุโรหิต วัสสการพราหมณ์ออกอุบายให้พระเจ้าอชาตศัตรูสร้างขบไล่ตนไปจากแคว้นมคธ แล้ววัสสการพราหมณ์จะไปอาศัยทำราชการอยู่กับกษัตริย์ลิจฉวีพยายามยุแหย่ให้กษัตริย์ลิจฉวีแตกสามัคคี แล้วส่งคนให้มากราบทูลให้พระเจ้าอชาตศัตรูยกทัพไปตีแคว้นวัชชีและตีได้อย่างง่ายดาย เช่น

ชมกรูราชคฤห็นครหลวงแห่งแคว้นมคธ

อำพนพระมนทิตรพระราช	สุนิวาสน์โรหาร์
อัปกันทรไพจิตรและพา	หิรภาคก็พึงชม
เล่ห์เลือนชะลอดุสิตฐา	นมหาพิมานรมย์
มารังสฤษฎ์พิศนิยม	ผิจะเทียบก็เทียบทัน
สามยอดตลอดดระยะระยับ	วะวะวับสลับรรณ
ข้อฟ้าตระการกลจะหยัน	จะเยาะยั่วทมิฬพร
วัสสการพราหมณ์ถูกเขี่ยนตามอุบายที่ตนแนะนำไว้	
บงเนื้อก็เนื้อเต็น	พิศเส้นสรืร์รัว
ทัวร่างและทั้งตัว	ก็ระริกระริวไหว
แลหลังละลามโล	หิตโ้เลอะหลังไป
เพ่งผาดอนาใจ	ระกะร่อยเพราะรอยหวาย ^{๔๘}

^{๔๗} พองจันทร์ สุขยิ่ง และคณะ, ภาษาไทย วรรณคดีและวรรณกรรม ม.๒, (กรุงเทพมหานคร: ไทยร่มเกล้า, ม.ป.ป.), หน้า ๒๗.

^{๔๘} เสนีย์ วิลารณ และคณะ, ประวัติวรรณคดีไทย สมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง – ปัจจุบัน, (กรุงเทพมหานคร: วัฒนาพานิช, ม.ป.ป.), หน้า ๑๖๑ – ๑๖๒.

คุณของสามัคคี

แม้มากฝักไม่
มัดกำกระนั้นปอง
เหล่าไหนผีไมตรี
กิจใดจะขวยชวน
อย่าปรารถนาหวัง
มวลมาอุบัติบรร-
ปวงทุกซ์พิบัติสรร
แม้ปราศนิยมปรี
ควรชนประชุมเช่น
สามัคคีปรารม
ไปมีก็ให้มี
เนื่องเพื่อภียโยจึง

ผิวใครจะใครลอง
พลหักก็เต็มทน
สละลี ฌ หมูตุน
บ มิพร้อมมิเพรียงกัน
สุขทั้งเจริญอัน
ลุโนบได้มี
พวยันตรายกลี
ดิประสงค์ก็คงสม
คณะเป็นสมาคม
ภนิพัทธรำพึง
ผิวมีก็คำนึง
จะประสบสุขาลัย^{๔๙}

คุณค่าของสามัคคีเภทคำฉันท์

สามัคคีเภทคำฉันท์มุ่งแสดงความคิดที่ว่า ชาติจะดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง ข้าราชการต้องพร้อมใจกันปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่งของตนด้วยความพยายาม ไม่คำนึงถึงความสุขส่วนตัว ตลอดจนมีความเคร่งครัดในระเบียบวินัย ซึ่งล้วนแต่เป็นความประพฤติดีที่แสดงถึงความจงรักภักดีที่ข้าราชการพึงมีต่อพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็น “เหมือนบิดาบังเกิดหัว” และที่สำคัญที่สุดคือต้องมีความสามัคคีปรองดองให้สมกับเป็นข้าราชการในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์เดียวกัน

อีกประการหนึ่งคือเป็นหนังสือคำฉันท์ยอดเยี่ยมในรัชกาลที่ ๖ เช่นเดียวกับอิลราชคำฉันท์ การแต่งถูกต้องตามลักษณะบังคับทุกประการ การใช้ถ้อยคำสำนวนโวหารเพริศพจน์โอ้อ่า ทำนองแต่งเดิมตามแบบฉบับฉันทิโบราณ หนังสือเรื่องนี้กระทรวงศึกษาธิการกำหนดให้ใช้เรียนเป็นหนังสือเรียนภาษาไทยชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย

๔.๓.๕ มหาชาติคำหลวง

ประวัติความเป็นมา : มหาชาติคำหลวง คำว่า มหาชาติ หมายถึงการเกิดครั้งที่ยิ่งใหญ่ของพระโพธิสัตว์ หมายความว่าในพระชาติสุดท้ายที่เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดรได้ทรงบำเพ็ญบารมีครบถ้วนทุกประการ ก่อนจะได้เป็นพระพุทธเจ้า เป็นศาสดาเอกของโลก คำว่า คำหลวง หมายถึงหนังสือที่พระเจ้าแผ่นดินหรือเจ้านายชั้นสูงทรงนิพนธ์หรือหนังสือที่พระเจ้าแผ่นดินหรือ

^{๔๙} เสนีย์ วิลารณ และคณะ, ประวัติวรรณคดีไทย สมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง – ปัจจุบัน, หน้า ๑๖๒.

เจ้านายชั้นสูงทรงสนับสนุนให้คนอื่นแต่ง เนื้อหาจะเกี่ยวกับศีลธรรม ศาสนา คำประพันธ์ใช้
ค่อนข้างหลากหลายมีทั้งโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน และร่าย ใช้สวดเข้าทำนองหลวง^{๕๐}

มหาชาติคำหลวง เป็นหนังสือมหาชาติภาษาไทยที่เป็นคำหลวงเรื่องแรกของไทย ซึ่งแต่
เดิมได้หายไปบ้าง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ทรงให้แต่ง
ซ่อมจนครบ ๑๓ กัณฑ์ ที่แต่งเพิ่มเข้ามา คือ กัณฑ์หิมพานต์ กัณฑ์ทานกัณฑ์ กัณฑ์จุลพน กัณฑ์มัท
รี กัณฑ์สักบรรพ และกัณฑ์ฉกษัตริย์

ผู้ประพันธ์ : นักปราชญ์ราชบัณฑิตหลายคนช่วยกันแต่ง ตามพระบรมราชโองการของ
สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เมื่อ พ.ศ. ๒๐๒๕

ลักษณะการประพันธ์ : ใช้คำหลายประเภทในการแต่ง คือมีทั้งโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน
และร่าย มีภาษาบาลีแทรกอยู่ตลอดทั้งเรื่อง

วัตถุประสงค์ในการประพันธ์ : เพื่อใช้สวดในวันสำคัญทางพระศาสนา

สาระสำคัญ : มหาชาติคำหลวง มีข้อความแบ่งเป็น ๑๓ ตอน^{๕๑} คือ

ตอนที่หนึ่ง ว่าด้วยกัณฑ์ทศพร จับเอาตอนพระพุทธเจ้าตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ได้เสด็จไป
โปรดพระเจ้าพิมพิสาร พระเจ้าแผ่นดินแคว้นมคธ ครองราชย์สมบัติอยู่ที่พระนครราชคฤห์ แล้ว
เสด็จไปโปรดพระเจ้าสุทโธทนะ พระพุทธบิดาตลอดจนพระประยูรญาติในเมืองกบิลพัสดุ์ ณ ที่นั้นได้
เกิดฝนโบกขรพรรษ (อ่านว่า ฝน – โบก – สะ – ระ – พัด) แปลว่า ฝนดุน้ำตกลงบนใบบัว เป็นฝน
วิเศษ กล่าวไว้ว่าใครนียกอยากจะให้เปียก ก็เปียก ใครไม่ยกอยากไม่ให้เปียก ก็ไม่เปียก พระภิกษุสงฆ์
ทั้งหลายเห็นแล้วเป็นอัศจรรย์ จึงกราบทูลพระพุทธองค์ให้ทรงแสดงเห็นผลในเรื่องนี้ พระพุทธองค์
จึงทรงแสดงมหาเวสสันดรชาดก ซึ่งเป็นเรื่องของพระนางมุกตึชขอประทานพร ๑๐ ประการจากพระ
อินทร์

ตอนที่สอง ว่าด้วยกัณฑ์หิมพานต์ กล่าวถึงพระเวสสันดรทรงเป็นพระราชโอรสของพระ
เจ้าสญชัยกับพระนางมุกตึช แห่งแคว้นสรีราชญ์ ประสูติที่ตรอกพ้อคำ จึงได้นามว่า พระเวสสันดร
ทรงเป็นนักเสียสละที่ยิ่งใหญ่มาแต่ทรงพระเยาว์ กล่าวคือ เมื่อพระชนมายุได้เพียงแค่ ๔ พรรษา ก็ทรง
ปรารถนาบริจาคอวัยวะของตนเอง ทรงตั้งปรารถนาว่าถ้าใครต้องการตา หู จมูก ลิ้น กาย และ
ใจ พระราชกุมารก็จะทรงบริจาคให้ด้วยความยินดี ครั้นเมื่อเจริญวัย ได้รับราชสมบัติจากพระราช
บิดาให้ครองแคว้นสรีราชญ์สืบต่อไป ด้วยความเป็นพระราชอาพระทัยกว้างขวาง จึงได้พระราชทาน
ช้างปัจจัยนาเคนทร์แก่พราหมณ์ ชาวกลิงคราชญ์เพื่อความเจริญรุ่งเรืองของชนเหล่านั้น ทำให้

^{๕๐} เอกรัตน อุดมพร, **วรรณคดีสมัยอยุธยา**, (กรุงเทพมหานคร: เรื่องแสงการพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๒๐.

^{๕๑} ภาสกร เกิดอ่อน และคณะ, **หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐานภาษาไทย วรรณคดีและวรรณกรรม**,
(กรุงเทพมหานคร: ไทยร่มเกล้า, ม.ป.ป.), หน้า ๒๑๗ – ๒๒๑.

ประชาชนของพระองค์ไม่พอใจกันใหญ่ จึงพากันไปกราบทูลพระเจ้าสุยชัยให้เนรเทศพระเวสสันดร ไปอยู่ป่าหิมพานต์ พระเวสสันดรจึงต้องออกไปอยู่ป่าหิมพานต์

ตอนที่สาม ว่าด้วยกัณฑ์ทานกัณฑ์ ก่อนที่พระเวสสันดรจะเสด็จไปอยู่ป่าหิมพานต์ พระองค์ยังทรงบริจาคทานที่ยิ่งใหญ่อีก เขาเรียกว่า สัตตคมมหาทาน แปลว่า การให้ที่ยิ่งใหญ่ออย่าง ละ ๗๐๐ คือให้ช้าง ๗๐๐ เชือก, ให้ม้า ๗๐๐ ตัว, ให้รถ ๗๐๐ คัน, ให้ทาสชาย ๗๐๐ คน, ให้ทาสหญิง ๗๐๐ คน, ให้โคนม ๗๐๐ ตัว, และให้นางสนม ๗๐๐ คน

ตอนที่สี่ ว่าด้วยกัณฑ์วนปเวสน์ กล่าวถึง พระเวสสันดรทรงพาพระนางมัทรีพระชายา ขาฬีพระโอรส และกัณหาพระธิดาเสด็จออกจากเมืองผ่านแคว้นเจตราชูฎร์ไปประทับที่เขาวงกตใน ป่าหิมพานต์(ป่าหิมพานต์นี้เป็นป่าที่ปกคลุมด้วยหิมะเป็นภูเขาใหญ่ อยู่ทางทิศเหนือของประเทศ อินเดีย บัดนี้เรียกว่าภูเขาลิมาลัย)

ตอนที่ห้า ว่าด้วยกัณฑ์ชูชก กล่าวถึงชูชก พรหมณ์ผู้เป็นขอทาน ซึ่งได้นางอมิตตดา สาวสวยมาเป็นภริยา นางใช้ให้ชูชกไปขอกัณหาและขาฬี ชูชกรักภริยาจึงเดินทางดั้นด้นไปสืบหาข่าว ที่สีวิราชูฎร์ ผู้คนต่างพากันเกลียดชังชูชก ชูชกก็พยายามหลบลี้การตำหนิของชาวบ้านมาจนได้ เดินต่อไปก็พบพราณเจตบุตร ได้หลอกล่อให้พราณเจตบุตรบอกทางไปยังเขาวงกตจนได้

ตอนที่หก ว่าด้วยกัณฑ์จุลพน กล่าวถึงชูชกพรหมณ์เฒ่าเดินทางผ่านป่าตามทีพราณเจต บุตรบอกให้ เดินไปเรื่อยๆจนถึงอาศรมของอัจฉตฤาษี

ตอนที่เจ็ด ว่าด้วยกัณฑ์มัทรี กล่าวถึงเฒ่าชูชกได้ใช้วิธีหลอกล่อ เพื่อให้ฤาษีอัจฉตฤ บอทางไปหาพระเวสสันดร

ตอนที่แปด ว่าด้วยเรื่องกัณฑ์กุมาร กล่าวถึงชูชกเข้าไปขอขาฬีกับกัณหาจากพระ เวสสันดร พระเวสสันดรทรงพระราชทานให้ ชูชกได้หุบตีกัณหากับขาฬีต่อหน้าพระพักตร์ของพระ เวสสันดร ก่อนจะเดินทางจากไป

ตอนที่เก้า ว่าด้วยกัณฑ์มัทรี กล่าวถึงพระนางมัทรีที่จะเสด็จกลับจากการหาผลไม้ในป่า เมื่อมาถึงไม่เห็นกัณหากับขาฬี ก็ออกติดตามจนคำคืนดึกดื่นก็ไม่พบ จนถึงกับเป็นลมสลบไปต่อหน้า พระพักตร์ของพระเวสสันดร เมื่อฟื้นขึ้นพระเวสสันดรจึงตรัสเล่าเรื่องราวให้ฟังโดยตลอด เหตุผลก็คือ เป็นการบริจาคที่ยิ่งใหญ่ของผู้ต้องการออกบวชเป็นพระพุทธรเจ้า พระนางมัทรีถึงจะโศกเศร้าเพียงใด ในที่สุดก็ต้องอนุโมทนาสาธุการเห็นดีด้วย

ตอนที่สิบ ว่าด้วยกัณฑ์สกกบรรพ กล่าวถึงท้าวสักกะพระอินทร์ ในฐานะที่เป็นจอมแห่ง เทวดาทั้งหลายเกิดความเกรงพระทัยว่าจะมีผู้มาทูลขอพระนางมัทรีจากพระเวสสันดรไปเสียอีกคน จึงได้ทรงแปลงพระองค์เป็นพรหมณ์ชรามาทูลขอพระนางมัทรีกับพระเวสสันดร แล้วก็ทรงฝากไว้กับ พระเวสสันดรนั่นเอง

ตอนที่สิบเอ็ด ว่าด้วยกัณฑ์มหาราช กล่าวถึง ตาเฒ่าเจ้าเล่ห์ซุกซนเดินทางไปแคว้นสวี่ราชบุรี พระเจ้าสัณชัยทรงไต่ถามหาภักขาลีให้เป็นอิสระ และทรงเลี้ยงเฒ่าซุกซนอย่างเต็มที่ ปรากฏว่าซุกซนสวาปามไปเต็มคราบจนถึงกับต้องตายเพราะคางมกเกินประมาณ

ตอนที่สิบสอง ว่าด้วยกัณฑ์ฉกษัตริย์ (ฉกษัตริย์ อ่านว่า ฉอ - กะ - สัต หรือ ฉ้อ - กะ สัต) กล่าวถึงพระเจ้ากรุงสัณชัยเสด็จพร้อมด้วยพระนางผุสดี กัณหาและชาลี เพื่อไปรับพระเวสสันดรและพระนางมัทรีกลับพระนคร เมื่อกษัตริย์ทั้ง ๖ พระองค์ ทรงพบกันที่เขาวงกต ก็ทรงถึงแก่วิสัญญาภาพทั้ง ๖ พระองค์ ด้วยความดีพระทัยที่ได้พบกันอีก ด้วยทรงนึกว่าคงจะไม่ได้พบกันอีกแล้วและด้วยความเศร้าพระทัยที่ต้องพลัดพรากจากกันไปนาน ในตอนนี้พระอินทร์ผู้มีนามว่าท้าวสักกะจอมเทวดาได้ทรงบันดาลให้ฝนโบกขรพรรษตกลงมา สร้างความชุ่มชื้นทำให้กษัตริย์ทั้ง ๖ พระองค์ทรงฟื้นฟูพระสติขึ้นมา

ตอนที่สิบสาม ว่าด้วยกัณฑ์นครกัณฑ์ เป็นตอนสุดท้าย กล่าวถึงกษัตริย์ทั้ง ๖ พระองค์เสด็จกลับถึงพระนคร แคว้นสวี่ราชบุรี และพระเวสสันดรก็ได้ครองราชย์สมบัติตามเดิม บ้านเมืองมีความสงบสุข ประชาชนร่มเย็นตามเดิม เช่น

ตอนพระนางผุสดีครวญโศกเศร้า เมื่อพระเวสสันดรถูกเนรเทศไปอยู่ป่าหิมพานต์^{๕๒}

เสยโย วิสั เม ขายิต์ ภักษพิศม์แม่มรณฮ้า ดึกว่าเป็นลูกข้า ขับเสีย
ปปาตา ปปเตยยาห์ ทอดตนตกเหวห้วย ม้วยแม่ม้วยเทอญม้วย อยู่โย
รชชยา พชฌมียาห์ กรรแสงสวคหิ้ว ตายบพันลัดนิ้ว หนึ่งดี

ตอนมัทรีเศร้าโศกถึงกัณหาชาลี

หัสสาว ดุหงษ์โปตก กระเหว่าเหล่านก พลัดแม่สูญหาย
อุปริปลลเล ตกต่ำติดตม อดนมปางตาย ดุจแก้วแม่หาย ไม่คอยมารดา
เต มิคาวิย โอภินณา หนึ่งบุตรเนื้อทราย ชิโรทกบวาย ทรมารักษเสนาหา
สมนดา อภิธาวิโน ยกหูชুক คอยถ้ามารดา เห็นแม่กลับมา รุ่งเช้าเชยชม
อานนทีโน จ ปมุทิตา รุ่งช้ายรุ่งขวา ชมรอบมารดา แล้วเข้ากินนม
วตตมานาว กมเปร ลองเชองเรองไป ให้แม่ชื่นชม ให้ลืมนารมณ ดุจสองพังงา

ตอนชมป่า

ปริโกเคติ รุกเขทิ ป่านันอาศัยสัตว์ ฤดีดัดด้วยอาหาร
วณนตร์ตวิทณัน ใจจงกำหนดนาน หวานป่าช้อยจำเริญใจ
เวฑุริยวณณสนนิภ มีน้ำผ่องแผ้ว ดุจดวงแก้วพิรุไร
ปจจคุมพนีเสวิต เต่าปลาเปลี่ยนชมไคล ฟังไปไม้ฝั่งแผงหัว

^{๕๒} เกร์ตัน อุดมพร, **วรรณคดีสมัยอยุธยา**, (กรุงเทพมหานคร: เรื่องแสงการพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๒๓ -

คุณค่าของมหາชาติคำหลวง

๑. ในด้านอักษรศาสตร์ นับเป็นหนังสือที่แต่งดีมาก เพราะผู้แต่งแล้วแต่เป็นผู้มีฝีมือในการประพันธ์ทั้งนั้น เนื่องจากเป็นหนังสือที่แต่งโดยนักปราชญ์หลายคน นักประพันธ์ทั้งหลายคงจะฝากฝีมือไว้เพียบ ส่วนนวนิโฆหารจึงไพเราะเพราะพริ้ง มีความกระชับรัดกุม น่าฟัง ถึงแม้ว่าจะอ่านยากไปสักหน่อย

๒. ในด้านประเพณีวัฒนธรรม ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับประเพณีวัฒนธรรมการฟังเทศน์ ซึ่งเชื่อกันว่าใครฟังมหาชาติตั้งแต่ต้นจนจบ จะมีอานิสงส์มากถึงกับได้ไปสวรรค์เลยทีเดียว สิ่งที่สำคัญก็คือ มหาชาติเวสสันดรมือิทธิพลต่อสังคมไทยมาก โดยเฉพาะเรื่องการให้ทาน คนชอบให้ทานก็เพราะอิทธิพลของมหาชาติเวสสันดร

๓. ในด้านการปกครอง มหาชาติคำหลวงช่วยแสดงให้เห็นถึงการปกครองในสมัยโบราณว่าเป็นการปกครองแบบประชาธิปไตย เพราะประชาชนมีสิทธิมีเสียงในการปกครอง มีอำนาจในการตัดสินใจชีวิตของตนเอง ส่วนว่าจะมีความเห็นแก่ตัวอยู่ด้วยหรือไม่เป็นอีกเรื่องหนึ่ง

๔. ในด้านพฤกษศาสตร์และสัตวศาสตร์ มหาชาติคำหลวงทำให้เรามีความรู้เกี่ยวกับพันธุ์ไม้และสิ่งสารสัตว์ต่าง ๆ นานามากมาย ทำให้เกิดความรักและหวงแหนธรรมชาติมากยิ่งขึ้น

๔.๓.๖ คำนมัสการคุณานุคุณ

ประวัติ : คำนมัสการคุณานุคุณเป็นผลงานการประพันธ์ของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) มีเนื้อหาวาดด้วยการน้อมรำลึกและสำนึกในคุณงามความดีของพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ปิตามารดา และครูอาจารย์ โดยมีความมุ่งหมายที่จะให้ผู้อ่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเยาวชนไทย ยึดมั่นในความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณและนำแบบอย่างอันดีงามไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้องเหมาะสม^{๕๓} และนิยมนำใช้เป็นบทสวดสำหรับนักเรียนและประชาชนทั่วไป

ผู้ประพันธ์ : พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)

ลักษณะการประพันธ์ : แต่งเป็นกาพย์ยานี ๑๑ และกาพย์ฉบัง ๑๖

วัตถุประสงค์ในการประพันธ์ : เพื่อเป็นบทสรรเสริญคุณของบุคคลและสิ่งสำคัญ

สาระสำคัญ : เป็นบทสวด ๗ บท คือ บทสรรเสริญคุณพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ปิตามารดา ครูอาจารย์ พระเจ้าแผ่นดิน และเทวดา เช่น

บทนมัสการพระพุทธคุณ^{๕๔}

^{๕๓} ภาสกร เกิดอ่อน และคณะ, ภาษาไทย วรรณคดีและวรรณกรรม ม. ๔, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: ไทยร่มเกล้า, ม.ป.ป.), หน้า ๒๔.

^{๕๔} เสนีย์ วิลารรณ และคณะ, ประวัติวรรณคดีไทย สมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง - ปัจจุบัน, (กรุงเทพมหานคร: วัฒนาพานิช, ม.ป.ป.), หน้า ๖๑ - ๖๒.

องค์ใดพระสัมพุทธ	สุวิสุทธสันดาน
ตัตมุลกิเลสมาร	บมิหม่นมิหมองมัว
หนึ่งในพระทัยท่าน	ก็เบิกบานคือดอกบัว
ราศีบัพพันพัว	สุวคนธกำจร
.....	
บทนมัสการพระธรรมคุณ	
ธรรมะคือคุณากร	ส่วนชอบสาธ
ดุจดวงประทีปชีवाल	
แห่งองค์พระศาสดาจารย์	ส่องสัตว์สันดาน
สว่างกระจ่างใจมนต์	
.....	
บทนมัสการพระสังฆคุณ	
สงฆ์ใดสาวกศาสดา	รับปฏิบัติมา
แต่องค์สมเด็จพระโคกวันต์	
เห็นแจ้งจตุสัจเสรีจบรร-	ลุทางที่อัน
ระจับและดับทุกข์ภัย	
.....	
บทนมัสการมาตาปิตุคุณ	
ข้าขอบชนกคุณ	ชนนี้เป็นค้ำมุล
ผู้ก่อบุญกุศล	ผดุงจบเจริญวัย
พุ่มพิกทะนุถนอม	บบำราศนิราไกล
แสนยากเท่าไรๆ	บคิดยากลำบากกาย
.....	

คำนมัสการคุณานุคุณของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) มีความไพเราะคมคายและมีความลึกซึ้งจับใจ ใช้เป็นบทสวดสำหรับนักเรียนและประชาชนทั่วไป บทที่ได้รับความนิยมแพร่หลายมาจนถึงทุกวันนี้คือ บทนมัสการพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ และอาจารย์คุณ

๔.๓.๗ ทศชาติคำฉันท์

ประวัติความเป็นมา : ทศชาติคำฉันท์ เป็นทศชาติถือได้ว่าเป็นชาดกที่สำคัญ กล่าวถึง ๑๐ ชาตีสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ ก่อนจะเสวยพระชาติมาเกิดเป็นพระพุทธเจ้า หรือเจ้าชายสิทธัตถะแห่ง

ศากยวงศ์ ชาตกที่ ๑๐ เรื่อง เพื่อให้จำง่าย มักนิยมท่องโดยใช้พยางค์แรกของแต่ละชาติ คือ เต ช สุ เน ม ภู จ นา วิ เวท

ทศชาติคำฉันท์เป็นวรรณกรรมร้อยกรองคำฉันท์ที่เพียบพร้อมด้วยความไพเราะ และความงดงามทางภาษาอันเป็นแบบฉบับของวรรณกรรมคำฉันท์ที่ประพันธ์ขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๙ ซึ่งประกอบด้วย เตมียกุมารคำฉันท์ มหาชนกคำฉันท์ สุวรรณสามคำฉันท์ เนมิราชคำฉันท์ มโหสถคำฉันท์ ภูริทัตคำฉันท์ จันทกุมารคำฉันท์ นารถคำฉันท์ วิรุทธคำฉันท์ มหาเวสสันดรคำฉันท์

ผู้ประพันธ์ : นายบุญเตือน ศรีวรพจน์

ลักษณะการประพันธ์ : แต่งเป็นฉันททั้ง ๑๓ ชาตก

วัตถุประสงค์ในการประพันธ์ : เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒^{๕๕}

สาระสำคัญ : ชาติที่ ๑ เตมียราชกุมาร ผู้บำเพ็ญเนกขัมมะบารมี พระองค์ทรงการที่จะได้ครองราชสมบัติ เพราะทรงสลด พระหฤทัยที่เห็นราชบุรุษลงโทษโจรตามพระราชดำรัสของพระราชอา เช่น เขียนพันครั้งบ้าง เอาดอกแหว่งบ้าง เอาหลาวเสียบบ้าง จึงใช้วิธีแสร้งทำเป็นง่อยเปลี้ย หูหนวก เป็นใบไม้พุดจากกับใคร แม้จะถูกทดลองต่าง ๆ ก็อดกลั้นไว้ ไม่ยอมแสดงอาการพิรุณให้ปรากฏ ทั้งนี้เพื่อจะเลี่ยงการครองราชสมบัติ

ชาติที่ ๒ พระมหาชนก ผู้บำเพ็ญเพียรวิริยบารมี พระมหาชนกราชกุมารเดินทางไปทางทะเล เรือแตก คนทั้งหลายจมน้ำตายบ้าง เป็นเหยื่อของสัตว์น้ำบ้าง แต่ไม่ทรงละความอุตสาหะ ทรงว่ายน้ำโดยกำหนดทิศทางแห่งกรุงมลิลา ในที่สุดก็ได้รอดชีวิตกลับไปถึงกรุงมลิลาได้ครองราชสมบัติ^{๕๖}

ชาติที่ ๓ พระสุวรรณสาม ผู้บำเพ็ญเมตตาบารมี คือการแผ่ไมตรีจิตคิดจะให้สัตว์ทั้งปวงเป็นสุขทั่วหน้า มีเรื่องเล่าว่า สุวรรณสามเลี้ยงมารดาบิดาของตน ซึ่งเสียจักษุในป่า และเนื่องจากเป็นผู้มีเมตตาปรารถนาดีต่อผู้อื่น หมูเนื้อก็เดินตามแวดล้อมไปในที่ต่าง ๆ วันหนึ่งถูกพระเจ้ากรุงพาราณสี ชื้อปลียักษ์ยิงเอาด้วยธนู ด้วยเข้าพระทัยผิด ภายหลังเมื่อทราบว่าเป็นมาณพผู้เลี้ยงมารดาบิดา ก็สลดพระทัย จึงไปจงมารดาบิดาของสุวรรณสามมา มารดาบิดาของสุวรรณสามก็ตั้งสัจจะ อ้าวงคุณความดีของสุวรรณสามขอให้พิษของศรหมดไป สุวรรณสามก็ฟื้นคืนสติ และได้สอนพระราชสาส์นแสดงคติธรรมว่า ผู้ใดเลี้ยงมารดาบิดาโดยธรรม แม้เทวดาก็ย่อมรักษาผู้นั้น ย่อมมีคนสรรเสริญในโลก

^{๕๕} นายบุญเตือน ศรีวรพจน์, ทศชาติคำฉันท์, (กรุงเทพมหานคร: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗), ๒๕๔๒), หน้า ๖.

^{๕๖} พริยพงษ์ รุจิเสณี, ทศชาติ, (กรุงเทพมหานคร: มิตรสัมพันธ์กราฟฟิค, ๒๕๓๙), หน้า ๕๗ – ๗๗.

นี้ ละโลกนี้ไปแล้วก็บังเกิดในสวรรค์ ต่อจากนั้นเมื่อพระราชาก็ให้สั่งสอนต่อไปอีก ก็สอนให้ทรงปฏิบัติธรรมปฏิบัติชอบในบุคคลทั้งปวง

ชาติที่ ๔ พระเนมิราช ผู้บำเพ็ญบำเพ็ญอธิฐานบารมี คือความตั้งมั่นคง มีเรื่องเล่าว่า เนมิราชกุมารได้ครองราชสืบสันตติวงศ์ต่อจากพระราชบิดา ทรงบำเพ็ญคุณงามความดีเป็นที่รักของมหาชน และในที่สุดเมื่อทรงพระชรา ก็ทรงมอบราชสมบัติ

ชาติที่ ๕ พระมโหสถ ผู้บำเพ็ญปัญญาบารมี คือความทั่วถึงสิ่งที่ควรรู้ มีเรื่องเล่าว่า มโหสถบัณฑิตเป็นที่ปรึกษาหนุ่มของพระเจ้าวิเทหะแห่งกรุงมิลลา ท่านมีความฉลาดรู้ สามารถแนะนำในปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้องรอบคอบ เอาชนะที่ปรึกษาอื่น ๆ ที่ริษยาใส่ความ ด้วยความดีไม่พยายาทอาฆาต

ชาติที่ ๖ พระภริทัต ผู้บำเพ็ญศีลบารมี คือการรักษาศีล มีเรื่องเล่าว่า ภริทัตตนาคราชไปจำศีลอยู่ริมฝั่งแม่น้ำยมุนา ยอมอดทนให้หมองูจับไป ทรมานต่าง ๆ ทั้ง ๆ ที่สามารถจะทำลายหมองูได้ด้วยฤทธิ์ มีใจมั่นต่อศีลของตน ในที่สุดก็ได้อิสรภาพ

ชาติที่ ๗ พระจันทกุมาร ผู้บำเพ็ญขันติบารมี คือความอดทน มีเรื่องเล่าว่า จันทกุมารเป็นโอรสของพระเจ้าเอกราช เคยช่วยประชาชนให้พ้นจากคดี ซึ่งกัณหาฬพราหมณ์ ราชบุโรหิตาจารย์รับสินบนตัดสินไม่เป็นธรรม ประชาชนก็พากันเลื่อมใสเปล่งสาธุการ ทำให้กัณหาฬพราหมณ์ผูกอาฆาตในพระราชกุมารเมื่อพระเจ้าเอกราชทรงราชสุบิน เห็นดาวดิงส์เทวโลก เมื่อตื่นจากบรรทมทรงใคร่จะทราบทางไปสู่เทวโลก ตรัสถามกัณหาฬพราหมณ์ จึงเป็นโอกาสให้พราหมณ์ แก้แค้นด้วยการกราบทูลแนะนำให้ตัดพระเศียรพระโอรสธิดาเป็นต้นบูชาญญ พระเจ้าเอกราชเป็นคนเขลาที่สั่งจับพระราชโอรส ๔ พระองค์ พระราชธิดา ๔ พระองค์ ไปที่พระลานหลวง เพื่อเตรียมประหารบูชาญญ นอกจากนั้นยังสั่งจับพระมเหสี ๔ พระองค์ และคนอื่น ๆ อีก เพื่อเตรียมการประหารเช่นกัน แม้ใครจะทัดทานขอร้องก็ไม่เป็นผลร้อนถึงท้าวสักกะ (พระอินทร์) ต้องมาข่มขู่และชี้แจงให้หายเข้าใจผิด ว่า วิธีนี้ไม่ใช่ทางไปสวรรค์ มหาชนจึงรุมฆ่าพราหมณ์บุโรหิตนั้นและนครเทศ พระเจ้าเอกราช แล้วกราบทูลเชิญจันทกุมารขึ้นครองราชย์^{๕๗}

ชาติที่ ๘ พระนารท ผู้บำเพ็ญอุเบกขาบารมี คือการวางเฉย มีเรื่องเล่าว่า พรหมนารทช่วยเปลื้องพระเจ้าอังคิตราชให้กลับจากความเห็นผิด มามีความเห็นชอบตามเดิม (ความเห็นผิดนั้นเป็นไปในทางว่าสุขทุกข์เกิดเองไม่มีเหตุ คนเราเวียนว่ายตายเกิด หนักเข้าก็บริสุทธิ์ได้เอง ซึ่งเรียกว่าสังสารสัทธิ)

ชาติที่ ๙ พระวิฑูรบัณฑิต ผู้บำเพ็ญสัจจบารมี คือความสัตย์ มีเรื่องเล่าว่าถึงวิฑูรบัณฑิต ซึ่งเป็นผู้ถวายคำแนะนำประจำราชสำนัก พระเจ้าธัญชัยโกมลพิยะ เป็นผู้ที่พระราช และประชาชนรักใคร่เคารพนับถือมาก ครั้งหนึ่งปุลณกยักษ์มาทำพระเจ้าธัญชัยโกมลพิยะเล่นสกา ถ้าตน

^{๕๗} พริยพงษ์ รุจิเสนีย์, ทศชาติ, หน้า ๙๒.

แพ้วจักถวายมณีนันอันวิเศษ ถ้าพระราชแพ้ว ก็จะพระราชทานทุกสิ่งที่ต้องการ เว้นแต่พระกายของพระองค์ ราชสมบัติ และพระมเหสีในที่สุดพระราชแพ้ว ปุณณกัณท์จึงทูลขอตัววิฑูรบัณฑิต พระราชาจะไม่พระราชทานก็เกรงเสียสัตย์ พระองค์ตรัสว่าวิฑูรบัณฑิตยิ่งกว่าทรัพย์สินเงินทองใด ๆ ทรงห่วงเหนี่ยวด้วยประการต่าง ๆ แต่ก็ตกลงกันไปไต่ถามให้วิฑูรบัณฑิตตัดสิน วิฑูรบัณฑิตก็ตัดสินให้รักษาสัตย์ คือตนเองยอมไปกับกัณท์ ความจริงกัณท์ต้องการ เพียงเพื่อจะนำหัวใจของวิฑูรบัณฑิตไปแลกกับธิดาพญานาค ซึ่งความจริงเป็นอุบายของภริยาพญานาคผู้ใคร่จะได้สดับธรรมของวิฑูรบัณฑิต จึงตกลงกับสามีว่า ถ้าปุณณกัณท์ต้องการธิดาของตน ก็ขอให้หัวใจของวิฑูรบัณฑิตมาแม้กัณท์จะหาวิธีทำให้ตายก็ไม่ตาย วิฑูรบัณฑิตกลับแสดงสาธุนรธรรม (ธรรมของคนดี) ให้กัณท์เลื่อมใสและได้แสดงธรรมแก่พญานาค ในที่สุดก็ได้กลับสู่ กรุงอินทปัตถ์ มีการฉลองรับขวัญกันเป็นการใหญ่

ชาติที่ ๑๐ พระเวสสันดร ผู้บำเพ็ญทานบารมี คือการบริจาคทานมีเรื่องเล่าถึงพระเวสสันดรผู้ใจดีบริจาคทุกอย่างที่มีคนขอ ครั้งหนึ่งประทานช้างเผือกคู่บ้านคู่เมือง แก่พราหมณ์ชาวกาลิงคะ ซึ่งมาขอช้างไปเพื่อให้หายฝนแล้ง แต่ประชาชนโกรธขอให้เนรเทศ พระราชบิดา จึงจำพระทัยเนรเทศ ซึ่งพระนางมัทรีพร้อมด้วยโอรส ธิดาได้ตามเสด็จไปด้วย เมื่อชุกไปขอสองกุมาร ก็ประทานอีก ภายหลังพระเจ้าสุทนต์พระราชบิดาทรงไถ่สองกุมาร แล้วเสด็จไปรับกลับกรุง

ตัวอย่าง

เตมียกุมารคำฉันท์

ก็ล่วงก็เลยถึง	ระยะหนึ่งพระพรรษา
ประจวบ ณ ขวบครา	สุรชาติเจริญชนม์
มิเปลี่ยนมิแปลกแปลง	ธ ก็แก่งพิกลกล
สภาพทุพลทน	ทรลักษณ์พิรุณมี
ชนกพระปรีक्षा	บริพารมนตรี
ประชุมสุธิปรี-	ชจะแก้วฤตการณ์
ประมุขมายุเม-	จินเวทอาจารย์
ก็น้อมเสนอสาร	แนะระบอบกโบาย ^{๕๘}

มโหสถคำฉันท์

มโหสถกุมารชาญเขาว์	ปรารภหมู่เรา
ดรุณเล่นไร่ศาลา	

^{๕๘} นายบุญเตือน ศรีวรพจน์, ทศชาติคำฉันท์, (กรุงเทพมหานคร: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗), ๒๕๔๒),

สำหรับอาศัยชยาคา	บันเทิงกรีธา
บรรเทาแดดร้อนหลบฝน	
ปรีชาฉลาดเหลือเหนือชน	สมบุรณ์พูนผล
ปราโมทย์ประโยชน์โพธิญาณ	

มหาเวสสันดรคำฉันท์

จวบจนทิวากรก็รุ่ง	นภรุ่งอรุณเรือง
จอมโพธิ์ปัจฉิมประเนือง	บริจาคนเจริญใจ
เจ็ดสิ่งละสิ่งปณิสัตต์	ศตนับจำแนกใน
พารณวลาหวิไล	รถแฉ่งอนงค์นวล
ทาสีสตรีบุรุษเ-	นุคเนนคณามวล
เจ็ดร้อยมิขาดอิกควร	คุณเทิดมหาทาน ^{๕๙}

คุณค่าของทศชาติคำฉันท์^{๖๐}

๑. ในด้านวรรณศิลป์ ผู้ประพันธ์ใช้คำศาสตร์ มีสำนวนดี ถ้อยคำไพเราะ ภาษามีความ สละสลวย คำศัพท์ไม่ยาก เข้าใจง่าย ไม่ว่าฟังหรืออ่านทำให้เกิดความซาบซึ้งมีอารมณ์คล้อยตาม นอกจากนี้ ผู้อ่านยังได้อรรถรสจากการใช้คำที่ประณีตอย่างลงตัว

๒. ในด้านเนื้อหา ทำให้รู้เรื่องโดยย่อของมหาชาติทั้ง ๑๓ กัณฑ์ เป็นพื้นฐานใน การศึกษาวรรณคดีเรื่อง มหาชาติหรือมหาเวสสันดรชาดกสำนวนต่างๆต่อไป

๓. ในด้านปัญญาและความคิด

๓.๑ การทำบุญจะทำให้ทำเสร็จสมประสงค์ต้องอธิษฐานจิต ตั้งเป้าหมายชีวิตที่ตนปรารถนาไว้ แต่ความปรารถนาจะสำเร็จสมดังตั้งใจหรือไม่ ผู้นั้นต้องมีศีลบริบูรณ์

๓.๒ การทำความดีต้องทำเรื่อยไป ทุกชาติทุกภพต่อเนื่องไม่ขาดสาย

๓.๓ ในเรื่องมหาชาติได้แสดงตัวอย่างของพระชาติที่ยิ่งใหญ่ด้วยทศบารมี เห็นตัวอย่างการบำเพ็ญบารมีอันยากยิ่งที่มนุษย์ปุถุชนธรรมดาจะทำได้

๓.๔ คุณค่าของมหาชาติเป็นเรื่องที่ประจักษ์ชัดในศรัทธาของพุทธศาสนิกมายาวนาน

^{๕๙} บุญเตือน ศรีวรพจน์: ทศชาติคำฉันท์, หน้า ๔๒๐.

^{๖๐} ภาสกร เกิดอ่อน และคณะ, ภาษาไทย วรรณคดีและวรรณกรรม ม.๔, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: ไทยร่มเกล้า, ม.ป.ป.), หน้า ๒๔๐ – ๒๔๑.

๓.๕ แสดงให้เห็นถึงความเชื่อและความศรัทธาในพระพุทธศาสนาที่อยู่คู่กับสังคมไทย จากอดีตจนถึงปัจจุบัน

๓.๖ สะท้อนให้เห็นถึงประเพณีทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญเกี่ยวกับการทำบุญฟังเทศน์ของพุทธศาสนิกชน เช่น อาณิสสการฟังเทศน์มหาชาติ การตั้งใจฟังเทศน์มหาชาติให้จบครบบริบูรณ์ภายในวันเดียวทั้ง ๑๓ กัณฑ์ซึ่งเชื่อว่า เมื่อตายจากโลกนี้ไปแล้ว จะมีโอกาสไปพบพระพุทธเจ้า พระนามว่า “ศรีอริยมุตไตรย”

๓.๗ มหาชาติในแต่ละท้องถิ่นมักจะแสดงให้เห็นถึงลักษณะวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และความเชื่อได้อย่างชัดเจน

๔.๓.๘ มโหสถชาดก

ประวัติความเป็นมา : มโหสถชาดก เป็นชาดกเรื่องที่ ๕ จากทศชาติชาดก โดยกล่าวถึงพระโคตมโพธิสัตว์ซึ่งเสวยพระชาติเพื่อบำเพ็ญปัญญาบารมียอันเป็นพื้นฐานที่นำไปสู่การตรัสรู้เป็นพระโคตมพุทธเจ้าในที่สุด

ผู้ประพันธ์ : พระธรรมปริยัติโสภณ (วรวิทย์)

ลักษณะการประพันธ์ : แต่งเป็นกลอน ๘ ตลอดทั้งเรื่อง

วัตถุประสงค์ในการประพันธ์ : เพื่อมุทิตาสักการะในพิธีฉลองสัญญาบัตรพัตยศของพระเทพวรมนี (วิบูลย์ กลยาโณ) เจ้าคณะจังหวัดศรีสะเกษ และในการที่มหาวิทยาลัยรามคำแหงถวายปริญญาดุขฎิบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ความว่า

ขออวยพรพระที่มีธรรมเสพ

นามพระเทพวรมนีศรี

ผู้จอมสงฆ์ศรีสะเกษควรเหตุดี

วัดเจียงอีสถิตครองผ่องอุไร

และบทประพันธ์ถวายปริญญาดุขฎิบัณฑิตกิตติมศักดิ์

ท่านพระเทพวรมนีที่

จงสงฆ์ศรีสะเกษเหตุงามหลัก

ดุขฎิบัณฑิตกิตติมศักดิ์

รับประจักษ์สมงามกับความดี

สาระสำคัญ : ในอดีตกาลมีพระราชานามว่า พระเจ้าวิเทหราช ซึ่งปกครองกรุงมิถิลาทรงมีบัณฑิตคู่พระทัยอยู่ ๔ คนคือ เสนาะ, ปุกกุสะ, กามินทะ และเทวินทะ ในคืนหนึ่งพระเจ้าวิเทหราชทรงพระสุบินประหลาดจึงโปรดให้ เสนาะ หัวหน้านบัณฑิตทำนายพระสุบิน ก็ทรงทราบว่าจะมีบัณฑิตคนที่ ๕ ที่มีสติปัญญาล่วงเลยบัณฑิตทั้ง ๔ ถือกำเนิดในมิถิลา^{๖๑} ขณะเดียวกันใน หมู่บ้านปาจิณยวมัชมคาม พระโพธิสัตว์ได้ทรงถือปฏิสนธิในครรภ์ของนางสุนา ภรรยาของสิริวัณณเศรษฐีเมื่อผ่านไป ๑๐ เดือนนางสุนาก็ให้กำเนิดบุตรชายที่ได้ถือแท่งยาออกมา ทันทีที่คลอดเสร็จสิริวัณณ

^{๖๑} ส.รัตนรัตติ, พระเจ้า ๓๐ ชาติ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า ๑๑๑ – ๑๑๒.

เศรษฐีก็นำแหงยาไปฝนกับหินบดยาแล้วนำมาทาที่หน้าผาก ปรากฏว่าอาการปวดหัวของท่านเศรษฐีก็หายเป็นปลิดทิ้ง ท่านเศรษฐีจึงตั้งชื่อบุตรชายว่า มโหสถกุมาร แปลว่า กุมารผู้มียาอันมีอำนาจมาก ๗ ปีผ่านไปพระเจ้าวิเทโหราชทรงรำลึกได้ว่าเมื่อ ๗ ปีก่อนทรงพระสุบินว่าจะมีบัณฑิตคนที่ ๕ มาเกิดในยุคของพระองค์จึงโปรดให้มหาอำมาตย์ออกไปสังเกตการณ์ในทิศทั้ง ๔ ของมณฑลซึ่งในที่สุดก็มีมหาอำมาตย์ท่านหนึ่งมาถึงหมู่บ้านที่มโหสถกุมารอาศัยอยู่ก็ได้ยินกิตติศัพท์และชื่อเสียงของมโหสถจึงกลับไปทูลรายงานว่าพบบัณฑิตคนที่ ๕ แล้วพระเจ้าวิเทโหราชตีพระทัยหมายจะเรียกมโหสถเข้ามาเป็นบัณฑิตในราชสำนัก แต่ทรงถูกเสนกะบัณฑิตยั้งไว้โดยอ้างว่าต้องการพิสูจน์ปัญญาของมโหสถกุมาร^{๖๒} ในการพิสูจน์ปัญญาของมโหสถกุมารว่าเหมาะสมจะเป็นบัณฑิตคนที่ ๕ หรือไม่นั้นมีปัญหาทดสอบเขาวนปัญญาของมโหสถกุมารถึง ๑๙ ข้อแต่มโหสถกุมารก็สามารถวิสัชนาปัญหาได้หมด พระเจ้าวิเทโหราชจึงรับมโหสถเป็นพระราชโอรสบุญธรรม พร้อมทั้งสถาปนาให้เป็นมหาบัณฑิต ซึ่งชื่อเสียงของมโหสถบัณฑิตก็ไปเข้าพระกรรณของ พระเจ้าจุลนีพรหมทัต ราชแห่งกรุงพาราณสีที่หมายจะตีกรุงมณฑล แต่ก็ถูกมโหสถบัณฑิตยั้งไว้ได้สำเร็จ จนพระเจ้าจุลนีพรหมทัตต้องขอร้องให้มโหสถมารับราชการที่ราชสำนักของพระองค์แต่มโหสถบัณฑิตได้ปฏิเสธไป แต่ได้ให้สัญญา กับพระเจ้าจุลนีพรหมทัตว่าถ้าพระเจ้าวิเทโหราชสวรรคตเมื่อไหร่จะไปรับใช้ทันที หลังจากพระเจ้าวิเทโหราชสวรรคต มโหสถได้ไปรับใช้พระเจ้าจุลนีพรหมทัตตามสัญญาตราจนสิ้นอายุขัย เช่น

ดูรผู้เห็นภัยในวัฏฏะ	กาลก่อนนงศ์กษัตริย์อติฐานัน
วิเทโชนามทรงองค์ราชา	มณฑลครองสมบัติกษัตริย์ชัย
สืบบัณฑิตชดกษัตริย์ชัตติยะ	เสนกะปุกกุสะฐานะใหญ่
กามินะเทวินทะไม่ละไกล	หน้าที่ให้อนุศาสน์อรรถธรรม
[พระธรรมปริยัติโสภณ : มโหสถชาดก] ^{๖๓}	
มโหสถให้มารดาและนางยักษ์แย่งบุตร	
ให้บุตรทั้งดั่งคร่าใครสามารถ	ดูดให้ขาดให้สมอารมณ์นี้
ตามแต่ใครจะเก่งแรงแย่งที่	เราจะชี้ภายหลังหยั่งดูการ
เด็กถูกดูคร่าไปได้ลำบาก	ร้องให้วากเสียงแหวแผ่ขนาน
ผู้เป็นแม่จะออกแตกแยกวายปราณ	ต้องปล่อยसानยืนมองร้องไห้โ
[พระธรรมปริยัติโสภณ : มโหสถชาดก] ^{๖๔}	

^{๖๒} พริยพงษ์ รุจิเสนี, **ทศชาติ**, (กรุงเทพมหานคร: มิตรสัมพันธ์กราฟฟิค, ๒๕๓๙), หน้า ๕๗ – ๗๗.

^{๖๓} พระธรรมปริยัติโสภณ (วรวิทย์), **มโหสถชาดก**, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๓.

^{๖๔} พระธรรมปริยัติโสภณ (วรวิทย์), **มโหสถชาดก**, หน้า ๑๓.

๔.๓.๙ กาพย์มหาชาติ

ประวัติความเป็นมา : กาพย์มหาชาติ คำว่ากาพย์ในที่นี้หมายถึงคำนิพนธ์ของกวี ไม่ได้หมายถึงคำประพันธ์ชนิดกาพย์ คำประพันธ์ที่ใช้กับกาพย์มหาชาติเรื่องนี้เป็นร่ายยาว เพราะคำว่ากาพย์ ในสมัยก่อนนั้นหมายถึงคำร้อยกรองโดยทั่วไป

ผู้ประพันธ์ : สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม

ลักษณะการประพันธ์ : แต่งเป็นร่ายยาว มีภาษาบาลีแทรกอยู่ตอนๆ แปลเป็นไทยแล้วอธิบายความให้เข้าใจชัดเจนยิ่งกว่ามหาชาติคำหลวง

วัตถุประสงค์ในการประพันธ์ : เพื่อใช้เทศน์ให้อุบาสกอุบาสิกาฟังในงานเทศน์มหาชาติ ซึ่งจะมีทุกปี โดยปกติจะมีช่วงเดือนสิบถึงเดือนสิบสอง

สาระสำคัญ : เนื้อหาทั้งหมดเหมือนกันกับมหาชาติคำหลวง

ตัวอย่างสำนวนโวหารการกวี

“วันนั้นชุกขกฤตมาจารย์ แลไม่เห็นสองกุมารในที่นั้น ตะแถวหนันฮึดโกรธพาลพิโรธ ร้อนเข้าตัดถ้อพระภูธรพุทธรังษลเกษมกระบัตร โกเวสสนตร ดูกรมหาเวสสันดรดาบศผู้ทรงพรตฤธี นามชื่อว่าฤาษีนี้ยอมทรงสัตย์ ให้ม้วยมุตเป็นบรมมรณไม่มุขา นี่มาเสียซึ่งสัจจาไม่มีจริง เดิมดูนี้เห็นเป็นยอดยิ่งจะยอยอดพระบารมี มาตรออกปากขอพระชาลีกัณหาให้ด้วยปรีดาโดยด่วน แล้วก็เชิญชวนให้ข้าทำท้าวนาง ครั้นขัดขวางไม่อยู่ ก็ยอยกให้ไปยังพระเจ้าปิ่นพิไชยธานี ครั้นธชิตูถึงเชิงชั้น ทนในท่วงที่ ท้าวเธอก้าวเฉียงเห็นเลียงหลีกลีไม่ลงตาม ทำหน้าตาตึงไม่ลงงามง่วงงเป็นพะวงพะวัก แล้วลอบลักแลดูหน้า ให้คิ้วตาดักเตือนพระลูกน้อย พระหนอนิดกระจอยร่อยรู้ทีเดียว ชวนกันเฉียวฉิบ ตลบหายไม่เห็นหัว ทำมีนมีมัวชั่วไม่สุขสบาย เธอทำเชิงเฉยเมยเมินไม่รู้เห็น ตกจะล่องพอกัน เล่นพอให้เลื่อง ฤาษีฤาษีประการใด เออฤาใครในโลกนี้ ที่จะกล่าวมุขวาทีเทียมเท่า ถึงพระเวสสันดรเจ้าองค์นี้ ก็เป็นว่าหาไม่ได้แล้วแล^{๖๕}

สมเด็จพระราชาฤาษี เมื่อฟังทศิบริภาษ ว่าพระองค์กล่าวมุขาวาท เวทนานึกในพระทัยว่าเป็นไรฉะนี้ ชะรอยพระชาลีกัณหา กลัวชีขราร้ายกาจ จึงหลบหลีกประลาดหนีไป ตะแถงจึงหยาบหยามโยไฟโพทนา จึงเอาพระเมตตาเข้าตอบพราหมณ์ ประโลมไล่ด้วยใจงามฉะนี้ ดูกรทศิขิงข้าข้า จะซึ่งโกรธโกรธาไปทำไม สองกุมารจะหนีไปอย่าร้อนรน เป็นพนักงานเราจะรีบเร่งหาให้แก่ท่าน ท้าวเธอคมนาคมกำหนดตามบทวลัญชาสองบังอรออกไปถึงสระศรีโบกขรณี พิจารณาก็เห็นรอยพระบาทถอยหลังลง เธอก็ทรงสังเกตว่า สองดรณเรศเร้นซ่อนทราบพระทัย ท้าวเธอตรัสเรียกพระลูกไปด้วยพระคาถา”

^{๖๕} เอกรัตน อุดมพร, **วรรณคดีสมัยอยุธยา**, (กรุงเทพมหานคร: เรื่องแสงการพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๔๔ - ๔๕.

กล่าวถึงนกในกัณฑ์วนปเวสน์

“นานาวันฉนา พหู ทิชา จะได้เซยชมทิวาครกระเหว่าวิเวกร้องระวังไพร วินทุสสุรา
อันมีเสียงใสสำเนียงเสนาะ ได้ทรงฟังก็ไพเราะวังเวง จะเพลิดเพลิดดังฟังเพลงพิลาปสวรรค์ ผุ่งสกุณ
สกุณีสีสันเป็นแสงแสง เป็นสีขาขาวแดงด้ายะยับ เป็นสีเหลืองเลื่อมสลัปลายเมฆ เป็นหมู่ประเจก
วิจิตรรรจนา อุตสัปปุพิเต ทุเม บ้างโจนจับจิกพุกษาใช้ปีกทางหกห้อยหัวเห็นแต่ตัวบ้างบินหนี จับ
ต้นนี้บินไปต้นโน้น บ้างก็ไผ่ไผ่ร้องเสียงชะซ้องเซ็งแซ่”

คุณค่าของกาพย์มหาชาติ

๑. ในด้านอักษรศาสตร์ มีสำนวนดี ถ้อยคำไพเราะ ภาษามีความสละสลวย คำศัพท์ไม่
ยาก เข้าใจง่าย ไม่ว่าฟังหรืออ่านทำให้เกิดความซาบซึ้งมีอารมณ์คล้อยตาม

๒. ในด้านพระศาสนา เทศน์พระเวสสันดร มีอิทธิพลต่อสังคมไทยมาก ทำให้คนไทย
โดยทั่วไปนิยมทำบุญให้ทานเป็นนิสัย ไม่ตระหนี่ถี่เหนียว ชาวบ้านจะพากันเข้าวัดกันเป็นประจำเพื่อ
ทำบุญ ให้ทาน ฟังธรรม รักษาศีล และเจริญภาวนา คนไทยจึงใกล้ชิดวัด พระภิกษุสามเณร และ
พระพุทธศาสนาโดยอัตโนมัติ

๓. ในด้านวัฒนธรรม เมื่อมีงานเทศน์มหาชาติ ทำให้เกิดวัฒนธรรมเกี่ยวกับการนี้ขึ้นมา
เริ่มจากการแจกฎีกาบอกบุญให้ญาติโยมเป็นเจ้าของภาพกัณฑ์เทศน์แต่ละกัณฑ์ๆ กัณฑ์หนึ่งๆมีหลาย
คน เพราะเยาะเป็นหลายร้อยคนหรืออาจถึงพันคนเลยทีเดียว แต่กัณฑ์เทศน์มีแค่สิบสามกัณฑ์ เมื่อ
ถึงวันเทศน์ แต่ละคนก็จะจัดเครื่องไทยธรรม อาหารหวานความมาเตรียมถวายพระภิกษุสามเณร
ส่วนบนศาลาก็ประดับประดาด้วยดอกไม้ ต้นไม้ต่างๆนานาที่เหมาะสม พยายามให้เหมือนกับอาศรม
ของพระเวสสันดร เป็นต้น

๔. ในด้านวิถีชีวิต คนไทยนิยมฟังเทศน์กันเป็นพื้นฐาน การฟังเทศน์ทำให้มีแง่คิด ได้
คติธรรมสำหรับดำเนินชีวิตไปในแนวทางที่ดีงามและสงบสุข ทำให้โดยรวมมีความสงบสุขกว่า
สังคมไหนๆมาจนถึงทุกวันนี้

๔.๓.๑๐ ปฐมสมโพธิกถา

ประวัติความเป็นมา : ปฐมสมโพธิกถา เป็นหนังสือเกี่ยวกับพุทธประวัติซึ่งมีอยู่แต่เดิม
แล้วได้มีการชำระขึ้นใหม่ โดยสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสใน พ.ศ. ๒๓๗๘
จนสำเร็จใน พ.ศ. ๒๓๘๘

ผู้ประพันธ์ : สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส มีพระนามเดิมว่า
พระองค์เจ้าวาสุกรี พระราชโอรสองค์ที่ ๒๘ ในรัชกาลที่ ๑ กับเจ้าจอมมารดาจุ้ย เมื่อพระชนมายุได้
๑๒ ปี ได้ผนวชเป็นสามเณร ต่อมาได้อุปสมบท ณ วัดพระเชตุพนฯจนตลอดพระชนม์ชีพ รวม
ระยะเวลา ๑๕ ปีและในรัชกาลที่ ๓ ทรงเป็นกำลังสำคัญในการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ เมื่อ พ.ศ.

๒๓๙๔ จึงได้รับสถาปนาเป็นกรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชิโนรสศรีสุคตชาติตติวงศ์ ทรงสิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๖ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๖ ทรงได้รับสถาปนาขึ้นเป็น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมาธิบดีชิโนรสศรีสุคตชาติตติวงศ์

ลักษณะการประพันธ์ : เป็นร้อยแก้ว และร้อยสุภาพมีคาถาบาลีสอดแทรก

วัตถุประสงค์ในการประพันธ์ : แต่งตามพระราชประสงค์ของรัชกาลที่ ๓ เพื่อจะบรรยาย พุทธประวัติ

สาระสำคัญ : กล่าวถึงพุทธประวัติของพระพุทธเจ้า ตั้งแต่บรรพบุรุษจนพระพุทธเจ้า ประสูติ เรื่อยมาจนกระทั่งดับขันธปรินิพพาน และความเสื่อมสูญแห่งพระพุทธศาสนา โดยมีการ แบ่งเนื้อเป็นตอนๆที่เรียกว่า ปริเฉท

ตัวอย่าง

ความสำราญในปราสาทของเจ้าชายสิทธัตถะ

“กาลเมื่อนางระบำทั้งหลายยกย้ายบาทเบี่ยงอย่างตามละบอง ร่าย่างเหยียบลงบนพื้นทอง ในห้องแห่งปราสาท ก็มีอาการลีลาศอันงามปานประหนึ่งว่าพันแห่งคณานางสุวรรณหงส์ อันเยื้อง ย่องเล่นเหนือยอดจิตกุฎบรรพต และนางทั้งหลายมีดวงพักตร์อันงามเปล่งปลั่งดังวิกสิตปทุมชาติคือ ดอกบัวอันบาน ต่างพ้องเพลงพระเนตรชำเลื่องแลพระมหาสัตว์ ให้กำหนดโสมนัสเสนหาครุณาจุจ คว้าเอาดวงพระกมลมาใส่ไว้ในหีบห้องหุทัยแห่งตนๆ”^{๖๖}

คุณค่าของปฐมสมโพธิกถา

๑. ในทางอักษรศาสตร์ ใช้ถ้อยคำภาษาและสำนวนโวหารได้อย่างไพเราะ มีการเลือกใช้ คำที่สูงและศักดิ์สิทธิ์ คำศัพท์ทางพระพุทธศาสนามีการอธิบาย

๒. ในทางศาสนา มีความดีเด่นในการบรรยายเรื่องราวความเป็นไปในทาง พระพุทธศาสนา ให้คิดทั้งทางโลกและทางธรรม

๔.๓.๑๐ จารึกพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

ประวัติความเป็นมา : พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯให้เริ่ม บูรณปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๗๔ ใน พ.ศ. ๒๓๗๗ หลังคาพระอุโบสถยุบพังลงมา จำเป็นต้องทำการบูรณปฏิสังขรณ์เป็นการใหญ่ เสด็จพระราชดำเนินไปทรงวางศิลาพระฤกษ์พระ อุโบสถเมื่อวันที่พฤหัสบดี เดือน ๕ ขึ้น ๑๑ ค่ำ พ.ศ. ๒๓๗๘ ในการบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ ครั้งนี้ นอกจากจะเป็นศาสนสถานสำหรับประกอบกิจทางพระพุทธศาสนาแล้ว ยังมีพระราชประสงค์ พิเศษ จะให้เป็นแหล่งสรรพวิทยาการศึกษาเล่าเรียนวิชาชีพชั้นสูงของมหาชนทั่วไปไม่เลือกชั้นวรรณะ

^{๖๖} เอกรัตน์ อุดมพร, *วรรณคดีสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ - ๒ - ๓*, (กรุงเทพมหานคร: เรื่อง แสงการพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓๖ - ๑๓๗.

จึงโปรดเกล้าฯ ให้เหล่านักปราชญ์ราชกวีรวบรวมนเลือกคัดสรรตำรับตำราต่างๆ มาตรวจแก้ไข ใช้ของเดิมบ้าง ประชุมแต่งเพิ่มขึ้นใหม่บ้าง แล้วให้จารึกแผ่นศิลาประดิษฐานไว้ในบริเวณวัด โดยมากมีภาพเขียนกับรูปปั้นประกอบตำราเหล่านั้น สำหรับตำรายังได้โปรดเกล้าฯ ให้ปลูกสมุนไพรวัวในบริเวณวัดเพื่อใช้ปรุยาด้วย^{๖๗}

ผู้ประพันธ์ : พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวและนักปราชญ์

ลักษณะการประพันธ์ : แต่งเป็นร้อยแก้วและคำประพันธ์ประเภทต่างๆ ทั้งโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน และร่าย

วัตถุประสงค์ในการประพันธ์ : เพื่อรวบรวมความรู้แขนงต่างๆ ให้เป็นที่ถูกต้องและใช้เป็นตำราเรียนชั้นสูงแก่ประชาชนทั่วไป

สาระสำคัญ

ความเรียง

หมวดประวัติ

๑. จารึกครั้งรัชกาลที่ ๑ เรื่องสร้างวัดพระเชตุพนฯ
๒. จารึกครั้งรัชกาลที่ ๑ เรื่องพระธาตุนครน่าน
๓. รายการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ ถอดจากโคลงต้น
๔. รายการแบ่งด้านปฏิสังขรณ์ ถอดจากโคลง

หมวดพระพุทธศาสนา^{๖๘}

๑. จารึกเรื่องพระสาวกเอตทัคคะ
๒. จารึกเรื่องพระสาวิกาเอตทัคคะ
๓. จารึกเรื่องอุบาสกเอตทัคคะ
๔. จารึกเรื่องอุบาสิกาเอตทัคคะ
๕. จารึกเรื่องอสุภะ ๑๐ และญาณ ๑๐
๖. จารึกเรื่องฎีกาพาหุง
๗. จารึกเรื่องพระพุทธบาท
๘. จารึกเรื่องธุดงค์ ๑๓
๙. จารึกเรื่องชาดก ตอนนิทานกถา
๑๐. จารึกเรื่องมหาวงศ์

^{๖๗} เสนีย์ วิลาวรรณ และคณะ, ประวัติวรรณคดีไทย สมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น, (กรุงเทพมหานคร: วัฒนาพานิช, ม.ป.ป.), หน้า ๑๖๑.

^{๖๘} นิยะดา เหล่าสุนทร, ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน : สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนโดยพระประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เล่ม ๒๘, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๘), หน้า ๓๖ - ๕๖.

๑๑. จารึกเรื่องนิรยกรา

๑๒. จารึกเรื่องเปรตกถา

หมวดวรรณคดี

๑. จารึกเรื่องนารายณ์ ๑๐ ปาง และเรื่องเบี่ยงต้นรามเกียรติ์

๒. จารึกเรื่องสิบสองเหลี่ยม

หมวดทำเนียบ

๑. ทำเนียบสมณศักดิ์

๒. ทำเนียบหัวเมืองขึ้นกรุงสยาม

หมวดประเพณี

๑. จารึกเรื่องเมืองมอญกวณข้าวทิพย์

๒. จารึกเรื่องมหาสงกรานต์

๓. จารึกรื้อกระบวนแห่กฐินพยุหยาตราทางสถลมารค

ร้อยกรอง

หมวดประวัติวัด

๑. โคลงต้นเรื่องการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

๒. โคลงบอกด้านการปฏิสังขรณ์

หมวดวรรณคดี

๑. จารึกตำราฉันท์วรรณพฤติ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

๒. จารึกตำราฉันท์มาตราพฤติ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

๓. จารึกตำราเพลงยาวกลบท รัชกาลที่ ๓ กรมหมื่นไกรสรวิชิต ฯลฯ

๔. จารึกตำราโคลงกลบท รัชกาลที่ ๓ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสพระเทพโมลี (ผึ้งหรือผึ้ง) ฯลฯ

๕. จารึกโคลงภาพเรื่องรามเกียรติ์ กรมหมื่นไกรสรวิชิต ขุนมหาสิทธิโวหาร ฯลฯ

หมวดสุภาษิต

๑. จารึกกฤษฎาสอนน้อง สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

๒. จารึกฉันท์พาลีสอนน้อง

๓. จารึกร่ายสุภาษิตพระร่วง (พ่อขุนรามคำแหง)

๔. จารึกฉันท์ปริศนาอัษฎาพานร

๕. จารึกโคลงโลกนิติ กรมพระยาเดชาดิศร

หมวดทำเนียบ

จารึกโคลงภาพคนต่างภาษา สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส พระเทพโมลี (ผึ้งหรือผึ้ง) ฯลฯ

หมวดอนามัยและตำรา

จารึกโคลงภาพฤๅษีตัดตน รัชกาลที่ ๓ สมเด็จพระสังฆราช (ด่อน) สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

หมวดความเชื่อ

จารึกฉันทโศภิบาทว์ กล่าวถึงอุบาทว์ต่างๆ และมนต์บูชาแก้อุบาทว์

คุณค่าของจารึกพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

จารึกวัดพระเชตุพนมีความสำคัญอย่างยิ่งแก่การศึกษาของชาติในอดีต สมัยที่การศึกษาเล่าเรียนวิชาสามัญจำกัดอยู่ตามวัด และวิชาชีพสั่งสอนเล่าเรียนกันเฉพาะภายในวงศ์ตระกูล การพิมพ์หนังสือก็ยังไม่แพร่หลาย บุคคลทั่วไปไม่มีโอกาสที่จะเรียนได้ เพราะคุณค่าของจารึกนี้ วัดพระเชตุพนฯ จึงได้รับการยกย่องเสมือนมหาวิทยาลัยเปิดแห่งแรกของไทย

๔.๓.๑๑ กามนิต

ประวัติความเป็นมา : เรื่องในภาคพื้นดิน กระทรวงศึกษาธิการเปลี่ยนชื่อเป็น วาสัญญี และใช้เป็นหนังสืออ่านสำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตลอดมา เป็นเรื่องแปลและเรียบเรียงจาก The Pilgrim Kamanita ของ John E. Logie นักประพันธ์ชาวอังกฤษ เรื่องเดิม Karl Adolph Gjellerup นักประพันธ์ชาวเดนมาร์ก แต่งไว้เป็นภาษาเยอรมันเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๙ ให้ชื่อว่า Der Pilger Kamanita เรื่องกามนิต ลงพิมพ์ครั้งแรกในหนังสือพิมพ์ไทยเชชมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓

ผู้ประพันธ์ : พระยาอนุমানราชชนและพระสารหลวงประเสริฐ

ลักษณะการประพันธ์ : แต่งเป็นกลอนเปล่าผสมร้อยแก้วเป็นลักษณะนิยาย

วัตถุประสงค์ในการประพันธ์ : เพื่อลงพิมพ์เป็นตอนในหนังสือพิมพ์ไทยเชชม

สาระสำคัญ : แบ่งออกเป็น ๒ ภาค คือ ภาคพื้นดินและภาคสวรรค์ ดำเนินเรื่องทำนองพระสูตร ทางพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน

ภาคพื้นดิน กล่าวถึง กามนิตบุตรพ่อค้าชาวเมืองอุชเชนีไปหลงรักวาสัญญีธิดาช่างทองชาวเมืองโกสัมพี ขณะเดินทางกลับถูกคณะโจรขององคุลิมาลปล้น จึงเดินทางไปโกสัมพีครั้งที่ ๒ เข้าไประหว่างนั้นวาสัญญีถูกบังคับและถูกหลอกจนนางต้องตกเป็นภรรยาของสาตาเคียรบุตรประธานมนตรี ซึ่งต่อมาได้เป็นประธานมนตรีแห่งเมืองโกสัมพี เมื่อกามนิตพลาดหวังในวาสัญญีก็มีความเสียใจประพาศิสาละเลเทเมาถึงที่สุด ต่อมาบิดาขอร้องให้แต่งงานกับหญิงสองคน กามนิตเกิดเบื่อหน่าย

ชีวิตครองเรือนออกจาริกบุญ และใครจะฟังพระธรรมของพระพุทธเจ้า กามนิตได้พบพระพุทธเจ้าใน
ห้องโถงของช่างปั้นหม้อที่เมืองราชคฤห์ แต่กามนิตไม่รู้จำว่าเป็นพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ทรง
แสดงธรรมแต่กามนิตกลับไม่เลื่อมใส พระพุทธองค์จึงไม่ทรงแสดงพระองค์ให้รู้จัก กามนิตมุ่งหน้าจะ
ไปเฝ้าพระพุทธเจ้าซึ่งตนทราบว่าจะเสด็จมาประทับ ณ เมืองนั้น เพราะความริบร้อนไม่ระวังตัว กามนิ
ตจึงถูกโคบ้าชีวิตสิ้นใจตาย^{๖๙}

ภาคสวรรค์ กล่าวถึงกามนิตและวาสิฐฐีได้พบกันอีกบนสวรรค์ชั้นสุขาวดี เมื่อได้สูดกลิ่น
ประवालพฤษ์แล้วระลึกชาติได้ต่างเล่าความหลังแก่กัน วาสิฐฐีเล่าเรื่องของตนว่าไม่มีความสุขในชีวิต
แต่งงานกับสาตาเคียร จึงขออนุญาตสาตาเคียรออกบวชเป็นภิกษุณี ถึงแม้ได้ฟังพระธรรมจากพระ
โอรุพระพุทธองค์ก็ไม่ทรงบรรลุผลจนสิ้นชีพ ทั้งสองเกิดความสนใจในวิถีชีวิตต่างคนต่าง
บำเพ็ญความสงบทางใจ เพื่อความสุขสงบอันแท้จริง มีชั้นภูมิสูงขึ้นเรื่อยๆ เช่น ไปเป็นดาวอยู่ใน
สวรรค์ชั้นพรหม เมื่อถึงกาลแตกดับดาวคู่นั้นได้อับแสงวูบหายไป

ตัวอย่าง

วาสิฐฐีก้าวแก้กามนิตที่ป่าประดู่ลาย

“ขึ้นชื่อว่ากรรม เราจะหลีกหนีไม่พ้น ต้องปล่อยไปตามกรรม เหมือนดั่งกระแสน้ำที่พัด
พาเอาต้นอ้อลอยไปฉะนั้น”

พระพุทธเจ้าตรัสแก้กามนิตที่ห้องโถงช่างปั้นหม้อ

“ความพลัดพรากจากสิ่งที่รักเป็นทุกข์ ความประจวบกับสิ่งที่ไม่รักเป็นทุกข์
ศาสตาย่อมไม่กระหายอยากได้ศิษย์ แต่ศิษย์ต้องกระหายอยากได้ศาสดาเอง”

คุณค่าของกามนิต

กามนิตเป็นนวนิยายประเภทแปลที่มีชื่อเสียงที่สุดเรื่องหนึ่งของวรรณคดีไทย โครงเรื่อง
ชวนให้ตื่นเต้น ตัดใจ เราใจผู้อ่านให้เกิดการคะเนติดตามสถานการณ์ของเรื่องอยู่ตลอดเวลา มีบท
สนทนาคมคายจับใจ สำนวนโวหารพรรณนาไพเราะ เกิดภาพพจน์ ใช้คำศัพท์ที่มีความหมายเด่น
เฉพาะ ภาษาทั่วไปสละสลวย ราบรื่น เป็นแบบอย่างแห่งร้อยแก้วที่ดี นวนิยายเรื่องนี้ให้ความรู้
ในทางขนบประเพณีและลัทธิธรรมเนียมต่างๆของชาวอินเดียในสมัยพุทธกาล เช่น การปกครอง
บ้านเมือง การแต่งงาน การประกอบอาชีพ การทำบุญอุทิศส่วนกุศลแก่ผู้ตาย การกีฬา ความเป็น
ผู้ของคณิกา และลัทธิโจร นอกจากนี้เรื่องกามนิตยังแทรกหลักธรรมของพระพุทธศาสนาไว้เป็นแก่น
ของเรื่อง คือ อริยสัจ ๔ และความหลุดพ้นของกิเลส บรรลุพระนิพพาน ซึ่งให้เห็นความไม่เป็นสาระ

^{๖๙} เสนีย์ วิลารณ และคณะ, ประวัติวรรณคดีไทย สมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง – ปัจจุบัน, (กรุงเทพมหานคร: วัฒนาพานิช, ม.ป.ป.), หน้า ๖๖ – ๖๗.

ของลัทธิพราหมณ์บางประการและลัทธิโจร และให้คติในการครองชีพหลายประการ เช่น ที่ได้มีความรัก ที่นั่นมีความทุกข์

๔.๓.๑๒ นิราศพระปฐม

ประวัติความเป็นมา : แต่งในโอกาสเดินทางทางเรือไปนมัสการพระปฐมเจดีย์ ขณะสึกใหม่ๆ และรับราชการในกรมพระอาลักษณ์ ทั้งนี้พิจารณาจากข้อความที่กล่าวถึงการใช้เด็กวัดแจวเรือ

ผู้ประพันธ์ : หลวงจักรปาณี (ฤกษ์)

ลักษณะการประพันธ์ : แต่งเป็นกลอนนิราศ

วัตถุประสงค์ในการประพันธ์ : เพื่อให้เกิดบุญกุศลแก่ผู้อ่าน แสดงความสำคัญของพระพุทธศาสนาและระบายความน้อยเนื้อต่ำใจในชีวิต

สาระสำคัญ : เดินทางทางเรือผ่านวัดสุทัศนเทพวราราม วัดราชบพิธ วัดหน้า ออกปากคลองหลอด เข้าคลองบางกอกน้อย วัดทอง (สุวรรณาราม) วัดชีปะขาว (วัดศรีสุदारาม) บางบำหรุ บางขุนนนท์ บางระมาด สวนหลวง วัดพิบูล คลองวัดชัยพฤกษ์ฯ จั้วราย ห้วยจรเข้มะ พระปฐมเจดีย์ เมื่อได้พบเห็นสิ่งใดก็พรรณาส่งนั้นและแสดงความอาลัยรักนางอันเป็นที่รักและความรู้สึกนึกคิดส่วนตัวไว้ตลอดเรื่อง

ตัวอย่าง

กล่าวถึงผู้แต่ง

ไปบังคมพระปฐมเจดีย์	มหาฤกษ์จะนิราศสวาทศรี
เหลืออาลัยใจหายไม่วายห่วง	จะร้างที่ถิ่นเรือนเพื่อนที่นอน
เคยรวนรีนขึ้นอุราสถาวร	เสียดายดวงสุมาลีศรีสมร
ดูเหย้าเรือนเหมือนจะพาน้ำตาตาดก	จะจำจรรจากไปเสียไกลกัน
โอ้แต่นี้ที่ถนอมเคยหอมจันทร์	ให้เย็นอกอ่อนฤดีไม่มีขวัณ
ถึงตำบลจั้วราย	จะนับวันว่างเว้นสวาทเขย ^{๗๐}
ว่าเมียเขาเรารักทำควักค้อน	ขึ้นจั้วอ่อนมือตีนปิ่นไม้ไผ่
แม้สมัครรักเราไม่เป็นไร	จะปิ่นได้ทุกวันไม่ครั้นคร้าม
ด้วยหนามจั้วเตี้ยวันนี้มีไม่มาก	เขาคอยตากอยู่ทุกวันอย่าหวั่นหวาม

^{๗๐} เสนีย์ วิลารรณ และคณะ, ประวัติวรรณคดีไทย สมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง - ปัจจุบัน, (กรุงเทพมหานคร: วัฒนาพานิช, ม.ป.ป.), หน้า ๒๐.

จะทำบุญเสียด้วยขวานตระหนักราม	ไปถากหนามจั่วบาดให้ขาดระยำ
ยมบาลนั้นเหนอเกลอกับพี่	เธอปรานีว่าจะซุบซิบถ่ม
ถ้าแม้นหญิงยังยอมให้คร่อมท่า	ที่บาปกรรมนั้นไม่มีดีที่สุดใจ
ยิ่งเมียเจ็กแล้วยิ่งดียิ่งมีผล	ขึ้นแต่ต้นฝักกาดไม่หวาดไหว
บาลีท่านเถนทั้งจีเม็ดไพร	ฉันไม่ใช่บาลีเช่นนี้เอย ^{๗๑}

หลวงจักรปาณี (กฤษ) แต่งนิราศเรื่องนี้ด้วยสำนวนสรวาสค่อนข้างชัดเจน แสดงความรู้สึกส่วนตัวไว้มาก โวหารไพเราะ และแทรกคำสอนซึ่งเป็นคติเตือนใจไว้หลายแห่ง

๔.๓.๑๓ พระสุธนคำฉันท์

ประวัติความเป็นมา : แต่งขณะมีบรรดาศักดิ์เป็นพระพิพิธสาธิต พิมพ์ครั้งแรกในหนังสือ วชิรญาณเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔

ผู้ประพันธ์ : พระยาอิศรานุภาพ (อ้น)

ลักษณะการประพันธ์ : แต่งเป็นฉันท์ ๓ ชนิด และกาพย์ ๒ ชนิด

วัตถุประสงค์ในการประพันธ์ : เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระเจ้าแผ่นดินและหวังบุญกุศล

สาระสำคัญ : ดำเนินเรื่องตามปัญญาสชาดกว่า พระสุธน เป็นโอรสท้าวอาทิตย์วงศ์ กษัตริย์เมืองอุดรปัญจา วันหนึ่งพราณบุณทริกใช้บ่วงบาศของพญานาคคล้องได้นางมโนราห์ ซึ่งเป็นกนิริธิดาท้าวอุทุมมวงศ์ แล้วนำมาถวายพระสุธน ต่อมาเมื่อเสด็จมาประชิดติดเมือง พระสุธนจึงต้องจากนางไปทำศึก ฝ่ายพระมารดาของพระสุธนทรงพระสุบิน โหรจึงถวายพยากรณ์ให้นำสัตว์ป่าและนางมโนราห์มาบูชาไฟ นางมโนราห์บินหนีไปแล้วฝากผ้าพระธำมรงค์และยาไว้กับพระฤาษี เพื่อให้กับพระสุธน เมื่อพระสุธนรู้ว่านางมโนราห์หนีกลับไปก็ออกติดตาม ได้พบพระฤาษีและได้เผชิญภัยอันตรายต่างๆ ฝ่ายท้าวอุทุมมวงศ์ได้จัดพิธีให้นางมโนราห์ชำระล้างกลิ่นมนุษย์ ครั้นเมื่อพระสุธนไปถึงจึงได้เข้าประลองธนูและชี้ตัวนางมโนราห์ในหมู่กนิริที่พี่น้องทั้งเจ็ดได้ถูกต้อง เพราะมีพระอินทร์คอยช่วยเหลือ พระสุธนจึงได้อภิเษกกับนางมโนราห์แล้วกลับคืนเมือง จบตอนแสดงการกลับชาติของบุคคลในเรื่องตามพุทธประวัติ

ตัวอย่าง

ชมโฉมนางมโนราห์

ฤาโฉมพระศรีศรี

อภิลาศกามาน

แปรจากกรชิรชล

ทิพอาศน์เองค์

ฤาโฉมอุมา-

ดรเทพแปลงปลง

^{๗๑} เสนีย์ วิลารณ และคณะ, ประวัติวรรณคดีไทย สมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง - ปัจจุบัน,

ทิพลักษณ์บันจง	ยุพเรศให้ลาญ
ฤาอินทรอัษร	แลมล้างอสุรพาล
บันลายบุษปแบ่งบาล	อรองคเปนองค์ ^{๗๒}
พระสุธนทรงประลองธนู	
พระศรีสุธนเทพภูธร	สามารถในสมร
ดั่งสีหราชเดียรติไกร	
ทรงแสงธนูนาศแว่นไว	แผลงคาบเดียวไค
ก็ต้องตลอดทุกอัน	
ไม้ไล่ศิลาเหล็กกรวดรัน	เป้าปักยันกรร
ก็ยอมเปนภักดิ์มบมิง ^{๗๓}	

พระสุธนคำฉันท์ แต่งตามแบบฉบับฉันทโศภณ คือ เสือโคคำฉันท์ สมุทโฆษคำฉันท์ และอนิรุทธคำฉันท์ จึงถ่ายทอดรสฉันททั้งสามลงไว้เกือบทั้งหมด ถึงแม้ว่าจะเป็นฉันทที่แต่งหลัง ฉันทแบบครูดังกล่าวเกือบสองทศวรรษ แต่ผู้แต่งก็สามารถสร้างท่วงทำนองได้ใกล้เคียงเสมอฉันท สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

๔.๓.๑๔ สุธนคำฉันท์

ประวัติความเป็นมา : แต่งขณะมีบรรดาศักดิ์เป็นพระพิพิธสาลี ฉันทนี้ได้ชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า สุตรธนูคำฉันท์

ผู้ประพันธ์ : พระยาอิศรานุภาพ (อ้น)

ลักษณะการประพันธ์ : แต่งเป็นฉันทและกาพย์

วัตถุประสงค์ในการประพันธ์ : เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระเจ้าแผ่นดิน และให้เกิดบุญกุศล

สาระสำคัญ : ดำเนินเรื่องตามปัญญาสชาดกว่า พระโพธิสัตว์สวดยพระชาติเป็นโอรส กษัตริย์กรุงพาราณสีชื่อ สุธน และมีม้ามณีกักขะเป็นคู่บารมี ในคราวราชาภิเษก ม้ามณีกักขะพาสุธนเหาะไปยังปราสาทของนางจिरประภา พระธิดากษัตริย์แห่งเสนนคร สุธนได้นางจिरประภาเป็นชายา พระบิดาของนางทรงกริ้วมาก แต่พระมารดาทูลให้พระสติ พระบิดาจึงจัดพิธิยกธนู สุณญยกธนูได้ เหล่ากษัตริย์ที่ยกธนูแพ้จึงพากันรบชิงนางจिरประภาแต่ก็ไม่สามารถสู้สุธนได้ สุธนจึงได้อภิเษกกับนางจिरประภา วันหนึ่งสุธนพานางจिरประภาขึ้นม้ามณีกักขะกลับบ้านเมือง นางจिरประภาถูกแดดลมสลบไป สุธนจึงให้ม้ามณีกักขะ ม้ามณีกักขะห้ามว่าเป็นดินแดนยักษ์จะมีอันตราย แต่พระสุธน

^{๗๒} เสนีย์ วิลารณ และคณะ, ประวัติวรรณคดีไทย สมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง-ปัจจุบัน, หน้า ๒๘.

^{๗๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๙.

เห็นแก่ชาวยาจิงตัดสินใจพัก ไม่นานก็เกิดการต่อสู้กับยักษ์ ม้ามณีก็กระซำเข้าต่อสู้กับยักษ์แต่แพ้ถูกยักษ์จับตัวไป ฝ่ายกษัตริย์ทั้งสองหนีไปโดยสารเรื่อนายพานิช แต่เรืออับปางต้องพลัดพราจากกัน ต่างฝ่ายต่างขึ้นฝั่งได้ นางจิระประภาไปถึงเมืองอินทปัต ขายอำมรงค์ สร้างศาลาโรงทานแล้วคอยฟังข่าวพระสวามี สุรณขึ้นฝั่งอันเป็นที่อยู่ของนางอัญชวดี ซึ่งเป็นยักษ์ นางเกิดรักพระสุรณจึงนำไปไว้ในตำหนักและขอให้พี่ชายนาม้ามณีก็กระซำมาให้ พอได้โอกาสสุรณก็ขึ้นม้ามณีก็กระซำไปรับนางจิระประภา มาอภิเษกที่เมืองพาราณสี แล้วไปรับนางอัญชวดีมาอยู่ด้วย และสั่งสอนยักษ์พี่ชายของนางอัญชวดีให้ตั้งอยู่ในศีลในธรรม ตอนจบแสดงการกลับชาติของบุคคลในเรื่องตามพุทธประวัติ

ตัวอย่าง

ม้ามณีก็กระซำสู่พระยายักษ์^{๗๔}

ผาดโผนเข้าต่อสู้สุรา

ดีดขบโกลา

กระลั่นกระลอกปรอน

ฉวัดเฉวียนเจียนจักกมร

ดั่งเดชไกรสร

แลแผ่นผงาดผกผัน

ถีบถูกอกโอษฐ์กุ่มกัณฑ์

กุ่มกัณฑ์คุดัน

แลเลือดก็ไหลโถมลง

สุรณคำฉันท์ มีลีลาของฉันท์บรรเจิดบรรจงและเลียนแบบฉันท์โบราณเช่นเดียวกับพระสุธนคำฉันท์

๔.๓.๑๕ พุทธศาสนสุภาษิตคำกลอน

ผู้ประพันธ์ : พระพิพัฒน์ปริยัตยานุกูล นามเดิม ไพฑูรย์ นามสกุล ธรรมสนิท เกิดเมื่อวันที่ ๑๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๐ หมู่ที่ ๓ ตำบลบ้านกร่ำ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง โยมบิดาชื่อนิน โยมมารดาชื่อน้อง เมื่อพรรษา ๔๕ อายุ ๗๖ ปี เป็นเจ้าอาวาสวัดขากมะกรูด และเป็นรองเจ้าคณะอำเภอแกลง สำหรับการศึกษาชั้นประถมโรงเรียนประชาบาล วัดกลางกร่ำ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๔ สำหรับการศึกษาฝ่ายปริยัติธรรม บรรพชาเป็นสามเณร เมื่อวันที่ ๘ พฤษภาคม ๒๔๗๖ สอบนักธรรมโทได้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๑ สอบนักธรรมเอกได้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๑ และเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๓ ได้รับเลื่อนเป็นพระครูสัญญาบัตรชั้นเอกในนามเดิม

ผลงานวรรณกรรมดีเด่นประเภทร้อยแก้วได้แก่ สารคดีเรื่อง ๑๔, วันในอินเดีย, มงคลชีวิต, ประเภทร้อยกรอง ได้แก่ คติพจน์คำกลอน, พุทธภาษิตร้อยกรอง เล่ม ๑, ๒ และ ๓, โบราณคำกลอน,

^{๗๔} เสนีย์ วิลารณ และคณะ, ประวัติวรรณคดีไทย สมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง – ปัจจุบัน, หน้า ๒๘.

นิราศอินเดีย, พระเทมี้คำฉันท์, พระมหาชนกคำฉันท์, พระสุวรรณสามคำฉันท์, พระเนมิราชคำฉันท์, นิราศเมืองเหนือ และบทกวีต่างๆ

จากบทประพันธ์ดังกล่าว ผู้ว่าราชการจังหวัดระยอง ได้ประกาศยกย่องเชิดชูเกียรติแก่ พระพิพัฒน์ปริยัตยานุกุลรองเจ้าคณะอำเภอแกลง เจ้าอาวาสวัดซากมะกรูด ตำบลกร่ำ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง “เป็นกวีเอกจังหวัดระยอง และศิลปินแห่งชาติ ปี ๒๕๓๖”

ลักษณะการประพันธ์ : ยกพระบาลีพุทธศาสนสุภาษิตเป็นหัวบท แล้วประพันธ์ด้วยกลอน ๘ อธิบายเพิ่มเติม

วัตถุประสงค์ในการประพันธ์ : เพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา ทั้งเป็นหนังสือคู่มืออย่างดี เหมาะแก่นักเทศน์ นักปาฐกถา นักแสดงธรรม บรรยายธรรม นักไต่อาทิ และนักพูดทั่วไป จำทรงไว้และนำมาอ้างอิงประกอบการอธิบาย หากตรงกับเรื่องที่พูดหรือบรรยาย

สาระสำคัญ : ในหนังสือบทประพันธ์พุทธศาสนสุภาษิตคำกลอนของพระพิพัฒน์ปริยัตยานุกุล ท่านได้ประพันธ์เป็นหมวดๆ มีทั้งหมด ๓๓ หมวด จัดวางหมวดตามพุทธศาสนสุภาษิตของพระพุทธศาสนา โดยการหยิบเอาพุทธศาสนสุภาษิตพระคาถาบาลี พร้อมทั้งคำแปล ที่มาของพุทธศาสนสุภาษิตที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกตามพระสูตรต่างๆ จากนั้นจึงได้ประพันธ์ตามกลอน ๘ พุทธศาสนสุภาษิต ๑ ข้อต่อ ๒ บท ขึ้นโดยจินตกวี ซึ่งเป็นเอกลักษณ์เฉพาะภูมิของท่าน โดยไล่แบบตามลำดับเป็นหมวดๆ มี ๓๓ หมวด ดังนี้

๑. อัตตวรรค คือ หมวดตน	๒. อัปมาทวรรค คือ หมวดไม่ประมาท
๓. กัมมวรรค คือ หมวดกรรม	๔. กิเลสวรรค คือ หมวดกิเลส
๕. โภธวรรค คือ หมวดโภธ	๖. ชันติวรรค คือ หมวดขันติ
๗. จิตตวรรค คือ หมวดจิต	๘. ชยวรรค คือ หมวดชนะ
๙. ทานวรรค คือ หมวดทาน	๑๐. ทุกขวรรค คือ หมวดทุกข์
๑๑. ธรรมวรรค คือ หมวดธรรม	๑๒. ปกิณกวรรค คือ หมวดเบ็ดเตล็ด
๑๓. ปัญญาวรรค คือ หมวดปัญญา	๑๔. ปมาทวรรค คือ หมวดประมาท
๑๕. ปาปวรรค คือ หมวดบาป	๑๖. ปุคคลวรรค คือ หมวดบุคคล
๑๗. ปุญญวรรค คือ หมวดบุญ	๑๘. มัจจุวรรค คือ หมวดมฤตยู
๑๙. มิตตวรรค คือ หมวดมิตร	๒๐. ยาจนาวรรค คือ หมวดขอ
๒๑. ราชวรรค คือ หมวดพระราชา	๒๒. วาจาวรรค คือ หมวดวาจา
๒๓. วิริยวรรค คือ หมวดเพียร	๒๔. เวรวรรค คือ หมวดเวร
๒๕. สัจจวรรค คือ หมวดความสัตย์	๒๖. สติวรรค คือ หมวดสติ
๒๗. สัทธาวรรค คือ หมวดศรัทธา	๒๘. สันตุฏฐิวรรค คือ หมวดสันโดษ
๒๙. สมณวรรค คือ หมวดสมณะ	๓๐. สามัคคีวรรค คือ หมวดสามัคคี

๓๑. ลีลาวรรค คือ หมวดศีล

๓๒. สุขวรรค คือ หมวดสุข

๓๓. เสวนาวรรค คือ หมวดคบหา

ตัวอย่างการประพันธ์

๙๘. ขนติ ปรมิ ตโป ตีติกา

ขันติคือความอดทน เป็นตบะอย่างยิ่ง

(ที.มหา. ๑๐/๕๗ ขุ.ธ. ๒๕/๔๐)

มีขันตอดกลั่นมันมนะ	เป็นตบะเผาบาปขนาบหนา
ที่เคล้าคลุกผูกมัดหัตยา	ให้สร้างซากลี้คลายกลายเป็นบุญ
ขันติเทียบเปรียบเป็นเช่นปลวก	ประหารหักตัวเหตุกิเลสหนุน
กิเลสลดหดลงคงแต่บุญ	เจริญคุณคุณจิตสนิทธิธรรม ^{๗๕}

๒๔๓. ปญญา มคฺคํ อลโส น วินทติ

คนเกียจคร้ายย่อมไม่พบทางด้วยปัญญา

(ขุ.ธ ๒๕/ ๕๒)

คนเกียจคร้านงานเงินไม่เดินหน้า	ไร้ปัญญาไม่เห็นเส้นทาง
ขาดความรู้คิดว่าชั่วดี	เพราะไม่มีวิชาปัญญาเขา
ความเกียจคร้านบันดลให้คนเกลียด	เป็นเสนียดชั่วในตัวเอง
ชอบกินนอนเกลียดนักทั้งหนักเบา	งานไม่เอาลืมหือขาดปัญญา ^{๗๖}

๔๓๗. สุขา สงฺฆสฺส สามคฺคี

ความพร้อมเพรียงของหมู่ให้เกิดสุข

(ขุ.ธ. ๒๕/ ๔๑ ขุ.อิติ. ๒๕/ ๒๓๘ อง.ทสก. ๒๔/ ๘๐)

ความพร้อมเพรียงของหมู่ไม่รู้ทุกข์	ให้เกิดสุขสมมาตรปรารถนา
กลมเกลียวกันสวรรค์สร้างไม่ห่างรา	มีแต่สามัคคีไมตรีกัน
ธุระใดไม่ปลีกคิดหลีกเลี่ยง	ต่างพร้อมเพรียงรวมกลุ่มประชุมฉันท
งานสำเร็จเสร็จสิ้นลงฉับพลัน	น้ำใจมั่นร่วมกมลเหมือนคนเดียว ^{๗๗}

^{๗๕} พระพิพัฒน์ปริยัตยานุกุล, พุทธศาสนสุภาษิตคำกลอน, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ม.ป.ป.),
หน้า ๔๑.

^{๗๖} พระพิพัฒน์ปริยัตยานุกุล, พุทธศาสนสุภาษิตคำกลอน, หน้า ๙๕.

^{๗๗} พระพิพัฒน์ปริยัตยานุกุล, พุทธศาสนสุภาษิตคำกลอน, หน้า ๑๙๑.

คุณค่าของพุทธศาสนสุภาษิตคำกลอน

๑. ทำให้เข้าใจพระพุทธศาสนาได้อย่างถูกต้อง และรู้ซึ่งถึงคุณค่าของพระพุทธศาสนา รวมทั้งรู้เห็นด้วยตัวเองว่ามีการฝึกสมาธิไม่ใช่เรื่องเหลวไหล หากแต่เป็นวิธีเดียวที่จะทำให้พ้นทุกข์เข้าสู่นิพพานได้

๒. ทำให้เกิดศรัทธาตั้งมั่นในพระรัตนตรัย พร้อมทั้งจะเป็นหนทางแก้ต่างให้กับพระศาสนา อันเป็นกำลังสำคัญในการประกาศธรรมและเผยแพร่การปฏิบัติธรรม ที่ถูกต้องให้แพร่หลายไปอย่างกว้างขวาง

๓. เป็นการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองตลอดไป เพราะตราบไต่ที่พุทธศาสนิกชนยังสนใจปฏิบัติธรรมเจริญสติปัญญา ปฏิบัติธรรมภาวนาอยู่ พระพุทธศาสนาก็จะเจริญรุ่งเรืองอยู่ตราบนั่น

๔. จะเป็นกำลังส่งเสริมทะนุบำรุงศาสนา โดยเมื่อเข้าใจซาบซึ้งถึงประโยชน์ของพุทธศาสนสุภาษิตแล้วนำไปปฏิบัติธรรมด้วยตนเองแล้ว ย่อมจะชักชวนผู้อื่นให้ทำทานรักษาศีล เจริญภาวนาตามไปด้วย และเมื่อใดที่ทุกคนในสังคมตั้งใจปฏิบัติธรรมทำทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา เมื่อนั้นย่อมเป็นที่หวังได้ว่าเป็นสันติสุขที่แท้จริงก็จะบังเกิดขึ้นอย่างแน่นอน

๒.๔ วิวัฒนาการของร้อยกรองไทยในปัจจุบัน

ตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา การแต่งร้อยกรองของไทยเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมทั้งในด้านรูปแบบ แนวคิด เนื้อหา และกลวิธีการแต่ง ทั้งนี้เป็นผลเนื่องมาจากภาวะการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย และการรับอิทธิพลทางการแต่งวรรณกรรมของตะวันตกเข้ามาผสมผสานกับการแต่งวรรณกรรมของไทย อาจแบ่งช่วงเวลาแห่งการเปลี่ยนแปลงร้อยกรองออกเป็นระยะๆ เพื่อสะดวกในการศึกษา อย่างไรก็ตามรองศาสตราจารย์ สายทิพย์ นุกุลกิจ คณะมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้กล่าวถึงวิวัฒนาการของร้อยกรองไทยในปัจจุบันดังนี้ว่า

๑. ระยะแรก ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๔๘ - พ.ศ. ๒๔๘๔

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การเขียนร้อยกรองไทยเริ่มเปลี่ยนแปลงแนวการเขียนจากเดิมที่เขียนร้อยกรองเพื่อสื่อบารมย์ มาเป็นเขียนร้อย เพื่อสื่อ ความคิด แทน จากลักษณะดังกล่าวนี้เริ่มปรากฏชัดเจน เมื่อ นานทิม สุขยางค์ (หลวงพัฒนพงศ์ภักดี) มีโอกาสติดตามเจ้าพระยามหิธรศักดิ์ธำรง ซึ่งเป็นแม่ทัพคุมกองทัพจากกรุงเทพมหานคร ยกขึ้นไปปราบฮ่อที่เมืองหนองคาย ในปี พ.ศ. ๒๔๑๘ แล้ว แต่ง นิราศหนองคาย ขึ้นโดยมีจุดประสงค์จะให้นิราศเรื่องนี้เป็นเครื่องมือในการสื่อความคิดเชิงวิพากษ์วิจารณ์ของผู้แต่งที่มีต่อสิ่งต่างๆ รอบตัวตลอดการเดินทางไปทัพ แทนการเขียนนิราศเพื่อระบายอารมณ์สะท้อนใจของผู้แต่งที่มีต่อนางอันเป็นที่รักที่อยู่ข้างหลัง

เช่น กล่าวเปิดโปงและต่อต้านการใช้อำนาจพระยากำแหงสงคราม เจ้าเมืองโคราชที่ใช้อำนาจในตำแหน่งหน้าที่กดขี่ข่มเหงประชาชนไพร่และทาส ด้วยการขังและฆ่าทิ้งว่า

ตรวนก็โตโซ่ก็ใหญ่มิใช่หยอก	จะตัดออกเห็นไม่ไหวมันไม่หนี
เจ้าเมืองฆ่ามันตายวายชีวี	ครั้นเป็นผีสิ้นชีวิตแล้วปิดบัง
คนใจจวนพุดชุมว่าพุ่มหนิ	ข้างคนนอกเอาผีไปซ่อนฝัง
ต่างคนต่างลือระปือดั่งการ	ก็ยังไม่แท้แน่ข้างใคร

ต่อมาในช่วงระหว่าง พ.ศ. ๒๔๔๕ - ๒๔๔๙ ซึ่งเป็นช่วงเวลา ที่ ต.ว.ส. วัฒนา โภ หรือ เทียนวรรณ ได้ออกหนังสือพิมพ์ของตนเองเป็นฉบับแรก คือ ตูลาวิภาคพจนกิจ รายปักษ์ และในระยะเวลาต่อมา (๒๔๕๑) ได้ออก ศิริพจนภาครายเดือนด้วยนั้น เทียนวรรณได้เป็นผู้ริเริ่มแนวคิดของต่างประเทศไปเขียนไว้ในบทร้อยกรอง เช่น คำกลอนเรียกร้องให้มีรัฐสภา ในปี พ.ศ. ๒๔๔๘ เทียนวรรณ ได้เสนอความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาบ้านเมืองไว้อย่างลึกซึ้งที่น่าสนใจว่า การที่จะเรียกว่า บ้านเมืองเจริญหรือเป็นชาติที่ศิวิไลซ์ได้นั้น ควรจะเริ่มก้าวแรกด้วยการเลิกประเพณีหมอบคลาน ก้าวที่สองด้วยการเลิกทาส และก้าวที่สามด้วยการริบหาทางให้ประชาชนมีส่วนในการปกครองประเทศ คือ การจัดตั้งรัฐสภาขึ้น ดังคำกลอน

ไพร่เป็นพื้นยืนร้องทำนองชอบ	ตามระบอบปาลิเมนต์ประเดินซ้ำ
แม่นิ่งข้าล้าหลังยังมีทำ	จะตกต่ำน้อยหน้าเวลาสาย

ส่วน ครูเทพ หรือเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี นับเป็นกวีอีกผู้หนึ่งที่นิยมใช้บทร้อยกรองเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดความรู้ความคิดและข้อคิดต่างๆ อาจกล่าวได้ว่า ในช่วงระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๙ - ๒๔๗๕ ครูเทพได้แหวกธรรมเนียมนิยมในการแต่งร้อยกรองแบบเดิมมาเป็นลักษณะร้อยกรองในปัจจุบันอย่างเด่นชัดยิ่งขึ้น ด้วยการเปลี่ยนรูปแบบคำประพันธ์จากเดิมซึ่งแต่งเป็น ร่าย โคลง ฉันท์ กาพย์และกลอน ให้มาเป็นการใช้รูปแบบของเพลงพื้นบ้านแทน และได้ลดขนาดของบทร้อยกรอง ให้สั้นลงกว่าเดิม นอกจากนี้ยังเปลี่ยนจุดมุ่งหมายในการแต่งบทร้อยกรองจากที่เคยสะท้อนอารมณ์ส่วนตัวของผู้แต่งมาเป็นการสะท้อนทัศนคติที่มีต่อสังคมแทน และพร้อมกันนี้ ก็กำหนดให้เนื้อหาของบทร้อยกรองมุ่งสะท้อนสภาพสังคมของ มวลชนผู้ยากไร้ หรือ คนผู้เสียเปรียบ ในสังคมไว้ด้วย (ซึ่งลักษณะร้อยกรองแนวนี้มีชื่อเรียกในสมัยหลังว่า เป็นร้อยกรอง เพื่อชีวิต) ตัวอย่างเช่น ครูเทพ แสดง ความคิดไม่เห็นด้วยกับการที่ชาวไร่ชาวนาจะหันไปประกอบอาชีพเป็นกรรมกรตามโรงงานต่างๆ แทนการประกอบอาชีพกสิกรรม ซึ่งเป็นผลกระทบภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก ด้วยการเขียนบทร้อยกรองชื่อ ประชาสามัญของเรา (พ.ศ. ๒๔๗๒) ไว้ในรูปของเพลงพวงมาลัยว่า

	“เจ้าพวงมาลัยเอ๋ย
เจ้าร่วงพริ้วไป	กลับกลายเป็นลูกจ้าง
ไร่นาหาไม่	ได้อาศัยเขาบ้าง
หรือมิฉะนั้นนายห้าง	ก็หาที่ให้อยู่เอง
(ลูกคู่) แรงงานไทย	เจ้าศิริไลซ์ไปจากนา
ที่ดินทิวคำ	ตัวเจ้าก็น่าจนจริง
	เจ้ากรรมกรเอ๋ย
อยู่ในนคร	หรือป่าดอนชนบท
เวลาเป็นของเขา	มิใช่ของเจ้าทั้งหมด
ขาดเงินทองก็ต้องอด	ทุกสิ่งกำหนดค่าเอ๋ย
(ลูกคู่) กรรมกร	บ่มีแน่นอนว่าหางานได้
ทั้งงานก็ไพร่	ไม่อิสระเหมือนอกสิกร”

กล่าวโดยสรุป ครูเทพ น่าจะเป็นผู้ทำให้เกิดหัวเลี้ยวของร้อยกรองปัจจุบันอย่างแท้จริง เพราะเป็นผู้ทำให้ร้อยกรองไทยเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมทั้งในด้านรูปแบบ แนวคิดและเนื้อหา และคงเป็นด้วยเหตุดังกล่าวมานี้ จึงมีผู้กล่าว ยกย่องให้ ครูเทพเป็นบิดาแห่งร้อยกรองไทยในสมัยปัจจุบัน นักเขียนบทร้อยกรองร่วมสมัยกับ ครูเทพ ที่ควรกล่าวถึงอีก ๒ คน คือ นาย ชิต บุรทัต และ น.ม.ส. สำหรับ นายชิต บุรทัต ได้รับการกล่าวขวัญว่าเป็นกวีที่แต่งฉันท์ได้ไพเราะเป็นเยี่ยมและเป็นผู้ที่เคร่งครัดฉันทลักษณ์มาก นอกจากนี้ยายชิตยังได้สร้างพัฒนาการทางเนื้อหา ให้แก่บทร้อยกรองด้วยการเปลี่ยนเนื้อหาของฉันทลักษณ์จากที่เคยเขียนเป็นนิยายรักและเรื่องรบหรือสุภาพชนิตต่างๆ ให้มาเป็นเรื่องราวเหตุการณ์ในสังคมแทน ส่วน น.ม.ส. หรือ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ทรงสร้างความแปลกใหม่ให้แก่วรรณกรรมด้วยการคิดรูปแบบคำประพันธ์ใหม่ๆ ขึ้นมาได้แก่ ฉันท์ชุด แก้วแห่งสยาม (ประกอบด้วย สยามรัตนฉันท์ สยามวิเชียรฉันท์ และ สยามมณีฉันท์) กาพย์ธรรณูขยางค์ ๓๒ (ซึ่งใช้วิธีเพิ่มวรรคเข้าไปในกาพย์สุรางคนางค์ ๒๘ อีกรวรรคหนึ่ง

๒. ระยะเวลาที่สอง ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๘๕ - ๒๕๐๐

ในช่วงระยะระหว่าง พ.ศ. ๒๔๘๕ - ๒๔๘๗ เป็นช่วงเวลาที่วรรณกรรมร้อยกรองซบเซา เนื่องจากผลจากสงครามโลกครั้งที่ ๒ ทำให้ระบบเศรษฐกิจตกต่ำประกอบกับอุปการณ์การพิมพ์ขาดแคลน ทำให้หนังสือพิมพ์และวารสารต้องปิดไปหลายฉบับ แต่ในพ.ศ. ๒๔๘๕ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้จัดตั้งสมาคมวรรณคดี เพื่อฟื้นฟูศิลปวรรณกรรมและออกหนังสือพิมพ์รายเดือนชื่อ วรรณคดีสาร ซึ่งมี กรมหมื่นราธิปพงศ์ประพันธ์ (พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร) เป็นบรรณาธิการ เป็นเหตุให้วงการร้อยกรองมีการเคลื่อนไหวกันขึ้นอีกครั้งหนึ่ง เช่น แสงทอง เขียนร้อยกรองขนาดยาว ชื่อ นาครีคำ

ฉันทน์ มนต์รี ตราโมท เช่น นิทานอิหร่านราชธัม และสิกสวัต คิตประดิษฐ์ฉันทน์ใหม่ ชื่อ พิบุลราชฉันทน์ นอกจากนี้ก็นิยมเขียนเป็นบทร้อยกรองสั้นๆ แสดงแนวคิดสนับสนุนนโยบายของรัฐบาล เช่น

ทุกทุกทางผู้นำปลูกทุกทุกทาง	จึงควนที่ตามหย่างจึงควรที่
เหตุครั้งนี้อาเพศเหตุครั้งนี้	จะปลอดภัยในวิถีจะปลอดภัย
เชื้อผู้นำทุกเมื่อเชื้อผู้นำ	หย่าสงสัยใจจำหย่าสงสัย
บอกสิ่งใดในนอกบอกสิ่งใด	จงทำตามท่านไปจงทำตาม

บทร้อยกรองสั้นๆ ที่น่าสนใจอีกบท คือ บทร้อยกรองของอาจารย์ ฉำ ทองคำวรรณ ที่ใช้พยัญชนะเท่าที่รัฐบาลสมัยนี้กำหนดไว้ ซึ่งมีเพียง ๓๑ ตัว แต่งบทร้อยกรองยกย่องผู้นำในสังคมไทยขณะนั้นได้เป็นอย่างดีและมีความไพเราะ เช่น กำลัง (ก) เข้มแข็ง(ข) คั่นคว่า (ค) เงื่อนแฝง (ง) จเริน (จ) ฉับไว (ฉ) ชาตไทย (ช) ชงวิทย์ (ซ) ญาติมิตร(ญ) ดีใจ(ด) ตรากตรำ(ต) ถากไถ(ถ) ทำงาน(ท) ธรณี (ธ) นายก (น) บำรุง(บ) ปวงชน(ป) ผดุง(ผ) ฝัใจ(ฝ) พาที(พ) พื้นฟู(ฟ) ภูมิธล(ภ) มุ่ง (ม) ยน (ย) รัฐมี (ร) หลัก(ล) วัชนะ(ว) สรี(ส) แห่ง(ห) เอกราช(อ) เฮย(ฮ)

หลังจากสงครามแล้ว มีหนังสือของเอกชนอีกหลายฉบับ เช่น หนังสือเอกชนวรรณคดีและปาริชาติฯ หนังสือเหล่านี้ส่วนใหญ่จะสนับสนุนงานเขียนด้านร้อยกรองด้วย เป็นเหตุให้มีการเคลื่อนไหวด้านร้อยกรองอย่างกว้างขวาง แม้เนื้อหาส่วนใหญ่ยังคงเน้นเรื่องพาฝันและจินตนาการอยู่ แต่รูปแบบและแนวคิดร้อยกรองเริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากขึ้น เช่นบทร้อยกรองที่ลงพิมพ์ในหนังสือเอกชนมักจะเป็นบทร้อยกรองที่ผู้แต่งมุ่งคำนึงถึงความถูกต้องและชัดเจนของเนื้อหา มากกว่าจะคำนึงถึงความถูกต้องทางฉันทลักษณ์และความไพเราะของคำประพันธ์ตามร้อยกรองในอดีต นอกจากนี้เนื้อหาส่วนใหญ่จะเน้นหนักไปในด้านการสะท้อนสภาพสังคมอย่างตรงไปตรงมา เช่น งานเขียนของนาย ฝี หรือฮัสนี พลจันทร์ งานของนาย สาง หรือเปลื้อง วรรณศรี เป็นต้น ส่วนบทร้อยกรองที่ลงพิมพ์ในหนังสือวรรณคดีนั้น จะมีลักษณะพิเศษตรงที่บทร้อยกรองเหล่านั้นจะมีลักษณะถูกต้องทางฉันทลักษณ์และมีความไพเราะเป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้เป็นเพราะว่าคณะผู้จัดทำล้วนแต่มีความรู้ทางภาษาและวรรณคดีไทยเป็นอย่างดีทั้งสิ้น เช่น ฉันทิขย์ กระแสสินธุ์ สุกร ผลชีวิน เปลื้อง ญนกร เป็นต้น ฉะนั้น ผลงานในวารสารเล่มนี้จึงมีคุณภาพมาก บทร้อยกรองขนาดยาวที่ลงต่อเนื่องกันหลายฉบับ เช่น สามกรุง ของ น.ม.ส. เรื่องเมฆพุด ของกาลิทาส แปลโดยคุณหญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา ส่วนบทร้อยกรองขนาดสั้นๆ ที่มีประติษฐ์การทางรูปแบบขึ้นใหม่ได้แก่ มุทิงคนาพฉันทน์ของสุกร ผลชีวิน ซึ่งคิดสร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๘๘ เพราะเกิดแรงบันดาลใจจาก การฟังเสียงตะโพน และในปี พ.ศ. ๒๔๙๗ สุกร ผลชีวิน ก็ประติษฐ์ฉันทน์ขึ้นใหม่อีกชนิดหนึ่ง ให้ชื่อว่า เปชณาทฉันทน์ เพราะได้แรงบันดาลใจจาก การฟังจังหวะของเสียงครกตำข้าว และในช่วงนี้เองก็มีงานร้อยกรองขนาดยาวของ แสงทองอีกเรื่องหนึ่ง คือ นิราศรอบโลกนอกจากหนังสือเอกชนและวรรณคดีแล้ว ยังมี

วารสารอื่นๆ ที่สนับสนุนงานร้อยกรอง โดยเปิดคอลัมน์ด้านนี้ขึ้น วารสารที่ควรเอ่ยถึงได้แก่ สยามนิกร สยามสมัยเรียงมย์ อักษรสาส์น ปารีชาติ ปิยมิตร ฯลฯ วารสารเหล่านี้ได้ช่วยสร้างสรรค์นักเขียนให้มีชื่อเสียงในสมัยต่อมาอีกหลายคน เช่น อุชเชนี (ประคิน ชุมสาย ณ อยุธยา) เริ่มงานเขียนประเภทพาฝันแนวหวานๆ ผ่านทางสยามสมัย อักษรสาส์น และปารีชาติ ส่วน นายผี เริ่มเป็นนักเขียนร้อยกรองประจำคอลัมน์ วรรณมาลา ของหนังสือ สยามนิกร ประมาณปี ๒๔๙๐ บทร้อยกรองของนายผีส่วนใหญ่จะมีเนื้อหาวิจารณ์การเมือง การปกครองและสังคมไทยอย่างกว้างขวาง นักเขียนร้อยกรองที่มีชื่อคนอื่นๆ ซึ่งเริ่มมีผลงานแพร่หลายในระยะนี้มี เปลื้อง วรรณศรี, ทวีปวร, มณี โชติรส และธรรมทัศน์ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม อาจกล่าวได้ว่า แหล่งสำคัญที่ผลิตนักเขียนร้อยกรองในสมัยนี้ได้แก่ มหาวิทยาลัย เช่น อุชเชนี รัตนะ ยาวะประภาส กุลทรัพย์ รุ่งฤดี จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เปลื้อง วรรณศรี มณี โชติรส ทวีปวร จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นต้น งานร้อยกรองเหล่านี้มีเนื้อหาทั้งที่เป็นแบบพาฝันและเป็นงานต่อสู้ในปี พ.ศ. ๒๔๙๕ นักเขียนที่เขียนเรื่องแนวการเมืองถูกกวาดจับเป็นจำนวนมาก แต่งานเขียนร้อยกรองยังคงเจริญก้าวหน้าไปเรื่อยๆ มีนักกลอนเกิดขึ้นมากมาย เช่น ภิญโญ ศรีจำลอง เจษฎา วิจิตร นลนรินทร์ นเรศ นโรปรณ์ และสวัสด์ ธงศรีเจริญ เป็นต้น ในระยะที่สองนี้ งานร้อยกรองแนวเพื่อชีวิตได้รับความนิยมจากผู้่านอย่างกว้างขวาง ทั้งนี้เพราะแนวคิดนี้เป็นแนวคิดที่แปลกใหม่ต่างไปจากเดิมและเป็นแนวคิดที่ช่วยกระตุ้นจิตสำนึกทางการเมืองของผู้่านทั่วไปได้เป็นอย่างดี เนื่องจากบทร้อยกรองเหล่านี้จะมีเนื้อหาที่เรียกร้องให้รัฐบาลหันมาให้ความช่วยเหลือประชาชนผู้ยากไร้ โดยเฉพาะกรรมกรชาวไร่ชาวนา ให้มีสภาพชีวิตที่ดีขึ้นกว่าเดิม ขณะเดียวกันก็โจมตีการคอร์รัปชันการฉ้อราษฎร์บังหลวง และสภาพการฟุ้งเฟ้อเหลวแหลกของคนในเมืองหลวงด้วย

นักเขียนร้อยกรองแนวเพื่อชีวิต ที่มีชื่อเสียงและมีอิทธิพลต่อนักเขียนในยุคเดียวกันและยุคต่อมา ได้แก่ นายผี หรือ อัสนี พลจันทร์ (นิยมใช้นามปากกาว่า อินทราวุธ ด้วย) บทร้อยกรองที่สร้างชื่อเสียงให้แก่เขามาก และเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ อีสาน และเราชนะแล้วแม่จ๋า สะท้อนให้เห็นภาพชีวิตของชนชั้นผู้ใช้แรงงานและเป็นผู้เสียเปรียบคนในสังคม ซึ่งได้แก่ ชาวนากรรมกรผู้มีความทุกข์ยากและถูกกดขี่จากชนชั้นนายทุนได้อย่างชัดเจน ดังตัวอย่าง เช่น

ในฟ้าบมีน้ำ	ในดินขามีแต่ทราย
น้ำตาที่ตกทราย	ก็รับซาบปรอซึม
แดดเปรี้ยงปานหัวแตก	แผ่นดินแยกอยู่ที่บิทม
แผ่นนอกที่ครางคริม	ขยับแยกอยู่ตาปี

นอกจากนายผี นักเขียนร้อยกรองแนวเพื่อชีวิตคนอื่นๆ ที่มีผลงานดีเด่นน่าสนใจของยุค ได้แก่ ทวีปวร หรือ ทวีป วรดิลก นายสาธ หรือเปลื้อง วรรณศรี จิตร ภูมิศักดิ์ และ อุชเชณี (ประคิน ชุมสาย ณ อยุธยา) สำหรับ จิตร ภูมิศักดิ์ เป็นนักเขียนร่วมสมัยอีกคนหนึ่ง ที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดแนวเขียนของนายผี เขาเป็นนักเขียนบทร้อยกรองเพื่อชีวิตที่นับว่าสำคัญและได้รับการกล่าวขวัญมากคนหนึ่ง เพราะนอกจากจิตรจะเป็นผู้วางรากฐานแนวคิดการสร้างสรรค์วรรณกรรมเพื่อชีวิตให้แก่วีรชนหลังแล้ว งานเขียนของจิตรยังมีอิทธิพลต่อวีรชนใหม่ตั้งแต่ช่วง ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ จนถึงปัจจุบันทั้งในด้านรูปแบบการแต่ง เนื้อหา และแนวคิด เช่น สถาพร ศรีสังข์จ้ง นำรูปแบบโคลงห้าพัฒนาของจิตรมาใช้แต่งประกอบใน ลิลิตพัฒนา โครงการประกาศฟ้า เป็นต้น

งานเขียนของจิตรมีเนื้อหาหลายแนว แต่ที่เด่นมากคือเรื่องการแสดงความเป็นเอกลักษณ์เอกราชของชาติ และการขัดช่องว่างระหว่างชนชั้น โดยใช้นามปากกาต่างๆ กัน เช่น สมชาย ปรีชาเจริญ กวีการเมือง กวี ศรีสยาม ขวัญใจ ขวัญนรา และศรีนาค เป็นต้น ส่วนผลงานที่หลายคนจดจำกันได้ดี ได้แก่ ตอนหนึ่งของบท วิทยุญาณ หนังสือพิมพ์ เช่น

เปิบข้าวทุกคราวคำ จงสุจำเป็นอาจิน
เหงื่ออุที่สุกิน จึงก่อเกิดมาเป็นคน

๓. ระยะที่สาม ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๑ - ๒๕๑๖

ในระหว่างปี ๒๕๐๑ - ๒๕๐๖ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ขึ้นมาใช้อำนาจปกครองประเทศนี้ นับได้ว่าเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญอีกระยะหนึ่งของวงวรรณกรรมเพราะทำให้งานร้อยกรองแนวเพื่อชีวิตที่ได้เริ่มการฟักตัวมาอย่างดีในระยะที่สองเกือบจะสูญหายไปจากวงวรรณกรรมหรืออย่างน้อยที่สุดก็ต้องหยุดชะงักอยู่กับที่ ทั้งนี้เป็นผลเนื่องมาจากประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ ๑๗ ที่ได้กล่าวถึงข้อจำกัดที่มีต่อเสรีภาพทางปัญญาอย่างชัดเจนและมีผลในการปรามนักเขียนหัวก้าวหน้าได้อย่างเด็ดขาด ดังจะเห็นได้จากนักเขียนร้อยกรองบางคนถูกจับ เช่น ทวีปกร เปลื้อง วรรณศรี และจิตร ภูมิศักดิ์ นักเขียนบางคนหนีหายไป เช่น นายผี และนักเขียนร้อยกรองบางคน เช่น อุชเชณี ไม่กล้าเสนอผลงานใหม่ๆ ออกมาในระยะนี้ ขณะเดียวกันร้อยกรองแนวพาฝันกลับเฟื่องฟูถึงขีดสุด ทั้งนี้เพราะนักเขียนกลุ่มที่แสดงตัวว่าไม่สนใจเกี่ยวกับการเมือง มีโอกาสผลิตผลงานได้กว้างขวาง ประกอบกับวงการร้อยกรองในมหาวิทยาลัยและสถาบันการศึกษาต่างๆ มีการเคลื่อนไหวกันอย่างคึกคัก โดยการจัดตั้งชมรมนักกลอนขึ้น ทั้งในรูปของชมรมนักกลอนกลุ่มวรรณศิลป์ ในมหาวิทยาลัยและกลุ่มอิสระอื่นๆ นอกจากนี้สื่อมวลชน เช่น วิทยุ โทรทัศน์ และหนังสือพิมพ์ มีรายการส่งเสริมการเขียนบทร้อยกรองเพื่อประกวดประชันกันอย่างเต็มที่ด้วย จึงมีหนังสือรวมบทร้อยกรองตีพิมพ์ออกมาเป็นระยะๆ การที่สื่อมวลชนของรัฐบาลสนใจบทร้อยกรองแนวพาฝันเป็นอย่างมากเพราะนอกจากงานร้อยกรองเหล่านี้จะมีเป้าหมายเพื่อความบันเทิงแล้ว ยังเป็นงานที่สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของ

รัฐบาลได้เป็นอย่างดีอีกด้วย ดังนั้นงานร้อยกรองแนวพาฝันส่วนใหญ่จะมุ่งสะท้อนอารมณ์ส่วนตัวของผู้แต่งทั้งในเรื่องเกี่ยวกับสายลม แสงแดด ความรัก ความผิดหวัง และความเจ็บแค้นเป็นสำคัญ นักกลอนที่ได้รับความนิยมสูงในกลุ่มนี้ เช่น สวัสดิ์ ธงศรีเจริญ, เจษฎา วิจิตร, ประยอม ชองทอง, มาเนอะ ยูเด็น, เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, นิภา บางยี่ขัน, ช่อฟ้า บราลี และนภาลัย ฤกษ์ชนะ เป็นต้น คำประพันธ์ที่นิยมใช้เขียนบทร้อยกรองมากที่สุดในระยะนี้ได้แก่กลอน คำประพันธ์ชนิดอื่นปรากฏอยู่น้อยมาก ในระยะที่สามนี้ เริ่มมีความแปลกใหม่เกิดขึ้นในวงการร้อยกรองบ้าง เมื่อราช รักรอง หรือ รัตนะ ยาวะประภาส ได้เขียนกลอนเปล่า (Blank verse) ชื่อแก้วความสวยและสิ่งที่ลื่นไป ลงพิมพ์ใน คอลัมน์ ขอบกรุง ของหนังสือ ขาวกรุง ฉบับเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๐๒ ว่า

สิ่งที่สวยที่สุดในโลกนี้มีอยู่ดาษดื่น
 ทว่าสิ่งที่สถาพรนั้นหาได้ยาก
 ความสวยในวันนี้มิได้หมายความว่าความสวยสุดของวันรุ่งขึ้น
 เมื่อนาทีใหม่มาถึง นาทีที่เราอยู่ก็ผ่านไป
 เมื่อชั่วโมงใหม่มาถึง ชั่วโมงที่เรากำลังทุกข์ทนกระวนกระวายก็หมดไป
 เมื่อวันใหม่มาถึง วันซึ่งเราเกษมสำราญก็หมดไป
 สิ่งที่ไม่ลื่นและไม่สุดนั่นคือ โลกอันสถาพร

การเขียนกลอนเปล่าแบบของ ราช รักรอง ซึ่งเป็นกลอนเปล่าที่ไม่มีลักษณะบังคับใดๆ เลย หรือในภาษาอังกฤษ (Free Verse) นั้นไม่นับว่าเป็นของแปลกใหม่เสียทีเดียว เพราะการเขียนแบบนี้เคยมีปรากฏมาบ้างแล้วในงานของ ขุนพจมานรุจิเรจ เมื่อท่านแปลงานของ บี.เฮล วอธัม ให้ชื่อเป็นภาษาไทย ว่า ครุฑจันนาค ในปี พ.ศ. ๒๔๗๔ และต่อจากนั้นก็มีการเขียนในรูปแบบนี้ปรากฏอีกบ้าง แต่ไม่ได้รับความนิยมมากเท่าที่ปรากฏอีกครั้งในงานเขียนของ ราช รักรอง ในระยะนี้ แม้งานเขียนกลอนเปล่าในอีกลักษณะหนึ่งก็ไม่ได้ได้รับความนิยมเช่นกัน คือ การเขียนกลอนเปล่าตามแบบที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงคิดดัดแปลงมาจากวิธีการเขียน Blank verse ของเชคสเปียร์ ด้วยการกำหนดให้มีจำนวนคำบรรทัดละ ๑๐ พยางค์ และให้มีสัมผัสที่พยางค์ท้ายของวรรคเป็นคู่ๆ แล้วส่งสัมผัสไปยังพยางค์ที่ ๕ ของวรรคถัดไป ดังจะเห็นตัวอย่างได้จากบทละครเรื่องโรเมโอจูเลียต เป็นต้น ครั้นถึงยุคจอมพลถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรี วงการร้อยกรองเริ่มมีการเคลื่อนไหวกันมากยิ่งขึ้น จนอาจกล่าวได้ว่า ยุคนี้เป็นยุคแห่งการแสวงหาสิ่งใหม่ของวงการร้อยกรองอย่างแท้จริงยิ่งกว่ายุคใดๆ ในอดีต ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่ายุคนี้เป็นช่วงเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลใหม่ๆ จึงมีผลทำให้ความกดดันทางการเมืองเริ่มผ่อนคลายลงประการหนึ่ง และเป็นเพราะความซ้ำซากจำเจของเนื้อหาที่เขียนกันมานานอีกประการหนึ่ง ปัจจัยเหล่านี้ล้วนผลักดันให้นักเขียนคิดหาแนวทางใหม่ๆ ให้แก่ตนเองมากขึ้น อาจกล่าวได้ว่า ยุคแห่งการแสวงหา นี้เริ่มต้นมาตั้งแต่ปี พ.ศ.

๒๕๐๖ แล้ว เมื่ออังคาร กัลยาณพงศ์ สร้างความแปลกใหม่ให้แก่วงการวรรณกรรม ด้วยการเสนอบท ร้อยกรอง ชื่อว่า กะทะเล ลงพิมพ์ในหนังสือสังคมศาสตร์ปริทัศน์ ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ ให้มีลีลาแปลกไป จาก ร้อยกรองร่วมสมัย ผลงานกวีทะเล ของอังคาร กัลยาณพงศ์ นี้ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ จากผู้อ่านอย่าง กว้างขวางทั้งในด้านดีและไม่ดี เพราะนักเขียนและนักอ่านบทร้อยกรองรุ่นเก่าบางคนจะกล่าวว่า ผิด ฉันทลักษณ์ แต่บางคน กลับกล่าวชมว่าเป็นงานที่เร้าให้อ่านได้ใช้ทั้งสมองและอารมณ์อันประณีตไป พร้อมกัน ต่างไปจากร้อยกรองไทยเดิมที่เร้าอารมณ์เพียงอย่างเดียว

อย่างไรก็ตาม รูปแบบและท่วงทำนองการเขียนร้อยกรองของอังคาร กัลยาณพงศ์ ก็นับได้ว่า มีอิทธิพลต่อนักเขียนร้อยกรองรุ่นใหม่อย่างมาก ดังจะสังเกตได้จากงานร้อยกรองของ พระมหาเสฐียร ปุณณณโณ, สุจิตต์ วงษ์เทศ, ชรรค์ชัย บุนปาน, วิโรจน์ ศรีสุโร, ไพบูลย์ วงษ์เทศ, วรฤทธิ์ ฤทธาณีนี เป็นต้น หลังจากงานของอังคาร กัลยาณพงศ์ ได้รับการกล่าวขวัญไม่นานนัก งานกวีนิพนธ์แบบรูปธรรม ของจ่าง แซ่ตั้ง ก็ได้รับความสนใจจากผู้อ่านอย่างกว้างขวาง เพราะงานกวีนิพนธ์ของ จ่าง แซ่ตั้ง มี ลักษณะแหวกแนวจากรูปแบบของงานร้อยกรองไทยอย่างสิ้นเชิง แต่มีลักษณะคล้ายกับกวีนิพนธ์ของ ตะวันตกที่เรียกว่า Concrete Poetry ซึ่ง ม.ล บุญเหลือ เทพยสุวรรณ ใช้ว่า กวีนิพนธ์แบบรูปธรรม เพราะเป็นกวีนิพนธ์ที่ถือว่า ภาษามีทั้งเสียงความหมายและรูปด้วย กวีกลุ่มนี้จึงนิยมการเขียนร้อย กรองที่มีรูปแบบช่วยให้เห็นภาพ และจากภาพนั้นจะช่วยให้ผู้อ่านเกิดความนึกคิดไปตาม แนวใดแนวหนึ่งตามที่ผู้แต่งจะคิดหรือผู้อ่านจะตีความ หรือกล่าวอีกอย่างได้ว่า ศิลปะการเขียนอักษร คือจิตรกรรมและกวีนิพนธ์ผนวกกันเข้านั่นเอง ซึ่งตรงกับความคิดของกวีว่า กวีนิพนธ์คือ จิตรกรรม จิตรกรรมคือกวีนิพนธ์ คือ งานกวีนิพนธ์รูปธรรมของจ่าง แซ่ตั้ง นี่นักเขียนบางคนจะ เรียกชื่อว่า กวีนิพนธ์แบบวรรณรูป เพราะถือว่าเป็นกวีนิพนธ์ที่ให้ทั้งภาพและเรื่องราวแก่ผู้อ่านไป พร้อมกันด้วย และ

นอกจากนี้งานกวีนิพนธ์แบบรูปของจ่าง แซ่ตั้ง จะได้รับความสนใจจากผู้อ่านไม่น้อยแล้ว ระยะนี้งานเขียนกลอนเปล่าของหนุ่มสาวในมหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นอิสระจากฉันทลักษณ์ก็ได้รับความนิยมมากขึ้นเป็นลำดับด้วย มีการจัดส่งไปตีพิมพ์ในวารสารสังคมศาสตร์ปริทัศน์หรือตามนิตยสารต่างๆ เสมอ นอกจากนี้นักเขียนบางคนก็มีผลงานกลอนเปล่าที่รวมพิมพ์เป็นเล่ม เช่น วิทยากร เชียงกุล รวบรวมไว้ในหนังสือ ฉันจึงมาหาความหมาย สุชาติ สวัสดิ์ศรี รวบรวมไว้ในหนังสือ ความเจ็บ เป็น ต้น นักเขียนกลอนเปล่าคนอื่นๆ ที่มีงานเขียนแพร่หลายเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป ได้แก่ ภักดี ริมมากุล , ทรัพย์ อิสระ, ปิ่นชุด ดีพร้อม, ไชย วงศ์เกียรติ, ศิริพงษ์ จันทรหอม, ศิริพร หนูแก้ว ฯลฯ เป็นต้น ผลงานที่เป็นกลอนเปล่าของนักเขียนเหล่านี้มักจะสะท้อนแนวทางการคิดการเขียนที่ได้รับอิทธิพลจาก วรรณกรรมตะวันตกมาก เช่น นิยมใช้สัญลักษณ์ส่วนตัวในการเสนอความจริง เนื้อหาสาระสะท้อน เรื่องราวปัญหารอบตัวผู้แต่งและแสดงความรู้สึกอ้างว้างว่าเหวต่อชีวิตในยุคปัจจุบัน เป็นต้นในช่วง หลังปี พ.ศ. ๒๕๑๑ ซึ่งคณะรัฐบาลชุดใหม่ได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญแล้ว นักเขียนกลุ่มหนึ่งเริ่มหัน

กลับมาสนใจงานเขียนบทร้อยกรองเพื่อชีวิตของนักเขียนในช่วงก่อน พ.ศ. ๒๕๐๐ ด้วยการนำงานเก่าของนายผี นายสาธ ทวีปวร และกวี การเมือง มาวิพากษ์วิจารณ์และตีพิมพ์ซ้ำๆ กันหลายครั้งทั้งภายในและภายนอกมหาวิทยาลัย จนมีผลทำให้นักเขียนร้อยกรองเพื่อชีวิตรุ่นใหม่เกิดขึ้นมาอีกระลอกหนึ่ง ได้แก่ รวี โดมพระจันทร์, ประเสริฐ จันดำ, สุรชัย จันทิมาธร, สถาพร ศรีสังข์, อุดร ทองน้อย, วัฒน์ วรรณยางกูร, วิสา คัญทัพ, สมคิด สิงสง, ชัชรินทร์ ไชยวัฒน์, ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล เป็นต้น งานร้อยกรองเพื่อชีวิตในระยะนี้ มักมีเนื้อหาที่มุ่งแสดงความคิดเห็นทางการเมือง การต่อสู้ของชนชั้น หรืองานเขียนประเภทปลุกเร้าความคิด งานเขียนประเภทเพื่อฝันมีน้อยมาก

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า งานเขียนร้อยกรองในยุคนี้ได้แสดงให้เห็นความแตกต่างทั้งด้านรูปแบบและเนื้อหาอย่างเด่นชัด กล่าวคือ ในด้านรูปแบบ นักเขียนร้อยกรองส่วนหนึ่งยังคงรักษาแบบฉบับหลักเกณฑ์ตามที่กวีโบราณได้บัญญัติไว้ ขณะที่นักเขียนร้อยกรองอีกส่วนหนึ่งมุ่งแสวงหาแบบฉบับหลักเกณฑ์ที่แปลกใหม่ออกไปจากเดิม ทั้งในลักษณะที่เป็นการประยุกต์รูปแบบหลักเกณฑ์เก่าด้วยการไม่เคร่งครัดเรื่องจำนวนคำในวรรค จังหวะสัมผัสในแบบเดิม เช่นงานของ อังคาร กัลยาณพงศ์ เรื่อยไปจนถึงบทร้อยกรองที่มีลักษณะปลดปล่อยหลักเกณฑ์ที่เรียกกันว่าเป็นกลอนเปล่า และรวมทั้งงานกวีนิพนธ์แบบใหม่ที่ให้ทั้งภาพ และเรื่องราวไปพร้อมกัน ซึ่งเรียกว่า เป็น กวีนิพนธ์แบบรูปธรรม (Concrete Poetry) หรือ วรรณรูป เช่นงานของจาง แซ่ตั้งด้วย ในด้านเนื้อหา ร้อยกรองปัจจุบันไม่ได้มีแต่เนื้อหาแนวพาฝัน ซึ่งเป็นการสะท้อนอารมณ์ส่วนตัวของผู้แต่ง การพรรณนาธรรมชาติ หรือเป็นบทสวดบูชาตามแบบเดิมเท่านั้น หากแต่มี เนื้อหาแนวเพื่อชีวิต ซึ่งเป็นการสะท้อนภาพปัญหาสังคม และชักชวนให้มีการเปลี่ยนแปลงสังคมเพิ่มเข้ามาด้วย

๔. ร้อยกรองในช่วง ปี พ.ศ. ๒๕๑๗ – ปัจจุบัน

หลังเหตุการณ์วันมหาวิปโยค ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ เป็นต้นมาแล้วงานร้อยกรองมีทั้งแนวพาฝันและแนวเพื่อชีวิตตีพิมพ์อยู่ในนิตยสารต่างๆ อย่างแพร่หลาย อาจกล่าวได้ว่า ร้อยกรองแนวเพื่อชีวิตได้รับความสนใจจากผู้อ่านมากเป็นพิเศษและมีการนำผลงานของนักเขียนรุ่นเก่ามาตีพิมพ์เผยแพร่อีกครั้ง รวมทั้งมีการแปลวรรณกรรมแนวเพื่อชีวิตจากโซเวียตและประเทศจีนด้วย ขณะเดียวกันนักเขียนร้อยกรองแนวเพื่อชีวิตรุ่นใหม่ก็สร้างสรรค์งานร้อยกรองในแนวเดียวกันนี้ออกมาสมทบด้วย เช่น หนังสือรวมบทร้อยกรอง ๓ เล่ม ของ รวี โดมพระจันทร์ชื่อ บทกวีเพื่อชีวิต ลำนำชีวิต เชิงกวี ชื่อ พลิกฟ้าคว่ำแผ่นดิน และ รวมบทกวีต่อสู้ชาติ เอกราชอธิปไตย รวมบทร้อยกรอง ๒ เรื่องของวิสา คัญทัพ ชื่อ เราจะฝ่าข้ามไป และ ด่านสาวคอย นอกจากนี้ก็มีงานชื่อก่อนไปสู่ภูเข ของ สถาพร ศรีสังข์ งานชื่อ ภูเขาโง่งบนโลงแก้ว ของ ชัชรินทร์ ไชยวัฒน์ คำประกาศของคนรุ่นใหม่ ของ ไพบูรณ์ วงษ์เทศ เพียงความเคลื่อนไหว ของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ฯลฯ อาจจะสังเกตได้ว่า งานร้อยกรองรุ่นใหม่มีเนื้อหามุ่งปลุกเร้าให้ประชาชนลุกขึ้นมาต่อสู้กับความอยุติธรรมทั้งหลาย โดยใช้คำง่ายๆ แต่ค่อนข้างกำกวม ซึ่งเป็นผลเนื่องมาจากหลังวิปโยคแล้ว รัฐบาลให้เสรีภาพในการเขียน

การพูดมากที่สุด เป็นเหตุให้ในระยะนี้มีการเขียนในเรื่องต่างๆ กันมากขึ้น และทวีความก้าวร้าวรุนแรงตามไปด้วย บ้างครั้งถึงกับเขียนปลุกระดมให้ประชาชนจับอาวุธขึ้นต่อสู้อีกครั้งจนเกิดมีการปฏิรูปการปกครองเมื่อ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ (และมีคำสั่งให้ทำลาย วรรณกรรมที่ปลุกระดม) งานเขียนร้อยกรองแนวเพื่อชีวิตในยุคนี้จึงกลายเป็นงานเขียนต้องห้าม และถูกทำลายเสียเป็นจำนวนมาก นักเขียนแนวเพื่อชีวิตหลายคนต่างพากันหลบหนีเข้าไปอยู่ในป่า ถึงกระนั้นก็ตาม ความสำนึกทางการเมืองของไทยก็ยังมิได้ลดน้อยลงไปหรือสูญหายไปเสียทีเดียว ดังนั้น งานเขียนร้อยกรองที่แสดงออกถึงความคิดเห็นด้านชีวิตสังคม และการเมือง จึงยังคงมีอยู่ต่อไป หากแต่เป็นการแสดงออกที่ลดความแข็งแกร่งลงไปจากเดิมบ้าง เช่น บทร้อยกรอง ชื่อ ร่างรัฐธรรมนูญ ปี พ.ศ. ๒๕๒๕๓๒๑ ของธงไทย สุวรรณศิริ เป็นต้น

มาตราหนึ่ง ประเทศนี้มีเพียงหนึ่ง	ใครอย่าเที่ยวทะเลาะแบ่งเป็นห้า
มาตราสอง ต้องมีรัฐสภา	ที่แต่งตั้งขึ้นมาโดยรัฐบาล
มาตราสาม ให้ (ตุ๋น) เป็นนายกฯ	ตำแหน่งเสื่อมถกถึงลูกหลาน
มาตราสี่ ให้เสรีตุลาการ	แต่ต้องเชื่อทหารทุกคดี
มาตราห้า ศาสนานับถือได้	แต่ต้องเชื่อว่าฝ่ายซ้ายเป็นภูตผี
มาตราหก ให้ประชามีเสรี	แต่ห้ามเขียนห้าพาที่ห้ามโฆษณา
มาตราเจ็ด ให้สิทธิการชุมนุม	แต่ใครขึ้นจับกลุ่มจะถูกฆ่า
มาตราแปด รัฐพึงช่วยชาวนา	แต่อย่าให้พ่อค้าต้องกระเทือน
มาตราเก้า พึ่งคุ้มครองเรื่องการค้า	โดยเฉพาะกัญชาและรถเถื่อน
มาตราสิบ ให้ทหารและพลเรือน	รับบำนาญและเงินเดือนจากอเมริกา
มาตราสิบเอ็ด พึ่งพิทักษ์ทรัพยากร	ไว้บำรุงนครโอซาก้า
มาตราสิบสอง พึ่งส่งเสริมการกีฬา	ไว้เบนใจประชาชนจากการเมือง
มาตราสิบสาม เป็นบทเฉพาะกาล	แต่ให้ใช้ยาวนานตลอดเรื่อง
ให้พวกตูผู้เดียวได้ครองเมือง	เพราะมันเฟื่องมันฟูตูชอบเอ๋ย

ต่อจากนี้ก็มีงานเขียนที่แสดงแนวความคิดของคนรุ่นใหม่โดยผ่านรูปแบบฉันทลักษณ์แบบเก่าได้อย่างน่าสนใจ เช่น ชักม้าชมเมือง ของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ บางกอก แก้วกำสรวล หรือนิราศนครศรีธรรมราช ของอังคาร กัลยาณพงศ์ และในส่วนงานเขียนที่เป็นกลอนเปล่ายุคของยุคนี้ก็มี เช่น บทกวีจากภูเขา และดอกไม้ถึงคนหนุ่มสาว ของ พิบูลย์ศักดิ์ ละครพูดสำหรับงานเขียนร้อยกรองที่ผู้แต่งพยายามแสดงความคิดเห็นต่อบ้านเมือง และสังคมของยุคนี้ก็มีเช่น หมายเหตุร่วมสมัย ของ ไพบูลย์ วงศ์เทศ แสงดาวแห่งศรัทธา และนาฏกรรมบนลานกว้าง ของคมทวน คันทนู หรือ ประสาทพร สุศิลป์ บันทึกการเดินทางของดวงดาว ของประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล บทเพลงแห่งความขมขื่น ของ รวี วีระตุลย์ บทกวีร่วมสมัย ของศิวการท์ ปทุมสูติ ฤดีกาล ของไพโรจน์ทร์ ขาวงามทุ่งข้าวในคืนเปลี่ยว

ของประเสริฐ จันดำ ไปไม้ที่หายไป ของจิรนนท์ พิตรปรีชา ฯลฯ เป็นต้น นอกจากนี้ก็มีการพิมพ์งานเก่าๆ ของนักเขียนร้อยกรองที่มีชื่อเสียงออกเผยแพร่อีกเช่น คำหยาด ของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ สุดสวณ ของประยอม ซองทอง เราชนะแล้ว...แม่จ๋า ของนายผี และงานของจิตร ภูมิศักดิ์ เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป หลังจากที่ร้อยกรองปัจจุบันเริ่มมีการพัฒนาขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ แล้วก็พัฒนาต่อเนื่องมาถึงปัจจุบัน และคงจะมีสืบต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด เพราะนักเขียนย่อมแสวงหาแนวทางใหม่ๆ มาเสนอต่อผู้อ่านเสมอ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับรูปแบบ แนวคิด เนื้อหา และกลวิธีการแต่ง ขณะเดียวกันผู้อ่านในยุคปัจจุบันก็ย่อมจะต้องมีการอ่านบทร้อยกรองที่มีลักษณะแปลกใหม่และมีเนื้อหาที่เป็นประโยชน์และสอดคล้องกับชีวิตประจำวันของผู้อ่านด้วยนั่นเอง^{๗๘}

๒.๖ ลักษณะร้อยกรองไทยในปัจจุบัน

วิวัฒนาการของวรรณคดีไทย คือ กระบวนการเปลี่ยนแปลงของวรรณคดีไทยจากสภาพแรกเริ่มไปสู่สภาวะที่เจริญงอกงามขึ้น ในด้านรูปลักษณะต่าง ๆ เช่น ด้านผู้แต่ง ด้านคำประพันธ์ ด้านวัตถุประสงค์ และด้านที่มาของเนื้อเรื่อง วิธีที่จะเห็นวิวัฒนาการของวรรณคดีไทยนั้นจะต้องศึกษาประวัติความเป็นมาของวรรณคดีเป็นสมัย ๆ โดยเริ่มตั้งแต่สมัยสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ เรียงตามลำดับกันไป นับแต่สมัยสุโขทัยมาจนถึงรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ วรรณคดีไทย มีลักษณะเป็นแบบฉบับที่ยึดถือสืบต่อกันมาในรัชกาลที่ ๔ คนไทยเริ่มมีความสัมพันธ์กับประเทศตะวันตก คตินิยมอันเป็นวิถีชีวิต รวมถึงลักษณะของวรรณคดีของคนไทย เริ่มต้นเปลี่ยนแปลงและทวีมากขึ้นตามลำดับ ตั้งแต่รัชกาลที่ ๕ จนถึงปัจจุบัน^{๗๙} อย่างไรก็ตาม พงศ์ศักดิ์ สังขภิญญา ได้กล่าวถึงลักษณะของร้อยกรองไทยในปัจจุบันไว้ว่า^{๘๐}

(๑) ด้านรูปแบบร้อยกรองไทยปัจจุบันมีรูปแบบแตกต่างจากร้อยกรองในอดีตหลายประการมีดังต่อไปนี้ คือ^{๘๑}

๑.๑ ขนาด ร้อยกรองปัจจุบันจะมีขนาดสั้นลง ส่วนใหญ่จะแต่งเพียง ๖-๑๒ บท และเหตุที่มีขนาดสั้นลงเนื่องจากผู้แต่งไม่ได้มุ่งพรรณนาเนื้อเรื่อง แต่มุ่งแสดง "ข้อคิด" หรือเสนอ "ความคิด" ให้กระชับรัดกุมเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตามมีร้อยกรองบางเรื่องที่ผู้เขียนมีความมุ่งหมายที่จะ

^{๗๘} สายทิพย์ นุกูลกิจ, ร.ศ. **วรรณกรรมไทยปัจจุบัน**, (กรุงเทพมหานคร : เอส. อาร์. พรินติ้งแมสโครดิกส์, ๒๕๔๓), หน้า ๔๖-๖๑.

^{๗๙} หมู่บ้านจอมยุทธ, **วรรณกรรม: ความหมายของวรรณคดี**, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.baanjomyut.com/library_๒/extension-๑/literature/๐๑.html [๒๐ กันยายน ๒๕๕๖].

^{๘๐} พงษ์ศักดิ์ สังขภิญญา, **ความหมายของวรรณคดี**, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://learning.eduzones.com/winny/3625> [๒๕ กรกฎาคม ๒๕๕๖].

^{๘๑} รุ่งฤทัยสัจจพันธุ์, **วรรณคดีวิเคราะห์**, (กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๒๖๑-๒๖๗.

เขียนให้มีขนาดยาวเพื่อบันทึกหรือบรรยายเหตุการณ์ เช่น ชักม้าชมเมือง ของ เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ บางกอกแก้วกำสรวล (นิราศนครศรีธรรมราช) ของ อังคาร กัลยาณพงศ์ นาฏกรรมบนลานกว้าง ของ คมทวน คันธนู เสภาไพร่ ของ สุจินต์ วงษ์เทศ ภควดี ของ วันเพ็ญ เซ็นตระกูล เป็นต้น

๑.๒ ฉันทลักษณ์ ร้อยกรองเป็นคำประพันธ์ที่มีฉันทลักษณ์เฉพาะตัวในแต่ละชนิด และสืบทอดศิลปะการแต่งมาช้านาน แต่ในปัจจุบันได้มีความเปลี่ยนแปลงในด้านฉันทลักษณ์บ้างดังนี้

๑.๒.๑ ไม่เคร่งครัดต่อฉันทลักษณ์ จะพบว่าร้อยกรองที่แต่งกันในระยะหลังไม่ได้ให้ความสำคัญต่อกฎเกณฑ์ทางด้านฉันทลักษณ์นัก จะเห็นได้จากในกรณีที่กวีไทยในอดีตนิยมดำเนินการเขียนตามครูกวีแต่ผู้แต่งร้อยกรองในปัจจุบันกลับพยายามแสวงหาแนวทางตนเองประกอบกับผู้แต่งร้อยกรองในปัจจุบันให้ความสำคัญแก่นิยามมากกว่ารูปแบบ ดังนั้นจึงสนใจเพียงลักษณะทั่วไป แต่จะละเลยรายละเอียด เช่น ไม่สนใจเรื่องเสียงสัมผัสอันจะทำให้เกิดความกลมกลืนในด้านเสียงและจังหวะ ไม่สนใจจำนวนคำในแต่ละวรรค อาจสั้นหรือยาวขึ้นอยู่กับเนื้อความ หรือบางบทมีเพียงสัมผัสนอกเท่านั้นที่บอกให้เราทราบว่าเป็นร้อยกรอง แต่ไม่สามารถบอกได้ว่าเป็นร้อยกรองชนิดใด

๑.๒.๒. เกิดความนิยมในการแต่งกลอนเปล่า ลักษณะสำคัญของกลอนเปล่าคือ ไม่มีข้อบังคับใด ๆ ในการแต่ง ไม่ว่าจะเป็นจำนวนคำ การสัมผัส จังหวะ แต่จะแบ่งเนื้อความออกเป็นวรรคเป็นตอน เพียงแต่วรรคตอนเหล่านั้นไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัว ศิลปะในการแต่งกลอนเปล่า จึงอยู่ที่ความสามารถในการใช้ภาษาที่ก่อให้เกิดความสะเทือนอารมณ์ และสามารถแสดงความคิดได้ลึกซึ้ง และเป็นสากลมากขึ้นเรื่อย ๆ

๑.๒.๓ การคิดฉันทลักษณ์แบบใหม่ นอกจากร้อยกรองประเภท โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน ร่าย ซึ่งเป็นร้อยกรองรูปแบบเดิมแล้ว ได้มีผู้คิดฉันทลักษณ์แบบใหม่ขึ้นในร้อยกรองปัจจุบัน ซึ่งมีลักษณะสำคัญพอจะสรุปได้ดังนี้

ก. มีการกำหนดจำนวนคำในวรรค ในบาท ในบทใหม่ รวมทั้งเปลี่ยนแปลงสัมผัสระหว่างบทให้มีลักษณะต่างไปจากรูปแบบเดิม เช่น กำหนดให้ หนึ่งบทมีสามวรรคคำสุดท้ายของแต่ละวรรคสัมผัสกัน วรรคหนึ่งมีคำประมาณ ๕-๗ คำ การแต่นั้นแต่ละบทเป็นอิสระ จึงไม่ต้องส่งและรับสัมผัสไปยังบทต่อ ๆ ไป ดังตัวอย่าง

คนขรารอข้ามถนน
ถนนเต็มไปด้วยรถยนต์
และแกไม่อาจข้ามพ้น
แกยืนรอ ๆ รี ๆ
ไม่รู้จะทำอย่างไรดี
ถนนมีแต่รถราขับชี

ข. มีการวางรูปแบบคำประพันธ์อย่างใหม่ ด้วยการแสดงความหมายด้วยรูปที่เกิดจากการวางตัวอักษร ที่เรียกว่า "วรรณรูป" หรือ "กวีนิพนธ์รูปธรรม" (Concrete poetry) ดังตัวอย่างบทร้อยกรองชื่อ "หยาดฝน" ที่วางเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน เหมือนเป็นเม็ดฝนหล่นจากฟ้า ตรงกับเนื้อความที่พรรณนาไว้ ดังนี้

เด็ก
คนนั้น
มองสายฝน
ภายนอกหน้าต่าง
หยาดน้ำฝนจากฟ้า
หล่นมาเป็นสาย
ดู ชี จ๊ะ
น้ำฝน
ใส
สาว
คนนั้น
มองสายฝน
ภายในหัวใจ
หยาดน้ำฝนจากใจ
หล่นมาเป็นสาย
ดู ชี จ๊ะ
น้ำฝน
ชุ่ม

(๒) ด้านแนวคิด แนวคิดในร้อยกรองไทยแต่โบราณ จะปรากฏอิทธิพลของปรัชญาพุทธศาสนาอยู่อย่างเด่นชัด แม้จะเป็นเพียงปรัชญาขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิต มิใช่อภิปรัชญาก็ตาม เช่น ความเชื่อในเรื่องกรรม เชื่อในความไม่เที่ยงแท้ เชื่อว่าชีวิตนี้เป็นทุกข์ เชื่อว่ารูปสกลินเสีย เป็นสิ่งที่ทำให้คนลุ่มหลงได้ แม้แต่การมองปัญหาของกวีไทยในอดีตก็จะเพ่งเล็งไปที่ปัญหาของแต่ละบุคคล มากกว่าปัญหาของมนุษยชาติ หรือปัญหาเหนือโลก และแม้กวีจะไฝ่ฝันถึงความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมือง แต่ก็ไม่หลงใหลไปถึงสังคมในอุดมคติ แต่เมื่อรับอิทธิพลจากตะวันตกแล้ว แนวคิดที่ปรากฏในร้อยกรองไทยปัจจุบัน เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างเห็นได้ชัด ผู้แต่งรับอิทธิพลแนวคิดจากตะวันตก

มาใช้ในร้อยกรองไทยมากขึ้น ซึ่งสามารถจำแนกแนวคิดที่ปรากฏในบทร้อยกรองไทยปัจจุบัน ออกได้ดังนี้

๒.๑ แนวคิดแบบจินตนิยม (Romanticism) คือ แนวคิดที่มุ่งให้ความสำคัญแก่เรื่องอารมณ์ ความรู้สึกและญาณสังหรณ์ของผู้แต่งมากเป็นพิเศษ เพราะมุ่งจะให้ เป็นเครื่องประเทืองอารมณ์ของผู้่านมากกว่าจะเป็นเครื่องประเทืองปัญญา ฉะนั้นเนื้อหาของบทร้อยกรองตามแนวจินตนิยม จึงมักจะพัวพันอยู่กับเรื่องความรัก โลก โกรธ หลง ซึ่งเป็นกิเลสและต้นหาของมนุษย์ทั่ว ๆ ไป เช่น รู้ทั้งรู้ว่ารักจักให้ทุกข์ ใจยังรักเร้าหลอกให้บอกเขา ช่างไม่เช็ดหรือโรนระใจเรา เขามีเจ้าของแล้วในแววตา (เตือนดับในดวงตา: เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์)

๒.๒ แนวคิดแบบอุดมคตินิยม (Idealism) เป็นแนวคิดที่มุ่งเสนอเรื่องราวหรือสิ่งผู้แต่งเห็นว่า "น่าจะมี" หรือ "ควรจะเป็น" อันเป็นความมุ่งหวังในความสมบูรณ์แบบของสรรพสิ่งซึ่งในความเป็นจริงแล้วความสมบูรณ์แบบเป็นสิ่งที่มิอยู่ในความคิดเท่านั้น ยากที่จะเป็นจริงได้งานเขียนแนวอุดมคตินิยมจึงมักเสนอภาพหรือเรื่องราวของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ให้มีลักษณะดีกว่างดงามกว่า หรือสูงส่งกว่าสภาพที่เป็นอยู่จริงเสมอ ตัวอย่างเช่น

ความเมตตาปรานีอยู่ที่ไหน	ผ่องอำไพราวพรอมรสวรรค์
ชุ่มชื่นล้ำอมฤตชีวิตวัน	ราวของขวัญเทพประทานลอยผ่านฟ้า
ความรู้สึกลึกซึ้งซึ่งสูงส่ง	จักยืนยงคงอยู่คู่ชีพข้า
การผูกเอื้อเหนื่ออะไรในโลกา	สืบพรรษาสิริจิตศรัทธาพรหม

๒.๓ แนวคิดแบบสัจนิยม (Realism) เป็นแนวคิดที่มุ่งสะท้อนภาพ ชีวิต และสังคมมนุษย์ตามสภาพที่เป็นจริง ดังนั้นงานร้อยกรองแนวสัจนิยม จึงแสดงให้เห็นภาพทั้งในด้านดีและด้านร้ายอย่างตรงไปตรงมา ตัวอย่างเช่น

ทุ่งข้าวเขียวขจี	สีสดชื่นระรื่นลมไหว
บุปผามาเต็มไคล	ในน้ำใสได้สันตะวา
สาหร่ายชูดอกกระเจีริด	แมลงน้อยนิดไร้เดียงสา
เกาะดอกหญ้าบนคันนา	แมงมุมตั้งท่าตะครบกิน

๒.๔ แนวคิดแบบธรรมชาตินิยม (Naturalism) เป็นแนวคิดที่แตกแขนงไปจากแนวคิดแบบสัจนิยมแต่จะมุ่งมองไปในด้านเศร้าและหม่นหมองของชีวิต และสังคมมนุษย์ ด้วยความคิดที่ว่าความเลวร้ายต่าง ๆ เหล่านั้น มีสาเหตุมาจากพันธุกรรม และสิ่งแวดล้อม เช่น ภาวะเศรษฐกิจ ธรรมชาติ หรือค่านิยมของสังคมบีบบังคับให้มนุษย์ต้องมีฐานะต่ำต้อยในสังคม หรือทำให้อยู่ในฐานะที่ต้องเสียเปรียบคนอื่น ๆ ในสังคม ตัวอย่างเช่น

แต่ละข้ามแต่ละขั้นของบันได	ทุกอย่างก้าวกว่าพิชิตล้วนยากเย็น
แต่ละช่วงแต่ละฉากล้วนยากเย็น	ทุกก้าวอย่างกว่าจะเป็นแทบวายปราณ
ซึ่งสังคมเสี้ยมและไสโครก	พร้อมสับโขกใครใครที่ไม่ผ่าน
ค่านิยมปรีญาเหมือนปราคาร	คอยแบ่งงานแบ่งเหงื่อแห่งเชื้อชน

๒.๕ แนวคิดแบบอัตถิภาวะนิยม (Existentialism) เป็นแนวคิดที่มุ่งเน้นการแสวงหาคุณค่าใหม่ๆ ในชีวิต โดยปฏิเสธกฎเกณฑ์ หรือคุณค่าของสังคมเก่า ไม่ว่าจะเป็นชนบทรบธรรมเนียม ประเพณี ศาสนา ความเชื่อ หรือกฎหมาย เป็นต้น แนวคิดแบบอัตถิภาวะนิยม จะยกย่องคนที่กล้าตัดสินใจเลือกสิ่งต่างๆ ด้วยตนเอง และพร้อมจะรับผิดชอบต่อการตัดสินใจเลือกของตนเองในแต่ละครั้ง ไม่ว่าการตัดสินใจนั้นๆ จะถูกหรือผิดก็ตาม ตัวอย่างเช่น

ทุกวันนี้ฉันถูกรบ
 ขูดสมอง ขูดลึ้น จับมือ
 ให้คิด ให้พูด ให้ทำ
 ตามที่คนรุ่นเก่ากำหนดไว้
 สงสัยนัก
 ฉันเกิดมาเพื่อใคร
 เพื่อเป็นทาส เป็นทรัพย์สิน เป็นเครื่องมือ
 เป็นพยานความดี ความถูกต้อง ของใครกัน
 ของตัวเองหรือของคนรุ่นเก่า

๒.๖ แนวคิดแบบสัญลักษณ์นิยม (Symbolism) เป็นแนวที่ใช้สัญลักษณ์ในการเขียนแทนสิ่งที่ต้องการจะกล่าวถึง อาจจะใช้สัญลักษณ์แทนเพียงบางส่วน หรือใช้เรื่องทั้งเรื่องเป็นสิ่งที่แทนก็ได้ทั้งนี้เนื่องจากนักคิดแนวสัญลักษณ์นิยมเชื่อว่า การใช้สัญลักษณ์ช่วยให้การสื่อความหมายทำได้ลึกซึ้งและกว้างไกลกว่าการกล่าวถึงตรงๆ ตัวอย่างเช่น

โอ้ราตรีนี้หนาเทวาลัย	ดวงเดือนดับดาวแดงส่องแสงขริม
พระพายคึกคักจืดก็พัดพิม	เมฆาครึ้มครึ้มครางอยู่ครางครืน
มีเพลงแผ่วแผ่วมาจากฟ้ากว้าง	อันเว้าร้างเคล้าลมเสียงขมขื่น
ว่ามาเถิดชาวรัฐมาหยาดยีน	ยึดแผ่นพื้นสวรรค์ให้มั่นคง
แล้วอย่างย่ำน้ำร่างไปข้างหน้า	เหยียบอินทราให้ยุเป็นผุยผง
ถึงคนหน้ามามากว่าขมขาลง	คนหลังจางเยื้องหนุ่นเนื่องไป

๒.๗ แนวคิดแบบสังคมนิยม (Socialism) คือแนวคิดที่มุ่งสะท้อนปัญหาทางสังคมของส่วนรวมมากกว่าเรื่องราวส่วนบุคคล โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาการต่อสู้ของชนชั้นกรรมาชีพทั้งในด้านเพื่อปากเพื่อท้องเพื่อสิทธิและเพื่อความเสมอภาค ทั้งนี้เพราะผู้เขียนต้องใช้ร้อยกรองเป็น "สื่อ" ในการตีแผ่สภาพความทุกข์ยากของชนชั้นกรรมาชีพและเพื่อเรียกร้องความยุติธรรมให้แก่ชนกลุ่มนี้ด้วย เช่น

แดดจ้าฟ้าก็แจ่ม	ฝนก็แล้งสิร้อนเหลือ
น้ำตาแทนฝนเจือ	รดดอกเบี้ยให้งอกงาม
โอ้อื้อชานาไทย	ขัดสนไปทุกโมงยาม
นายทุนเขาหยาบหยาม	สิก็เหยียบก็ย่ำยี
ซัดเซและชมชาน	มาถึงบ้านกฎหมาย
ก็เช่นเคยเอ่ยวี้	ขอกู้เงินไปทำนา
ทุกปีฟ้าลิดิต	ต่อชีวิตด้วยเงินตรา
ต้องกู้นายทุนมา	แทบจะบ้าจะวางวาย

(๓) ร้อยกรองแนวพาฝัน คือบทร้อยกรองที่ผู้แต่งมุ่งแสดงความรู้สึกส่วนตัวออกมาให้ผู้อ่านได้ร่วมรับรู้เนื้อหาของร้อยกรองแนวพาฝัน

๓.๑ ร้อยกรองแนวพาฝัน เป็นบทร้อยกรองที่มีเนื้อหาแสดงเกี่ยวกับเรื่องความรู้สึกส่วนตัว อาจเป็นเรื่องความรัก ความผิดหวัง เรื่องความสวยงามของธรรมชาติ หรือเป็นบทสดุดีก็ได้ อาจแบ่งย่อยได้ดังนี้

๓.๑.๑ เนื้อหาสะท้อนอารมณ์ส่วนตัวของผู้แต่ง ได้แก่ อารมณ์รัก โลก โกรธ หลง ตามแบบปุถุชนทั่วไปแต่ส่วนใหญ่มักจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับอารมณ์รัก ซึ่งมีทั้งแบบรัก สุข สมหวัง และโศกกรันทดใจ

๓.๑.๒ เนื้อหาสะท้อนแนวคิดเชิงอุดมคติของผู้แต่ง หมายถึง บทร้อยกรองที่เสนอแนวคิดที่มีประโยชน์ต่อผู้อ่านและสังคม ซึ่งแนวคิดดังกล่าวผู้แต่งอาจคิดขึ้นเอง หรือนำมาจากลัทธิปรัชญาต่าง ๆ ก็ได้

๓.๑.๓ เนื้อหาสะท้อนจินตนาการของผู้แต่ง หมายถึง สะท้อนความนึกฝันอันบริสุทธิ์ของผู้แต่งที่มีต่อธรรมชาติและสิ่งต่าง ๆ รอบตัว

๓.๑.๔ เนื้อหาสะท้อนเรื่องราวต่าง ๆ เนื่องในโอกาสวันสำคัญของชาติและศาสนา

๓.๒ ร้อยกรองแนวเพื่อชีวิต คือ บทร้อยกรองที่ผู้แต่งสะท้อนเรื่องราวของสังคมมากกว่าเรื่องราวส่วนบุคคล ทั้งนี้เพราะต้องการให้เนื้อหาของบทร้อยกรองเป็นประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่ในสังคมเป็นสำคัญ เนื้อหาของร้อยกรองแนวเพื่อชีวิตมีลักษณะหลากหลาย ดังนี้

๓.๒.๑ เนื้อหากล่าวถึงปัญหาของชาวนา ชาวไร่ กรรมกร คนจน และผู้ใช้แรงงาน พร้อมทั้งชี้แนะแนวทางแก้ไขปัญหาไว้ด้วย

๓.๒.๒ เนื้อหากล่าวถึงคุณค่าและพลังของประชาชน ในการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งความเป็นธรรมในสังคม

๓.๒.๓ เนื้อหาที่กล่าวถึงความรักที่ต้องมีให้แก่ประชาชน เป็นความรักที่คำนึงถึงผลประโยชน์ของส่วนรวม

๓.๒.๔ เนื้อหาที่สะท้อนภาพสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง

๓.๒.๕ เนื้อหาแสดงการคัดค้านค่านิยมเก่าที่ล้าสมัย และไม่ก่อประโยชน์ต่อสังคม

๓.๒.๖ เนื้อหากล่าวถึงสถานภาพใหม่และบทบาทของสตรีที่มีต่อสังคม

(๔) ด้านกลวิธีการแต่ง ผู้แต่งร้อยกรองปัจจุบันได้ใช้กลวิธีต่าง ๆ เพื่อให้ร้อยกรองของตนน่าอ่าน น่าสนใจ ซึ่งกลวิธีต่าง ๆ มีดังนี้^{๘๒}

๔.๑ การใช้คำ ร้อยกรองในอดีต ผู้แต่งจะเลือกสรรถ้อยคำที่ขัดเกลามาแล้วอย่างไพเราะด้วยเสียงและความหมาย แต่การใช้คำในร้อยกรองปัจจุบันเน้นความง่าย ความเป็นธรรมดาสามัญ และมักจะใช้ภาษาที่ถ่ายทอดอารมณ์ตามเนื้อหา กล่าวคือ ถ้าเนื้อหามีท่วงทำนองก้าวร้าว รุนแรง ถ้อยคำที่ใช้จะก้าวร้าว หยาดคายแสดงความรุนแรงตามไปด้วย ในขณะที่เดียวกันหากเป็นร้อยกรองแนวพาฝัน ผู้แต่งจะเลือกใช้คำที่มีเสียงเสนาะ มีความหมายลึกซึ้ง เพื่อเป็นเครื่องมือในการแสดงออกซึ่งความนึกคิดและอารมณ์ของผู้แต่ง

๔.๒ การใช้โวหาร ผู้แต่งร้อยกรองปัจจุบันนิยมใช้โวหารต่างๆ หลายชนิดด้วยกันเพื่อเป็นสื่อในการถ่ายทอดอารมณ์ ความรู้สึก ความคิด ความฝัน หรือความรู้ของผู้แต่งไปยังผู้อ่านหรือเป็นเครื่องช่วยขยายเนื้อความให้ชัดเจนยิ่งขึ้น หรือช่วยทำให้อ่านเกิดมโนภาพคล้ายตามผู้แต่งไปด้วย โวหารที่ผู้แต่งใช้เพื่อให้เกิด "ภาพพจน์" มีวิธีการดังต่อไปนี้

๔.๓ อุปมาอุปไมย (Simile) เป็นการนำสิ่งที่มีลักษณะเหมือนกันมาเปรียบเทียบกับกัน เพื่อช่วยให้ผู้อ่านเห็นภาพสิ่งที่พูดถึงได้ชัดเจนแจ่มแจ้งขึ้น โดยมีคำว่า เหมือน คล้าย ราวกับดุจ เป็นต้น เป็นคำเชื่อม เช่น

เพียงแวเนตรเด็ดจากขานินกสู	และโธษทรูกลทับทิมจิมลิ้มเหลือ
สดสะอาดหยาดชีวิตสนิทเจือ	ไม่พินเผื่อเผื่อนผาดเหมือนชาดทา
และเอวองค์ระหงเพรียวดังเรียวไผ่	ดูแกร่งไกลเกินเทียบเปรียบบุปผา
และผิวคล้ำกำไลไฉฉาดตา	ผุดผาดกว่าความผ่องล่ายองยวง

^{๘๒} สายทิพย์ นุกูลกิจ, วรรณคดีไทยในปัจจุบัน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, ๒๕๓๗), หน้า ๘.

๔.๔ อุปลักษณ์ (Metaphor) เป็นการเปรียบเทียบที่มีใช้การเปรียบเทียบโดยตรงแต่เป็นการนำลักษณะเด่นของสิ่งนั้นมากล่าว หรือนำชื่อสิ่งนั้นมากล่าว มักใช้คำว่า เป็น คือ เท้า ในการเปรียบเทียบ เช่น

แต่เขาเห็นเราเป็นเส้นหญ้า	อนิจจามาเหยียบเสียสะพาน
จนใจแตกยับอัประมาณ	มิขอทานรักนั้นจนวันตาย

๔.๕ อติพจน์ (Hyperbole) หรือโวหารเกินจริง เป็นการพรรณนาภาพ หรือ อารมณ์ที่เกินความจริงเพื่อช่วยให้ผู้อ่านเกิดจินตนาการที่กว้างไกลและแปลกใหม่กว่าธรรมดา เช่น

พลิกพื้นแผ่นดินดาล	ให้สะพานทั้งภพไตร
บิดฟ้าให้เพื่อนไป	ทั้งหลายโลกด้วยแรงเงา

๔.๖ บุคลาธิษฐาน (Personification) การสมมุติให้มีตัวตน เป็นโวหารซึ่งกล่าวถึงสิ่งที่ไม่มีชีวิตราวกับว่าสิ่งนั้นมีชีวิต แสดงกิริยาอาการต่าง ๆ ให้เหมือนคน เช่น พุดได้ ร้องให้ ได้ รู้สึกได้ เป็นต้น เช่น

ดาวแย้มสรวลทวนเสนาะเสียงเยาะหยัน	พระพายผันพรายผ่อนข้างอ่อนไหว
ความเรื่อโรจน์โชติชีวิตคิดอันใด	เกิดแล้วโยจะมีดับให้กลับกลาย
"ข้าทอแสงแรงสรณูมานานเนิ่น	ดูงามเกินกว่าจะดับสลับแสงฉาย
ลมที่ท่องล่องฟ้าม่าใกล้กาย	โยขยายปรัชญาบ้าเกินการ

๔.๗ ปฏิพจน์ (Antithesis) เป็นการใช้คำที่มีความหมายตรงข้ามกันในลักษณะแย้งหรือถ่วงความ เช่นสวยอย่างร้าย ดีเป็นบ้า เช่น

วิปริตผิวิสัยหรือไทยเอ๋ย	เมืองเราเคยครองสุขกลับทุกข์เศร้า
เคยชุ่มเย็นยิ่งกลุ่มร้อนรุ่ม	คอยกริตเข้าแทนถล่มร่มไม้บัง
ชีวิตถูกของแพงแล้งน้ำจิต	และอากาศเป็นพิษคิดแล้วคลั่ง
ความชั่วหยาบ บาป บ้า ตีตราดัง	ยี่ห่อสังคมทุข์ของหมู่เรา

๔.๘ ปฏิวาหะ (Oxymoron) เป็นการนำคำที่มีความหมายตรงกันข้ามหรือค้านกันมารวมกันเพื่อให้เกิดคำซึ่งมีความหมายใหม่ เช่นบาปบริสุทธิ์ ขอทานบรรดาศักดิ์ นางบุญ ใจบาป อุ่นเปรี้ยวมะนาวหวาน น้ำผึ้งขม เช่น

ชีวิตคนวนเวียนเปลี่ยนแปรผัน	เหมือนความฝันความจริงสิ่งสับสน
ความดีชั่วกลัวคละคอยปะปน	ระวังตนไตร่ตรองมองให้ถี่

๔.๙ ปฏิปฐา (Rhetorical-question) เป็นศิลปะการใช้คำถามที่ไม่ต้องการคำตอบของผู้แต่งเพราะมุ่งจะให้คำถามนั้นเป็นสื่อนำความคิดของผู้อ่านหรือเป็นเครื่องเรียกร้องความสนใจของผู้อ่านมากกว่าต้องการคำตอบ เช่น

"ท่านเป็นเทพเทวารักษ์หรือ	หรือท่านคือคนธรรพ์อันสุขศรี
หรือเป็นยักษ์อสูราสูรี	หรือท่านนี้คือมนุษย์บุรุษใด

๔.๑๐ สัทพจน์ (Onomatopoeia) เป็นการนำเสียงที่ได้ยินตามธรรมชาติมาใช้บรรยายให้เกิดนิมิตภาพแก่ผู้อ่าน เช่น กรอบแกรบ หวิวหวิว ออดแอด หึ่งหึ่ง เป็นต้น เช่น

ไผ่ซอ้ออ้อเอียดเปียดออด	ลมลอดไล่เลี้ยวเร็วไว
ออดแอดออดออดยอได	แพใบลำนน้ำลาลอง

๔.๑๑ อุทาหรณ์ (Analogy) เป็นวิธีการเปรียบเทียบเรื่องราว เหตุการณ์ หรือความคิดสองอย่างที่มีความหมายต่างกันว่าคล้ายกัน โดยการยกข้อความที่เชื่อว่าง่ายแก่การเข้าใจมาเปรียบเทียบกับสิ่งที่ผู้แต่งต้องการจะเสนอ มักจะนิยมใช้สุภาษิต คำพังเพย หรือเพลงกล่อมเด็กเพื่อช่วยสรุปใจความสำคัญหรือช่วยสร้างบรรยากาศของเรื่อง การเปรียบเทียบแบบนี้จะต่างจากวิธีเปรียบเทียบแบบอุปมาอุปไมยตรงที่โวหารอุปมาอุปไมยเป็นการเปรียบเทียบคำ แต่โวหารอุทาหรณ์เป็นการเปรียบเทียบข้อความ เช่น

ชีวิตตนจนบัดนี้ไม่มีแผก	สวาทที่รอแตกตามกระแส
เริ่มละลายเริ่มเพียรเริ่มเปลี่ยนแปลง	ต่อตัวเองตั้งข้อแม้แก้สังคม
แสวงหาอย่างสับสนบนทางผ่าน	หลายวิญญูณปนเปประเสประสม
หลายแนวทางได้ค้นคว้ามาลองชม	หากเหมือนงมเงาใสในธารา

๔.๑๒ การกล่าวเ้าความหรือปฏิรูปพจน์ (Allusion) เป็นวิธีการเขียนแบบหนึ่ง ที่ผู้แต่งนิยมอ้างถึงบุคคลหรือเหตุการณ์หรือพฤติกรรม หรือข้อความที่เป็นที่รู้จักแพร่หลายดีแล้ว เพื่อเปรียบเทียบกับตัวผู้แต่งหรือพฤติกรรมบางประการ จะได้ช่วยโยงความคิดให้แก่ผู้อ่านและทำให้เข้าใจเรื่องราวได้ถูกต้องและรวดเร็วยิ่งขึ้น เช่น อังคาร กัลยาณพงศ์ กล่าวตัดพ้อว่าทุกสิ่งในโลกนี้ล้วนเกิดมาคู่กันทั้งสิ้น เช่น เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ เกิดมาคู่กับ เจ้าฟ้าสังวาลย์ แมลงผึ้งเกิดมาคู่กับดอกไม้ แต่เหตุไฉนตัวเขาเองกลับไร้คู่ เช่น

ธรรมธิเบศร์มหากวี	มีหญิงสังวาลย์เป็นมิ่งขวัญ
มอดม้วยด้วยแรงรักนั้น	ทุกชีวันพบคู่ชม
แม้แต่บุหงาลดาวัลย์	อัศจรรย์ผึ้งคู่ผสม

ฟ้าเมตตามิกล้าให้ระทม	บรมสุขทุกจุลินทรีย์
แต่ฟ้าปั่นฉั่นเดียว	เปล่าเปลี่ยวใจโณณะนี้
หนาวบอดใบเสียดี้	ควรมีฤาหฤทัย

๔.๑๓ การกล่าวถึงความขัดกันเข้าคู่กัน หรือ ปฏิกาคพจน์ (Paradox) เป็นวิธีการกล่าวถึงข้อความที่มีความขัดกัน เพื่อให้เป็นเครื่องดึงความสนใจของผู้อ่านอีกวิธีหนึ่ง เพราะความตรงกันข้ามดังกล่าวนี้ อาจจะดูเหมือนว่าไม่น่าเป็นไปได้แต่ก็เป็นไปแล้ว ทำนอง "น้ำร้อนปลาเป็น น้ำเย็นปลาตาย" ตัวอย่างเช่น เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ กล่าวถึงการตายของจิตร ภูมิศักดิ์ ว่าแม้ชีวิตจิตรจะถูกทำลายไปพร้อมกับกาลเวลาที่ผ่านไปก็จริง แต่ชื่อเสียงของจิตร กลับเป็นที่ประจักษ์แก่ทุกคนทั่วไปมากยิ่งขึ้นตามวันเวลาที่ผ่านเลยไปด้วย เช่น

กาลเวลา ฆ่า จิตร ภูมิศักดิ์	กาลเวลาก็ตระหนกประจักษ์ค่า
กาลเวลา ฆ่า คนดีทุกที่มา	แต่เวลาก็กุญเหิด เชิดคนดี

๔.๑๔ อารัตพากย์ (Synesthesia) คือโวหารที่ใช้คำเรียกผลของการสัมผัสที่ผิดไปจากธรรมดา เพื่อเรียกร้องความสนใจจากผู้อ่าน เช่น ตามปกติเราใช้คำว่า "รส" เรียกผลการสัมผัสจากลิ้น ใช้คำว่า กลิ่น" เรียกผลสัมผัสจากจมูก เป็นต้น แต่การใช้โวหารแบบอารัตพากย์นี้ผู้แต่งเจตนาจะใช้ภาษาให้ดูเหมือนผิดไปจากการใช้คำตามธรรมดาเพื่อให้คำดัง กล่าวนี้เป็นจุดกระทบใจของผู้อ่าน เช่น

ลายสือขวัญหลังไหลหอม	ย่อมเป็นกาพย์กลอนอันเจิดฉาย
พร้อมคติธรรมลึกซึ้งคมคาย	ซ่อนไว้ประเสริฐสวยด้วยอารมณ์

ในที่นี้ อังคาร ใช้คำว่า "หอม" ซึ่งเป็นคำแทนผลการสัมผัสทางจมูกกับตัวหนังสือเพื่อดึงดูดความสนใจจากผู้อ่าน

๔.๑๕. การเลียงคำ หรือ สมพจนัย หรือ อนุนามนัย (Synecdoche) เป็นโวหารที่กล่าวถึงเพียงส่วนใดส่วนหนึ่งของจำนวนเต็ม แต่มีความหมายคลุมหมดยกส่วน เช่น อังคาร กัลยาณพงศ์ กล่าวถึงชีวิตที่อดอยากแร้นแค้นของตนไว้ในลำนำภูกระดังโดยใช้คำว่า "ไส้" ซึ่งเป็นอวัยวะส่วนหนึ่งของร่างกายมาใช้เป็นคำแทนตัวเองว่า

เกิดเป็นกวีที่ไซโง้เขลา	เบาปัญญาเอาก่าน้ำตาไหล
รักรู้ปรัชญาศึกษาไป	จนไส้แห้งฐานะยากจน

(๕) การใช้เครื่องหมายไวยากรณ์เป็นสัญลักษณ์สื่ออารมณ์และน้ำเสียงของผู้แต่ง เช่น ใช้เครื่องหมายจุลภาค (.) แบ่งข้อความ, ใช้เครื่องหมายปรัศนี (?) และอัศเจรีย์ (!) แสดงคำถามและ

ความรู้สึกตกใจหรือประหลาดใจ, หรือใช้เส้นประจุด (...) เพื่อทิ้งท้ายให้ผู้ผู้อ่านคิดต่อหรือเน้นคำให้เด่นขึ้น, และใช้เครื่องหมายคำพูด "..." คร่อมข้อความที่เป็นคำพูดของ ตัวละคร เช่น

เรื่องเก่า...

ช่ายนั้นพราวาววับระยับริตน์

เห็นถนัดตาบฟ้าเพลาสาง

แมลงมุมซุ่มสิ่งอยู่กึ่งกลาง

เกล็ดน้ำค้างเกลือกแววอยู่แพรวพราย

ผนิกแรงแข็งขึ้นเป็นหมื่นพัน

ใครจักกั้นคลื่นกล้าประชาไทย

๕.๑ การใช้วิธีเล่าเรื่องปนบทสนทนาหรือใช้เป็นบทสนทนาด้วน ๆ เพื่อช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจเรื่องได้ง่ายและรวดเร็วยิ่งขึ้น ถ้อยคำที่ใช้ในบทสนทนาจะมีลักษณะเหมือนภาษาพูดประจำวัน ทำให้บทร้อยกรองประเภทนี้ดูคล้ายมีลีลาเหมือนร้อยแก้วยิ่งขึ้น เช่น

หกโมงแล้ว แก้วโตตื่นตื่นเตี้ยวนิ

ดุชิ บิดชี้เกียจ เหมือนลูกหมา

พ่อก็เหมือนกัน แหมนอนเป็นพระยา

ตื่นเถอะค่าบอกให้ตื่น เฮ้อ! พุดยากจัง

๕.๒ สัญลักษณ์ (Symbol) เป็นวิธีการที่ผู้แต่งคิดหาคำมาใช้แทนสรรพสิ่งต่าง ๆ ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม และคำที่นำมาใช้นั้นมีความหมายแตกต่างไปจากความหมายตามตัวอักษรด้วย เช่น ใช้ "ฝน" เป็นสัญลักษณ์แทน "ความสดชื่น" ใช้ "แมลงและดอกไม้" เป็นสัญลักษณ์แทน "บุรุษและสตรี" เป็นต้น ตัวอย่างบทร้อยกรองที่ใช้สัญลักษณ์เช่น ในบท "ฝนมาแล้ว" ศิวกานท์ ปทุมสูติ ใช้ "กระดุกชีโครงชาติ" แทน ชาวนา ว่า

เศรษฐกิจปิดผันทุกวันนี้

กระดุกชีโครงชาติอาจผุแหวง

การปรับตัวไม่ทันการเปลี่ยนแปลง

ของเจ๊กแพงของไทยถูกทุกประเด็น

๕.๓ ใช้วิธีเขียนตามแบบฟอร์มของจดหมาย เพื่อสร้างความแปลกใหม่ให้แก่บทร้อยกรอง เช่น เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ เขียนร้อยกรองชื่อ "ใบลา" ไว้ในตากุ้งเรื่องโหยม เพื่อสะท้อนปัญหาสังคมที่เกิดจากอุทกภัยว่า

เขียนที่บ้านตำบลต้นหมัน

สิบห้ากัณยานสองห้าสองห้า

เรื่องขอลาหยุดเรียนหลายเวลา

เรียนคุณครูจำปา ป. ห้า ค.
 ด้วยเมื่อคืนนี้น้ำป่ามันป่าท่วม
 พังส้วมพังเสื่อไม่เหลือหลอ
 กว่าเจตน์ขึ้นทันมันไม่รอ
 แม่พ่อพลวันจนยันเช้า
 ลูยนั่งแคร่ไปขึ้นเนิน
 แล้วต้องเดินไปยังอีกฟากเขา
 ตีนพองเพราะไม่ได้ใส่รองเท้า
 ไ้หรีงร้องเร่าเร่าหิวข้าวแล้ว

... ฯลฯ ...

จดหมายนี้เขียนระหว่างพักทางเดิน
 จะบังเอิญส่งใครยังไม่รู้
 โดยความเคารพอย่างสูง
 เด็กชายนกยูง เพชรหนู
 พบแล้วเขียนไว้... "ใครอ่านดู-
 ช่วยส่งครูจำปา ป. ห้า ค."

๒.๕ ประเภทร้อยกรองไทยในปัจจุบัน

การศึกษาวรรณกรรมไทยปัจจุบันให้ได้ผลดี ผู้ศึกษาควรจะศึกษาทั้งในแนวกว้างและแนวลึก การศึกษาในแนวกว้างได้แก่ การสนใจในการอ่านวรรณกรรมทุกประเภทเป็นจำนวนมาก หรือสนใจอ่านวิเคราะห์วิจารณ์วรรณกรรมที่มีผู้เขียนไว้ในนิตยสาร วารสาร หนังสือต่างๆ เป็นต้น เพื่อติดตามดูความเคลื่อนไหวของวรรณกรรม และเพื่อจะได้เรียนรู้ถึงลักษณะต่างๆของวรรณกรรมแต่ละประเภท ตลอดจนถึงศึกษาอิทธิพลของสังคมที่มีวรรณกรรมและศึกษาถึงอิทธิพลของวรรณกรรมที่มีต่อสังคมด้วย ส่วนการศึกษาในแนวลึกได้แก่ การศึกษาวิเคราะห์วิจารณ์วรรณกรรมเฉพาะเรื่อง ทั้งในด้านเนื้อหา แนวคิด คุณค่าและโคลงสร้างของวรรณกรรมแต่ละประเภทตลอดจนถึงกลวิธีการแต่งวรรณกรรมนั้นๆ^{๘๓} ดังนั้นการศึกษาวรรณกรรม จึงแบ่งประเภทต่างๆไว้ มีดังต่อไปนี้ คือ

(๑) เพลงพื้นบ้าน

เป็นบทร้อยกรองที่คนไทยได้สั่งสมมาตั้งแต่อดีตกาล มีการบอกเล่าสืบทอดกันปากต่อปาก มาตามลำดับเป็นความรู้ความสามารถของคนไทยที่สร้างสรรค์ ถ่ายทอดกันมา เพื่อยังประโยชน์ในการ

^{๘๓} สายทิพย์ นุกุลกิจ. ร.ศ., **วรรณกรรมไทยปัจจุบัน**, (กรุงเทพมหานคร : เอส. อาร์. พรินติ้ง แมสโป ดักส์, ๒๕๔๓), หน้า คำนำ.

ดำเนินชีวิต ภูมิปัญญาทางภาษาที่สำคัญประการหนึ่งคือ เพลงพื้นบ้าน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงศิลปะ การใช้ภาษาที่งดงาม และความสามารถในการเลือกสรรถ้อยคำ เรียงร้อยเป็นเพลงที่มีทั้งความหมายและมีลีลาจังหวะท่วงทำนองที่ไพเราะอีกด้วย ดังเช่น เพลงกล่อมเด็ก ที่คนไทยรู้จักและคุ้นเคยมาตั้งแต่วัยเด็กครั้งเติบโตเป็นผู้ใหญ่ ก็ร้องรำทำเพลง ผูกถ้อยคำเป็นร้อยกรอง^{๘๔} เพลงปฎิพากย์ร้องตอบโต้ด้วยปฏิภาณไหวพริบ และนำมาขับร้องเป็นเพลง ประกอบพิธีกรรม บทเพลงพื้นบ้านเหล่านี้แสดงถึงความสามารถในการเลือกสรรถ้อยคำภาษามาใช้เพื่อความบันเทิงการดำรงชีวิต รวมทั้งกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและศาสนาด้วย

๑.๑ ลักษณะเพลงพื้นบ้าน^{๘๕}

๑. เป็นเพลงของชาวบ้าน ที่ร้องสืบทอดกันเป็นระยะเวลาช้านาน โดยอาศัยการฟังและการจำปากต่อปาก ไม่มีการบันทึกไว้เป็นหลักฐาน

๒. ไม่มีหลักฐานแน่นอนว่าเกิดขึ้นที่ใด เป็นเพลงที่ชาวบ้านคิดค้นขึ้นมาเองร้องกันเอง สืบทอดต่อกันมา โดยไม่ทราบที่เกิดจากที่ใด ใครเป็นผู้แต่งคนแรก โดยธรรมชาติแล้วผู้แต่งไม่ใช่ผู้ที่มีความรู้มากนัก

๓. เป็นเพลงที่ใช้ร้องร่วมกัน เป็นเพลงที่ชาวบ้านใช้ร้องร่วมกัน ไม่มีบุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นเจ้าของ ทุกคนสามารถนำมาร้องได้ หรือร่วมกันขับร้องได้ เช่น เพลงเกี่ยวข้าว เพลงสงพาง เป็นเพลงที่เกิดจากการทำงานร่วมกันของชาวบ้าน จึงนำเพลงมาร้องเพื่อให้เกิดความสนุกสนาน คลายความเหน็ดเหนื่อย อาจมีการร้องโต้ตอบกันหรือมีพ่อเพลง แม่เพลง ร้องโต้ตอบกันและมีลูกคู่คอยร้องรับ

๔. การใช้ภาษาตรงไปตรงมา สะท้อนวัฒนธรรม ความเชื่อ ตลอดจนชีวิตของความเป็นอยู่ของชาวบ้าน

๕. เนื้อร้องทำนองไม่ตายตัว สามารถขยายหรือตัดทอนได้ตามความพอใจของผู้ร้อง เพลงพื้นบ้าน เพลงเดียวกันอาจมีเนื้อร้องทำนองแตกต่างกันได้ ตามแต่ละท้องถิ่นหรือชาวบ้านนำไปร้อง เช่น เพลงกล่อมเด็ก “เจ้าขุนทอง” เมื่อแต่ละท้องถิ่นนำไปร้องเนื้อความก็จะแตกต่างกัน ทั้งนี้ชาวบ้านจะแทรกความเชื่อ ค่านิยม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ลงไปด้วย

๖. เน้นความเรียบง่าย ทั้งการร้องและการแสดงออก กล่าวคือ การร้องจะใช้คำซ้ำซ้ำๆ มีทำนองหลักเพียงทำนองเดียว ร้องซ้ำไปซ้ำมาหลายเที่ยว อาจจะเพื่อให้พ่อเพลงแม่เพลงมีเวลาคิดวรรคต่อไป หรือให้ลูกคู่ร้องรับก็ได้ ส่วนการแสดงออกนั้นไม่ต้องมีอุปกรณ์ประกอบมากมาย

^{๘๔} วิพุธ โสภวงศ์, บรรเทา กิตติศักดิ์ และคณะ, ภาษาไทย ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๘), หน้า ๕๑.

^{๘๕} เสนีย์ วิลาวรรณ, พัฒนาทักษะภาษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ เล่ม ๓, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๗), หน้า ๒๒๓.

จะร้องตามลานวัด ไม่มีเวที ไม่มีฉากประกอบ ดนตรีก็ใช้เพียงการประกอบจังหวะ การแต่งกายก็แต่งแบบชาวบ้าน ไม่มีเครื่องทรงอย่างการแสดงชนิดอื่น เพลงพื้นบ้านนิยมเล่นในเทศกาล เช่น ตรุษสงกรานต์ ทอดกฐิน เป็นต้น

๑.๒ คุณค่าของเพลงพื้นบ้าน^{๘๖}

๑. ให้ความบันเทิง เพื่อความเพลิดเพลินแก่สมาชิกในสังคม ผ่อนคลายความเหน็ดเหนื่อยจากการทำงาน เช่น เพลงเกี่ยวข้าว เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดความในใจของหนุ่มสาว

๒. บันทึกสภาพสังคมในอดีต ทำให้รู้ว่าคุณคนในสมัยก่อนสื่อสารด้วยการร้องเพลง เช่น เพลงบอก เป็นต้น นอกจากนี้ยังสอดแทรกข้อคิด คำสอน และความรู้เกี่ยวกับประเพณี วัฒนธรรม ทักษะคติ ความเชื่อ ค่านิยมของคนในสังคม

๓. สร้างความสามัคคีในสังคม เพลงพื้นบ้านสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในสังคม เช่น การร้องเพลงในลานนวดข้าว จะก่อให้เกิดความพร้อมเพรียงกันในการทำงาน

๔. ใช้สำนวนภาษาถิ่น เพลงพื้นบ้านจะใช้สำนวนภาษาของชาวบ้าน ซึ่งเป็นภาษาที่มีลักษณะเฉพาะท้องถิ่น จะใช้ถ้อยคำที่มีความคมคายสละสลวย ไพเราะด้วยสำเนียงและท่วงทำนอง

ตัวอย่างเพลงพื้นบ้าน

เพลงกล่อมเด็ก

วัดเอ๋ยวัดโบสถ์	มีต้นโตนดอยู่เจ็ดต้น
เจ้าขุนทองไปปล้น	ปานฉะนี้ไม่เห็นมา
คดข้าวออกใส่ห่อ	จะถ่อเรือออกไปหา
เขาก็เล่าลือมา	ว่าเจ้าขุนทองตายแล้ว
เหลือแต่กระดูกแก้ว	เมียรักจะไปปลง
ขุนศรีจะถือสัตย์	ยุกกระบัตร์จะถือธง
ถือท้ายเรือหงส์	ปลงศพเจ้าพ่อนา ^{๘๗}

เพลงเกี่ยวข้าว

คว่ำเถิดหนาแม่คว่ำ	รีบตะบึงถึงคันนา	จะได้พุดจากันเอย
เกี่ยวเถิดหนาแม่เกี่ยว	อย่ามัวแลมัวเหลียว	เคียวจะบาดมือเอย

^{๘๖} เสนีย์ วิลาวรรณ, พัฒนาศักยภาพ ภาษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ เล่ม ๓, หน้า ๒๒๗.

^{๘๗} ประพนธ์ เรืองณรงค์ และคณะ, ชุดปฏิรูปการเรียนรู้ กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย ช่วงชั้นที่ ๓ ม.๑ - ๓, (กรุงเทพมหานคร : ประสานมิตร, ๒๕๔๕), หน้า ๗๔.

เกี่ยวข้าวแม่ยาย	ผักบุ้งอย่าห่วย	พินที่ปลายกำเอย
คว่ำเถิดหนาแม่คว่ำ	ผักบุ้งสันตะวา	คว่ำให้เต็มกำเอย ^{๘๘}

เพลงพ็อนญไท

ไปเยื่อเฮาไปไปโห่เอาชัยเอ้าสอง
 ไปโหมพีโหมน้องไปช่วยแซ่ซ้องอวยชัย
 เติงเราแสนจนหนทางก็แสนลำบาก
 ข้อยสู้ทนยากมาพ็อนรำให้ท่านชม
 ข้อยอยู่เติงเขาข้อยยังเอาใจมาส่วย
 พวกข้อยขออำนาจอวยชัยให้ท่านละเนื้อ
 ชาวไทยถ้วนหน้าให้วัฒนาสืบไป
 เวลาที่จวนข้อยจะด่วนไป
 ขอความมีชัยแก่ทุกท่านเทอญ^{๘๙}

เพลงพื้นบ้านนั้นมิได้มีคุณค่าเพียงให้ความบันเทิงเท่านั้น แต่เป็นเพลงที่สอดแทรกความคิด ประสบการณ์ ความเชื่อ วิถีชีวิตของคนในสังคม สะท้อนค่านิยมต่างๆของไทย เช่น รัก ความสนุกสนาน มีความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ ยึดมั่นในศาสนา มีปฏิภาณไหวพริบ และเป็นเจ้าบทเจ้ากลอนเปรียบเสมือนบันทึกวัฒนธรรมท้องถิ่น และเป็นเครื่องมือถ่ายทอดไปสู่คนรุ่นต่อไปอีกด้วย

(๒) กลอน

กลอนเป็นคำประพันธ์ที่ได้รับความนิยมแพร่หลายมาก ทั้งในด้านผู้แต่งและผู้อ่าน ทั้งนี้เพราะการเรียบเรียงถ้อยคำให้คล้องจองกันเป็นลำนํ้า เมื่ออ่านแล้วจะทำให้รู้สึกไพเราะเพลิดเพลินและจำได้ง่าย เชื่อกันว่ากลอนมีมาตั้งแต่สมัยแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ เพราะจดหมายเหตุลาลูแบร์กล่าวไว้ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมีไชยละครแล้ว คำประพันธ์ที่ใช้สำหรับไชยและละครก็ คือ กลอน นั้นเอง^{๙๐} ปัจจุบันอาจจำแนกกลอนเป็น ๓ ประเภท ดังนี้ (๑) กลอนสุภาพ คือ กลอนที่ใช้ถ้อยคำและทำนองเรื่อย ๆ แบ่งเป็น ๔ ชนิด คือ กลอนหก กลอนเจ็ด กลอนแปด กลอนเก้า ทุกชนิดมีจำนวนคำเท่ากันทุกวรรค ตามชนิดของกลอนนั้น (๒) กลอนลำนํ้า คือ กลอนที่ใช้คำร้องหรือสวดให้มีทำนอง แบ่งเป็น ๕ ชนิด คือ กลอนละคร กลอนสักวา กลอนดอกสร้อย กลอนเสภา และกลอนขับร้อง และ (๓) กลอนตลาด คือ กลอนผสม หรือกลอนคละ ไม่กำหนดตายตัวเหมือนสุภาพ

^{๘๘} เสนีย์ วิลาวรรณ, พัฒนาศักยภาพฯ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ เล่ม ๓, หน้า ๒๖๔.

^{๘๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๖.

^{๙๐} สมศักดิ์ อัมพร วิสิทธิ์โสภา และคณะ, อัจริยะภาษาไทย ชุด ภาพลักษณ์กลอนนำฉนวน, (กรุงเทพมหานคร : ภูมิบัณฑิตการพิมพ์, มปป.), หน้า ๕๙.

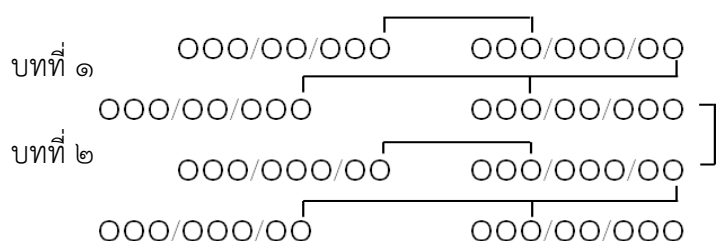
กลอนที่ควรแต่งได้มี ๕ ชนิด คือ กลอนหก กลอนสี่สุภาพ กลอนสักวา กลอนดอกสร้อย กลอนบทละคร^{๙๑} คำประพันธ์ประเภทกลอนนั้นมีหลายชนิดและมีชื่อเรียกแตกต่างกันไป การแต่งกลอนได้รับความนิยมมากโดยเฉพาะการแต่งกลอนสุภาพ (กลอนแปด)

๒.๑ กลอนสุภาพ (กลอนแปด)

คณะ บทที่หนึ่งมี ๒ คำกลอนหรือ ๒ บาท หนึ่งคำกลอนมี ๒ วรรค แต่ละวรรคมี ๖ - ๙ คำ โดยทั่วไปนิยม ๘ คำ แต่ละวรรคจะมีชื่อเรียกดังนี้

วรรคที่หนึ่ง	เรียก	วรรคสลับ	วรรคที่สอง	เรียก	วรรครับ
วรรคที่สาม	เรียก	วรรครอง	วรรคที่สี่	เรียก	วรรคส่ง

แผนผังและตัวอย่าง

สองข้างทางนางไม้ไพรสงัด	ไม้แกว่งกวัดก้านกิ่งประวิงไหว
เย็นระรินชื่นชุ่มชุ่มใบ	หนาวฤทัยโหม่นสระมัดกาย
เสียงนกร้องก้องกู่กันกลางป่า	ฟังภาษาสัตว์ไพรก็ไฉนหาย
จนออกดงลงเดินเนินสบาย	ค่อยเคลื่อนคลายรอเรียงมาเคียงกัน
	[นิราศเมืองแกลง : สุนทรภู่] ^{๙๒}
โปรดสดับรับบุชาอาศิรวาท	ขอพระราชกฤษฎาภินิหาร
โปรดคุ้มครองชาวไทยให้สราญ	ปลูกสำนึกให้สมานสามัคคี ^{๙๓}

^{๙๑} ฐะปะนีย์ นาครทรรพ, ฟองจันทร์ สุขยิ่งและคณะ, ภาษาไทย ม.๑, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : ไทยร่มเกล้า, ๒๕๔๗), หน้า ๑๙๕.

^{๙๒} วรวรรณ ศรีสงคราม, New สรุปเข้มภาษาไทย ม.๒, (กรุงเทพมหานคร : บิ๊กโพร์ เพรส, ๒๕๕๒), หน้า ๕๖.

^{๙๓} ฐะปะนีย์ นาครทรรพ, ฟองจันทร์ สุขยิ่ง และคณะ, ภาษาไทย ม.๑, หน้า ๑๙๘.

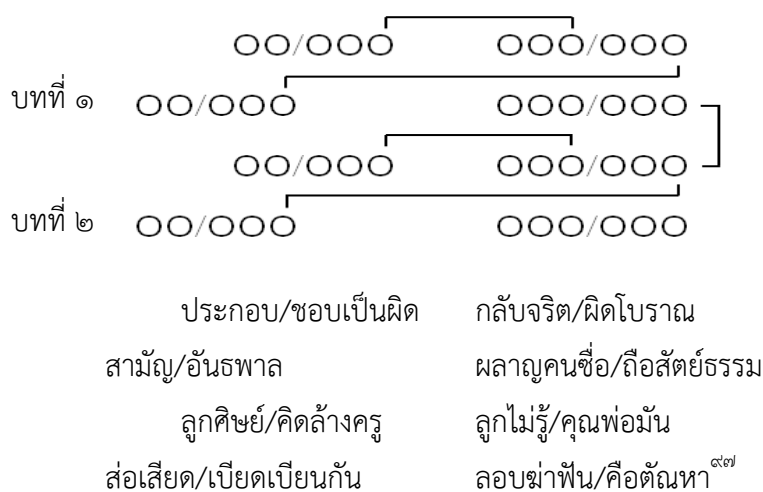
(๓) กาพย์

เป็นบทประพันธ์ร้อยกรองประเภทหนึ่ง ซึ่งกำหนดกฎเกณฑ์บังคับด้วย คณะ พยางค์ และสัมผัส กาพย์ที่นิยมแต่งในภาษาไทยมี ๓ ชนิด คือ กาพย์ยานี ๑๑ กาพย์ฉบัง ๑๖ และกาพย์สุรางคนางค์ ๒๘ ซึ่งมีรายละเอียดของกาพย์ ดังต่อไปนี้

๓.๑ กาพย์ยานี ๑๑

กาพย์ยานี ๑๑ เป็นคำประพันธ์ที่แต่งเพื่อบรรยายความ นิยมใช้คำธรรมดา ไม่นิยมใช้คำศัพท์ ทำให้ผู้อ่านเข้าใจความหมายได้ง่าย^{๙๔} กาพย์ยานี ๑ บาทมีจำนวนคำในวรรคแรก ๕ คำ วรรคหลัง ๖ คำ การอ่านจึงเว้นเป็นจังหวะตามวรรค คือ วรรคหน้าเว้นจังหวะ ๒/๓ คำ ส่วนวรรคหลังเว้นจังหวะ ๓/๓ คำ^{๙๕} รวมเป็น ๑๑ คำ จะต้องแต่งให้จบในบาทโทเสมอการส่งสัมผัส คำที่ ๕ ของวรรคต้น ในบาทเอกจะส่งสัมผัสไปยังคำที่ ๓ ในวรรคหลัง คำที่ ๖ ในวรรคหลัง จะส่งสัมผัสไปยังคำที่ ๕ ของวรรคต้นในบาทโท และคำที่ ๖ ในวรรคหลังจะส่งสัมผัสไปยังคำที่ ๖ ของวรรคหลังในบาทเอกของบทต่อไป^{๙๖} ดังนี้

แผนผังและตัวอย่างกาพย์ยานี

^{๙๔} สมศักดิ์ อัมพร วิสิทธิ์โสภา และคณะ, อัจริยะภาษาไทย ชุด กาพย์กลอนน่าฉงน, หน้า ๘๖.

^{๙๕} ดวงพร หลิมรัตน์, หนังสือมาตรฐานแม่คสสการการเรียนรู้พื้นฐานภาษาไทย ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แม็ค, ๒๕๔๖), หน้า ๑๔๓.

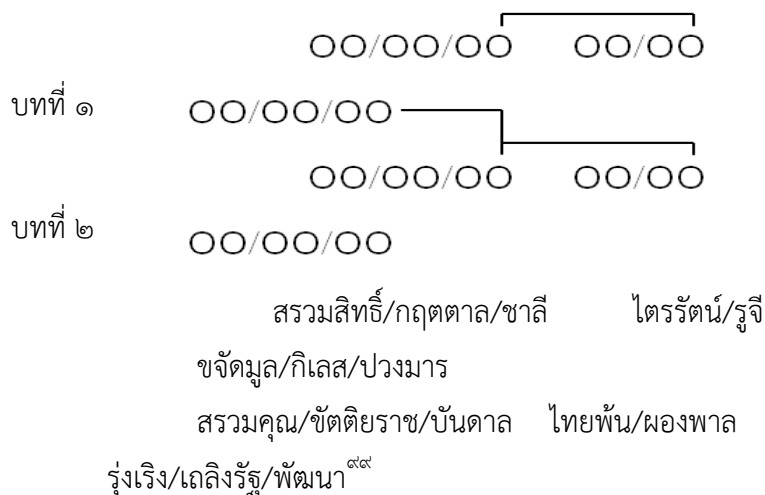
^{๙๖} ศรีจันทร์ อยู่สุขชี, เล่าเรื่องวรรณคดีไทย กาพย์พระไชยสุริยา, (กรุงเทพมหานคร : เอพี กราฟฟิคดีไซน์และการพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๑๘.

^{๙๗} พองจันทร์ สุขยิ่ง และคณะ, ภาษาไทย วรรณคดีและวรรณกรรม ม.๑, (กรุงเทพมหานคร : ไทยร่มเกล้า, มปป.), หน้า ๖๘.

๓.๒ ภาพยณับัง ๑๖

ภาพยณับัง เป็นคำประพันธ์ประเภทกาพย์ บทหนึ่งมีเพียงหนึ่งบาท บาทละ ๓ วรรค บังคับจำนวนคำและสัมผัส ไม่มีบังคับเอก-โท หรือครู-หลุ ภาพยณับังที่กวีนิยมใช้ในวรรณกรรมตั้งแต่โบราณคือ ภาพยณับัง ๑๖^{๙๘} ดังนี้

แผนผังและตัวอย่างภาพยณับัง ๑๖

๓.๓ ภาพยสุรางคนางค์ ๒๘

ภาพยสุรางคนางค์ เป็นกาพย์ชนิดหนึ่งที่กวีนิยมแต่งในวรรณกรรมและวรรณคดีไทย แบ่งเป็น ๓ ชนิด คือ (๑) ภาพยสุรางคนางค์ ๒๘ (๒) ภาพยสุรางคนางค์ ๓๒ (ภาพยธัญญชยางค์) (๓) ภาพยสุรางคนางค์ ๓๖ (ภาพยขับไม้)

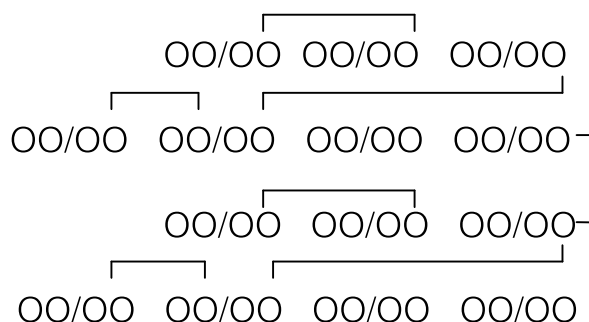
ภาพยสุรางคนางค์ ๒๘ มี ๗ วรรค วรรคละ ๘ คำ รวม ๒๘ คำ ซึ่งมีลักษณะ การส่งสัมผัส คำที่ ๔ ของวรรคที่ ๑ ส่งสัมผัสไปยังคำที่ ๔ ของวรรคที่ ๒ คำที่ ๔ ของวรรคที่ ๓ จะส่งสัมผัสไปยังคำที่ ๔ ของวรรคที่ ๕ และคำที่ ๔ ของวรรคที่ ๖ ส่วนคำที่ ๔ ของวรรคที่ ๔ จะส่งสัมผัสไปยังคำที่ ๒ ของวรรคที่ ๕ และคำที่ ๖ ของวรรคที่ ๗ ซึ่งเป็นวรรคสุดท้าย จะส่งสัมผัสไปยังคำที่ ๔ ของวรรคที่ ๓ ในบทต่อไป^{๑๐๐} ดังนี้

^{๙๘} ศรีธรรมา อยู่สุขขี, เล่าเรื่องวรรณคดีไทย กาพย์พระไชยสุริยา, หน้า ๑๙.

^{๙๙} นันทา ขุนภักดี, เสนาะศัพท์สัดบันทอนงร้อยกรองไทย, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗), ๒๕๓๙), หน้า ๑๙.

^{๑๐๐} ศรีธรรมา อยู่สุขขี, เล่าเรื่องวรรณคดีไทย กาพย์พระไชยสุริยา, หน้า ๑๙.

แผนผังและตัวอย่างกาพย์สุรางคนางค์ ๒๘

เจ้าคือโพธิ์ทอง	ปกเกล้าทั้งสอง	รมย์รินหนักหนา
โพธิ์ทองลุ่มแล้ว	โอยแก้วแม่เอา	ที่นี้จักมา
เจ้าคือโพธิ์แก้ว	ปกเกล้าแม่แล้ว	เย็นเกล้าเกศี
ที่นี้โพธิ์แก้ว	ลุ่มแล้วไม่มี	ที่พึงแม่นี้
		พระสังข์ศิลป์ชัย ^{๑๐๑}

(๔) โคลง

เป็นบทประพันธ์ที่เก่าแก่ของไทย ปรากฏในวรรณคดีสมัยอยุธยาตอนต้น การแต่งบทร้อยกรองไม่ว่าประเภทใดก็ตาม ฉันทลักษณ์ของบทร้อยกรองแต่ละประเภทและความแตกต่างเรื่องการใช้คำในภาษาไทยเป็นเรื่องที่ผู้แต่งควรให้ความสำคัญและเรียนรู้อย่างลึกซึ้ง เพื่อให้บทร้อยกรองที่แต่งมีความถูกต้องตามฉันทลักษณ์และมีคุณค่าทางวรรณศิลป์^{๑๐๒} เช่น โคลงกำสรวล โดยจะกำหนดจำนวนคำ สัมผัส และคำเอกคำโท แบ่งออกเป็น ๔ ประเภทใหญ่ๆ ได้แก่ โคลงสี่สุภาพ โคลงกระทู้ โคลงโบราณ และโคลงตัน

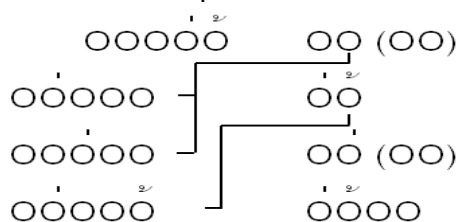
๔.๑ โคลงสี่สุภาพ

โคลงสี่สุภาพเป็นร้อยกรองที่มีบังคับคำเอกคำโทเพิ่มขึ้นจากบังคับของร้อยกรองทั่วไป โคลงสี่สุภาพบทหนึ่งมี ๔ บาท หรือ ๔ บรรทัด นอกจากคำเอกคำโทตามแผนบังคับแล้วนิยมใช้คำสุภาพ คือ คำที่ไม่มีรูปวรรณยุกต์คำเอก คือ คำที่มีรูปวรรณยุกต์เอกกำกับหรือคำตาย ซึ่งได้แก่คำที่ประสมสระเสียงสั้น ไม่มีตัวสะกด หรือคำที่มีตัวสะกดแม่ก กด กบ เช่น เด็ก วาด รูปคำโท คือ คำที่มีรูปวรรณยุกต์โทกำกับ ดังนี้

^{๑๐๑} นันทา ขุนภักดี, *เสนาะศัพท์สดับทำนองร้อยกรองไทย*, หน้า ๒๙.

^{๑๐๒} ประพนธ์ พงษ์เผือก, *จินตนา วีรเกียรติสุนทร, แบบวัดและบันทึกผลการเรียนรู้*, (กรุงเทพมหานคร : ไทยร่มเกล้า, มปป.) หน้า ๘๗.

แผนผังโคลงสี่สุภาพและตัวอย่าง

ฝ่ายเรามีชื่อตั้ง	อดีต ชิตพ่อ
ดีกว่าท่านยืนยัน	อย่างนี้
ความยิ่งและหย่อนมัน	มีอยู่
สองส่วนควรเราชี้	ชื่อนั้นเป็นประมาณ ^{๑๐๓}

๔.๒ โคลงกระทู้

โคลงกระทู้ คือ โคลงสี่สุภาพที่มีคำเป็นคำเงื่อนไขอยู่ต้นบทข้อความที่แต่งต่อมีใจความสอดคล้องกับคำที่เป็นคำเงื่อนไขหรือกระทู้นั้น กระทู้อาจมีได้บาทละ ๑ ถึง ๔ คำ คณะ มีจำนวนวรรคจำนวนบาท และจำนวนคำซึ่งเมื่อรวมกับคำกระทู้แล้วเช่นเดียวกับโคลงสี่สุภาพคำเอกคำโทเช่นเดียวกับโคลงสี่สุภาพ สัมผัสและลักษณะไพเราะเช่นเดียวกับโคลงสี่สุภาพ

ตัวอย่างกระทู้คำเดียว

ทำ ดีคงจักได้	ดังทำ
ดี เเด่นบำเพ็ญกรรม	ก่อไว้
ได้ พูนพร่องสุดคำ-	นวนนับ ได้นา
ดี จักสนองให้	ห่อนเว้นดีใด
ทำ ไตตรงข้ามกับ	กรรมดี
ชั่ว กักขะกาลี	ล่วงแล้ว
ได้ เพียงหยาดวารี	รองภาชน
ชั่ว เช่นเงาถาแคล้ว	คลาดเต้าตามตัว
	[เสนีย์ วิลาวรรณ] ^{๑๐๔}

^{๑๐๓} ชิต บุรทัต, สามัคคีเภทคำฉันท์ และกวีนิพนธ์, (กรุงเทพมหานคร : บรรณกิจเทรดดิ้ง, ๒๕๓๙), หน้า ๕๑.

^{๑๐๔} เสนีย์ วิลาวรรณ, การเขียน ๑, (กรุงเทพมหานคร : วัฒนาพานิช ฝ่ายผลิต, ๒๕๔๗), หน้า ๑๙๓.

ตัวอย่างกระทุ้สองคำ

เพื่อนกิน สิ้นทรัพย์แล้ว	แห่งนี้
หาง่าย หลายหมื่นมี	มากได้
เพื่อนตาย ถ่ายแทนซี-	วาอาตม์
หายาก ฝากผีไข้	ยากแท้จักหา
	[โคลงโลกนิติ] ^{๑๐๕}

๔.๓ โคลงโบราณ

โคลงโบราณ มีลักษณะคล้ายโคลงต้นวิวิธมาลี แต่ไม่บังคับเอกโท มีบังคับแต่เพียงสัมผัสเท่านั้น เป็นโคลงที่ไทยเรา แปรมาจากกาพย์ ในภาษาบาลี อันมีชื่อว่า คัมภีร์กาพย์สารวิลาสินี ซึ่งว่าด้วยวิธีแต่งกาพย์ต่างๆ มีอยู่ ๑๕ กาพย์ด้วยกัน แต่มีลักษณะเป็นโคลงอย่างแบบไทยอยู่ ๘ ชนิด เพราะเหตุที่ไม่มีบังคับเอกโท จึงเรียกว่า โคลงโบราณ นอกนั้น มีลักษณะเป็นกาพย์แท้ ตัวอย่างเช่น

บังคมบิตุเรศแล้	มารดา
ก่อกำเนิดชันษา	ใหญ่แล้ว
บำรุงเลี้ยงเรามา	เหนื่อยยาก
พระคุณพระพ้องแผ้ว	พูนสรวง ^{๑๐๖}

๔.๔ โคลงต้น

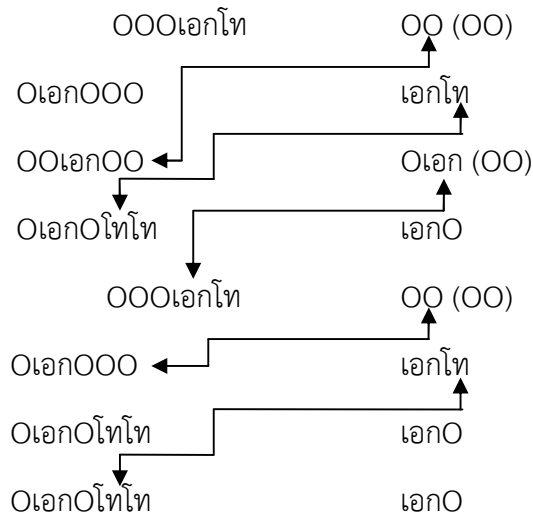
โคลงต้น เป็นบทประพันธ์ที่ใช้ลีลาการประพันธ์เชิงปกปิดซุกซ่อน ต่างจากโคลงสุภาพ แยกเป็น ๖ ชนิด คือ (๑) โคลงต้นวิวิธมาลี (๒) โคลงต้นบาทกฤษณ (๓) โคลงต้นตรีพิธพรรณ (๔) โคลงต้นจัตวาทนต์ (๕) โคลง ๓ ต้น และ (๖) โคลง ๒ ต้น ทุกชนิดมีข้อบังคับโดยตรง

โคลงต้นทั้ง ๔ ชนิดข้างต้น บทหนึ่งมี ๔ บาท ๆ ละ ๒ วรรค รวมบาทละ ๗ คำ รวมเป็น ๒๘ คำ มีคำสร้อยเฉพาะบาทคี่ มีวรรณยุกต์เอก ๗ วรรณยุกต์โท ๔ แต่เปลี่ยนจากที่โคลงสุภาพบ้าง มีกำหนดให้แต่งครั้งละ ๒ บท ส่วนโคลง ๓ ต้น ลดจำนวนวรรคลงเป็น ๓ วรรคครึ่ง รวม ๑๗ คำ มีวรรณยุกต์เอก ๓ วรรณยุกต์โท ๓ และโคลง ๒ ต้น ลดลงเหลือ ๒ วรรคครึ่ง รวม ๑๒ คำ มีวรรณยุกต์เอก ๓ วรรณยุกต์โท ๓ ให้มีสร้อยได้อย่างละ ๒ คำเช่น โคลงต้นบาทกฤษณ ตามแผนผังและตัวอย่างการประพันธ์ ดังนี้

^{๑๐๕} พองจันทร์ สุขยิ่ง และคณะ, ภาษาไทย วรรณคดีและวรรณกรรม ม.๑, หน้า ๓๑.

^{๑๐๖} กำชัย ทองหล่อ, หลักภาษาไทย: โคลง, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: [http://thaiarc.tu.ac.th/poetry/khloong/bowlam/index.html#kbvichu\[๑๔ กัณยาน ๒๕๕๖\]](http://thaiarc.tu.ac.th/poetry/khloong/bowlam/index.html#kbvichu[๑๔%20กัณยาน ๒๕๕๖]).

โคลงต้นบาทกฤษณ

ตัวอย่างโคลงกระทู้

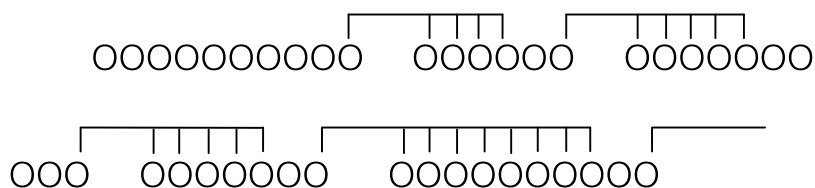
อีกโคลงแบบต้นหนึ่ง	พียงยล
บอกเช่นบาทกฤษณ	ชื่ออ้าง
วิธีที่เลบงกล	แปลกก่อน
ยากกว่าบรรพ์สร้างสรรค์	อื่นแปลง
สองรวดกลอนห่อนพลั้ง	มิตพจน์
เฉาสีเชิงแสดง	อย่างฝ้าย
สัมผัสทั่วทุกบท	ฤาเคลื่อนคลาดเอย
บงดั่งบาทข้างย้าย	ต่อตาม

(๕) ร่าย บทประพันธ์ที่มีรูปแบบของร่ายชัดเจน ได้แก่ ลิลิตพระลอ โดยจะมีการกำหนดจำนวนคำในวรรค สัมผัส และคำเอกคำโทในตอนท้าย จะแต่งด้วยความยาวเท่าไรก็ได้ ประเภทของร่าย ได้แก่ ร่ายสุภาพ ร่ายต้นและร่ายโบราณ นอกจากนี้ยังมีร่ายยาวที่มีได้กำหนดจำนวนคำ เพียงแต่มีสัมผัสจากวรรคหนึ่งกับวรรคต่อไปให้เชื่อมกันจนจบเรื่อง เช่น ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก

๕.๑ ร่ายยาว

ร่ายยาว คือ ร่ายที่ไม่กำหนดจำนวนคำในวรรคหนึ่ง ๆ แต่ละวรรคจึงอาจมีค่าน้อยมากแตกต่างกันไป การสัมผัส คำสุดท้ายของวรรคหน้าสัมผัสกับคำหนึ่งคำใดในวรรคถัดไป จะแต่งสั้นยาวเท่าไรเมื่อจบนิมิตลงท้ายด้วยคำว่า แล้วแล นั้นแล นี่เถิด โน้นเถิด ฉะนี้ ฉะนั้น ฯลฯ เป็นต้น ดังนี้

แผนผังร่ายยาว

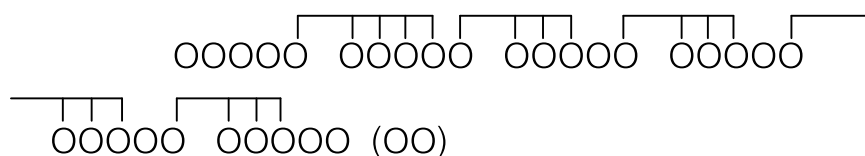
ตัวอย่าง

โพธิสัตว์ สมเด็จพระบรมโพธิสัตว์ อันสร้างสมดังสัปรมัตถบารมี เมื่อจะรับวโร
รัตนเรืองศรีแปดประการ แต่สำนักนิทวามัฆวานเทเวศร์ ก็ทูลแก้ท้าวสหสเนตรฉะนี้

๕.๒ ร่ายโบราณ

ร่ายโบราณ คือ ร่ายที่กำหนดให้วรรคหนึ่งมีคำห้าคำเป็นหลัก บทหนึ่งต้องแต่งให้มากกว่า
ห้าวรรคขึ้นไป การสัมผัส คำสุดท้ายของวรรคหน้าสัมผัสกับคำที่หนึ่ง สอง หรือสาม คำใดคำหนึ่งของ
วรรคถัดไป และยังกำหนดอีกว่า หากส่งด้วยคำเอก ต้องสัมผัสด้วยคำเอก คำโทก็ด้วยคำโท คำตายก็
ด้วยคำตาย ในการจบบทนั้น ห้ามไม่ให้ใช้คำที่มีรูปวรรณยุกต์ประสมอยู่เป็นคำจบบท อาจจบด้วย
ถ้อยคำ และอาจแต่งให้มีสร้อยสลับวรรคก็ได้ ดังนี้

แผนผังร่ายโบราณ

ตัวอย่าง

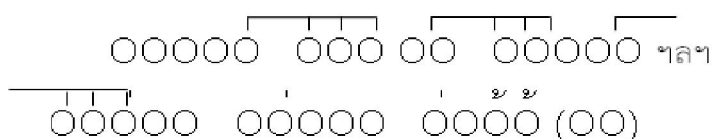
พระบาทเสด็จ บ มีข้า พลหัวหน้าพะกัน แกว่งดาวพันฉฉาด แกว่งดาบฟาดฉฉัด ช้องหอก
ขัดยุง ช้องหอกพุ่งย่าย ข้างซ้ายรบ บ มิคลา ข้างขวารบ บ มิแคล้ว แกล้วแลแกล้วชิงข้า กล้าแลก
กล้าชิงขัน รุมกันพุ่งกันแทง เข้าต่อแย่งต่อยุทธ์ โห่อิงอุดเอาชัย เสียงปืนไฟก็ก้อง สะเทือนท้องพสุธา
หน้าไม้ดาป็นดาษ ธนูสาตศรแผลง แข่งต่อแข่งง่าร้าง ข้างพะข้างชนกัน ม้าผกผันคลุกเคล้า เข้ารุกกรวน
ทวนแทงรแรงเร่งมาหนา ถึงพิมพิสารครราช พระบาทขาดคอช้าง ขุนพลคว้างขวางรบ กันพระศพ
กษัตริย์ หนีเมื่อเมืองท่านให้ ครั้นพระศพเข้าได้ ลั่นเชื่อนให้หับทวาร ท่านนา

ตัวอย่างแบบมีสร้อยสลับวรรค เจ้าเพื่อเหลือแผ่นดิน นะพี่ หลากระบิลในแหล่งหล้า นะ
พี่ บอกแล้วจะไฉนหน้าแห่งใด นะพี่ ความอายใครช่วยได้ นะพี่ อายแก่คนไสร้ท่านหัว นะพี่ แหนงตัว
ตายดีกว่า นะพี่ สองพี่อย่าถามเพื่อ นะพี่ เจ็บเพื่อเหลือแห่งพร้อม โอเอ็นดูรักน้อง อย่าซ้ำจำตาย หนึ่ง
รา.

๕.๓ ร่ายตัน

ร่ายตัน คือ ร่ายที่กำหนดคำในวรรคและการสัมผัสเหมือนร่ายโบราณ แต่ไม่เคร่งเรื่องการสัมผัสระหว่างชนิดคำ คือ คำเอกไม่จำเป็นต้องรับด้วยคำเอก เป็นต้น ส่วนการจบบท ใช้บาทที่สาม และสี่ของโคลงต้นมาปิดท้ายบท และอาจแต่งให้มีคำสร้อยสลับวรรคก็ได้ ดังนี้

แผนผังร่ายตัน

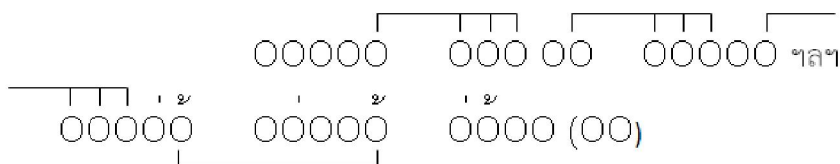
ตัวอย่าง

ศรีสุนทรประมาม งามด้วยเบญจพิธ องค์ประดิษฐ์อุดม อัญขยมประจฉายพร้อมด้วย
กายวาจาจิต มวลมารพ่ายแพ้สูญ สิ้นเสร็จ ทรงพระคุณล้ำล้ำ เลิศครู

๕.๔ ร่ายสุภาพ

ร่ายสุภาพ คือ ร่ายเป็นคำประพันธ์ชนิดหนึ่งที่มีได้กำหนดจำนวนบาท หรือจำนวนวรรค ในแต่ละบทกำหนดเพียงจำนวนคำและสัมผัสเท่านั้น ร่ายบางชนิดกำหนดคำเอกคำโทในตอนจบ เหมือนโคลงสองร่ายที่กำหนดคำในวรรคและการสัมผัสเหมือนร่ายตันทุกประการ ส่วนการจบบท ใช้โคลงสองสุภาพจบ และนิยมมีคำสร้อยปิดท้ายด้วย และอาจแต่งให้มีคำสร้อยสลับวรรคก็ได้ รูปแบบของร่ายปรากฏครั้งแรกในคัมภีร์กาพย์สารวิลาสินี ชื่อวชิรปณดี และปรากฏในวรรณคดีไทยมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ดังนี้

แผนผังร่ายสุภาพ

ตัวอย่าง ปางสมเด็จพระร่วงเจ้า เฝ้าแผ่นภพสุโขทัย มล็กเห็นในอนาคต จึ่งผายพจน
ประภาษ เป็นอนุสาสนกถา สอนคนนารชน ท้าวราดลพิงเพียร เรียนอาวุธผดุงอาตม์ อย่าเคลื่อน
คลาดคลาถ้อย เมื่อน้อยให้เรียนวิชา ให้หาสินเมื่อใหญ่ อย่าไผเอาทรัพย์ท่าน อย่าริรานแก่ความ
ประพฤติดามบุรพระบอบ^{๑๐๗}

^{๑๐๗} พงษ์จันทร์ สุขยิ่ง และคณะ, ภาษาไทยวรรณคดี และวรรณกรรม ม.๑, หน้า ๔๖.

๕.๔ ฉันท

ฉันท คือลักษณะถ้อยคำ ที่กวีได้ร้อยกรองขึ้น ให้เกิดความไพเราะ ชาบซึ้ง โดยกำหนด คณะ ครุหลุ และสัมผัสไว้ เป็นมาตรฐาน ฉันทนี้ไทยได้ถ่ายแบบมาจากอินเดีย ของเดิมแต่งเป็นภาษาบาลี และสันสกฤต โดยเฉพาะในภาษาบาลี เขามีตำราที่กล่าวถึง วิธีแต่งฉันทไว้ เป็นแบบฉบับ เรียกชื่อว่า "คัมภีร์วृตโตทัย" แล้วต่อมาไทยเราได้จำลองแบบ มาแต่งในภาษาไทย โดยเพิ่มเติมบังคับสัมผัสขึ้น จัดวรรค และเปลี่ยนลักษณะครุ – หลุ แตกต่างไปเล็กน้อย เพื่อให้เกิดความไพเราะ ภาษาไทยลงไปตามแบบนิยมของไทย ซึ่งในภาษาเดิมของเขา หามีไม่ ฉันทในภาษาบาลี แบ่งออกเป็น ๒ ชนิด คือ ฉันทวรรณพฤติ กับฉันทมาตราพฤติ ฉันทใดกำหนดด้วยตัวอักษร คือ วางคณะ และกำหนดเสียงหนักเบา ที่เรียกว่า ครุหลุ เป็นสำคัญ ฉันทนั้นเรียกว่า วรรณพฤติ ฉันทใด กำหนดด้วยมาตรา คือ วางจังหวะสั้นยาว ของมาตราเสียง เป็นสำคัญ นับคำหลุเป็น ๑ มาตรา คำครุ นับเป็น ๒ มาตรา ไม่กำหนดตัวอักษร เหมือนอย่างวรรณพฤติ ฉันทนั้นเรียกว่า มาตราพฤติ^{๑๐๘}

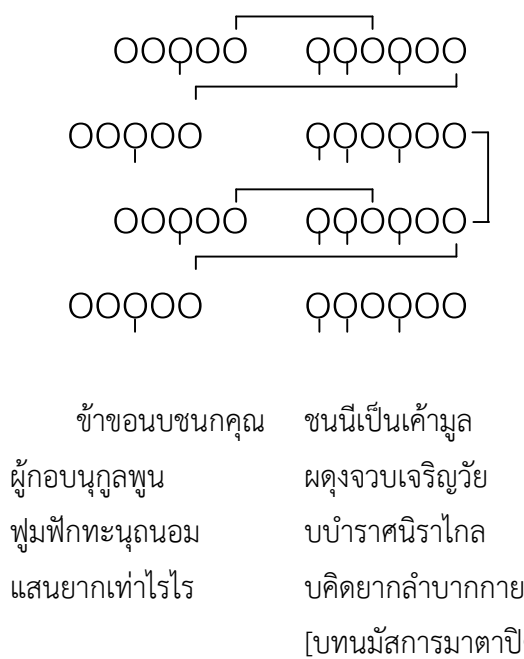
ฉันทมีชื่อต่างๆตามที่ปรากฏในคัมภีร์วृตโตทัยมีถึง ๑๐๘ ฉันท แต่ไทยเรดัดแปลง เอามาใช้ไม่หมด กวีได้ทดลองประดิษฐ์ฉันทในรูปแบบใหม่ๆ โดยเปลี่ยนแปลงจากฉันทเดิมบ้าง โดยเปลี่ยนเสียงเครื่องดนตรีบ้าง หรือโดยได้แรงบันดาลใจจากฉันทต่างประเทศ หรือบุคคลสำคัญบ้าง อย่างไรก็ตาม ฉันทที่ประดิษฐ์ขึ้นใหม่ ล้วนจัดอยู่ในประเภทฉันทวรรณพฤติทั้งสิ้น กวีไทยเลือกเอาเฉพาะที่เห็นว่าไพเราะ มีทำนอง ฉันทที่นิยมแต่งในภาษาไทย เป็นฉันทวรรณพฤติเท่าที่สังเกตดู ในคำฉันทเก่าๆ มักนิยมแต่งกันอยู่เพียง ๗ ฉันทเท่านั้น คือ ๑. อินทริวิเชียรฉันท ๒. โศกฉันท ๓. วสันตดิถีฉันท ๔. มาลีฉันท ๕. สัททวิภักกฉันท ๖. สัทธราฉันท และ ๗. วิชชุมาลาฉันท

๕.๔.๑ อินทริวิเชียรฉันท

อินทริวิเชียร แปลว่า เพชรพระอินทร์ หรือ สายฟ้าจากพระอินทร์ หมายถึง ฉันทที่มีลีลา ประดุจเพชรของพระอินทร์ หรือสายฟ้าจากพระอินทร์ คณะและพยางค์ อินทริวิเชียรฉันท จำนวน ๑ บท มี ๒ บาท ๑ บาท มี ๒ วรรค ได้แก่ วรรคหน้าหรือวรรคต้นมี ๕ คำ (พยางค์) ส่วนวรรคหลังหรือวรรคท้ายมี ๖ คำ (พยางค์) อินทริวิเชียรฉันท ๑ บาท มีจำนวนคำ (พยางค์) ๑๑ คำ (พยางค์) ดังนั้น จึงกำหนดเลข ๑๑ ไว้ท้ายชื่อฉันท โดยยึดตามบาทของฉันท ดังนี้

^{๑๐๘} หมู่บ้านจอมยุทธ, วรรณกรรม: ยุคสมัยของวรรณคดี, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.baanjommyut.com/library_2/thai_poetry/03.htm [๒๓ กันยายน ๒๕๕๖].

แผนผังและตัวอย่าง

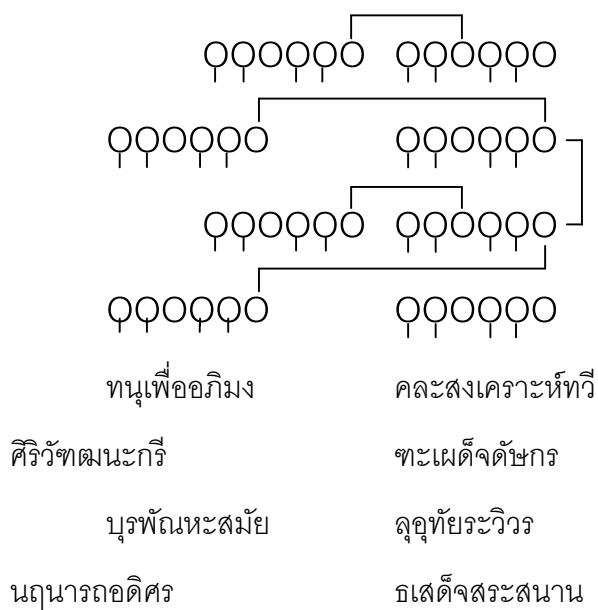
๕.๔.๒ โद्यกฉันท

โद्यกฉันท เป็นชื่อที่เรียกตามแบบไทย แต่ในคัมภีร์วุตโตทัย ท่านเรียกว่า “โद्यกคาถา” เป็นชกตฉันท “โद्यกฉันท” แปลว่า “คาถาที่เปียดเปียนลักษณะของคาถาก่อน เพราะเป็น สคณะทั้งหมด” มีสูตรว่า “อิห โद्यกมมพริเสหิ มิติ” แปลความว่า “คาถาที่นับเนื่องด้วย ส คณะ ๔ คณะ ชื่อว่า “โद्यกฉันท”

ในการบัญญัติฉันทที่ไทยนั้น ท่านนำสูตรดังกล่าวมาเป็นสูตร โดยกำหนดนำมาเพียง ๒ บาท แล้วปรับปรุงให้เป็น ๔ วรรค มีบาทละ ๑๒ คำ เพราะมีบาทละ ๑๒ คำนั้น จึงเรียกว่า “ฉันท ๑๒” แล้วเพิ่มสัมผัสเข้า คือคำสุดท้ายของวรรคที่ ๑ สัมผัสไปยังคำที่ ๓ ของวรรคที่ ๒, คำสุดท้ายของวรรคที่ ๒ สัมผัสไปยังคำสุดท้ายของวรรคที่ ๓, และคำสุดท้ายของวรรคที่ ๔ สัมผัสไปยังคำที่พร้อมจะรับในบทที่จะแต่งต่อไป มีแผนผังและตัวอย่าง ดังนี้

^{๑๐๙} เพ็ญศรี จันทรวง, สุวณธ์ จงตระกูล, หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานภาษาไทย ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ ภาคเรียนที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : พีเอส, ๒๕๕๒), หน้า ๑๖๙.

แผนผังไตรภูกฉันท

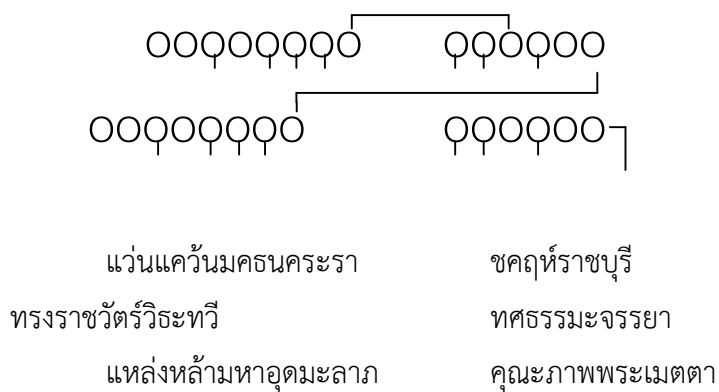

[ชิต บุรทัต : สามัคคีเภทคำฉันท์]^{๑๑๐}

๕.๔.๓ วสันตติลกฉันท

วสันตติลกฉันท มีความหมายเรียกกันว่า ฉันทส่ายฝน เป็นฉันทที่มีลีลางดงามที่สุด ประดุงความงามของน้ำฝนในวสันตฤดู มีความไพเราะเหมาะสำหรับแต่งเรื่องพรรณนา ชมเชยให้ผู้ฟังรู้สึกไพเราะซาบซึ้งกินใจคณะและพยางค์ บทหนึ่งมี ๒ บาท ๔ วรรค วรรคที่ ๑ มี ๘ คำ วรรคที่ ๒ มี ๖ คำ วรรคที่ ๓ มี ๘ คำ วรรคที่ ๔ มี ๖ คำ ๑ บทมี ๒๘ คำ มีแผนผังและตัวอย่างคำประพันธ์ ดังนี้

แผนผังวสันตติลกฉันท

^{๑๑๐} ชิต บุรทัต, สามัคคีเภทคำฉันท์ และกวีนิพนธ์, หน้า ๓๓.

แผ่เพียงชนกฐานะอา

พระบุตรธิดาตน

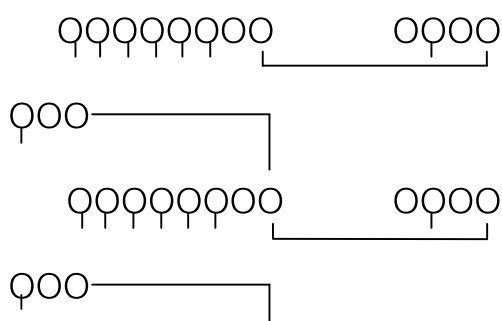
[จิต บุรทัต : สามัคคีเภทคำฉันท์]^{๑๑๑}

๕.๔.๔ มาลินีฉันท์

ชื่อฉันท์แปลว่า ดอกไม้ เป็นฉันท์ที่แต่งยากแต่ทว่ามีความงามประดุจดอกไม้ ทำนองฉันท์สั้นกระชับในตอนต้น แล้วราบรื่นในตอนปลาย เป็นฉันท์ที่มีท่วงทำนองเครื่องขรึมน่ายำเกรง กวีมักใช้แต่งเพื่ออวดความสามารถในการใช้ศัพท์และเป็นเชิงกลบท ลักษณะครุ-ลหุ คือ ลหุ-ลหุ-ลหุ-ลหุ-ลหุ-ลหุ-ครุ-ครุ ครุ-ลหุ-ครุ-ครุ ลหุ-ครุ-ครุ แต่ในคัมภีร์วุตโตทัยท่านเรียกว่า “มาลินีคาถา” เป็นอดีตักกริฉันท์ฯ มาลินี แปลว่า คาถาที่มีลำดับคณะประกอบด้วย น คณะ เป็นต้น เป็นคาถา ๔ บาท ๆ ละ ๑๕ คำ

ในการบัญญัติฉันท์ไทยนั้น ท่านนำสูตรดังกล่าวมาเป็นสูตร โดยกำหนดนำมา ๑ บาท แล้วปรับปรุงให้เป็น ๓ วรรค รวม ๑๕ คำ เพราะ รวมทั้งบทมี ๑๕ คำ จึงเรียกว่า ฉันท์ ๑๕ มีแผนผังและตัวอย่างการประพันธ์ ดังนี้

แผนผังมาลินีฉันท์

กษณะทวิชะรับฐา

นันตร์และทิวา

ทกาจารย์

นิระอลสะประกอบการ

พิริโยหาร

และเต็มใจ

[จิต บุรทัต : สามัคคีเภทคำฉันท์]^{๑๑๒}

^{๑๑๑} จิต บุรทัต, สามัคคีเภทคำฉันท์และกวีนิพนธ์, หน้า ๕.

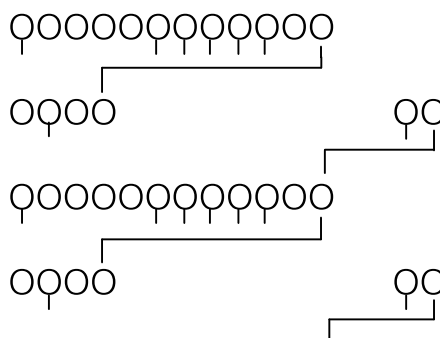
^{๑๑๒} จิต บุรทัต, สามัคคีเภทคำฉันท์และกวีนิพนธ์, หน้า ๒๓.

๕.๔.๕ สัททูลวิกิพิตฉันท

สัททูลวิกิพิตฉันท เป็นชื่อที่เรียกตามแบบไทย แต่ในคัมภีร์รุตโตทัย ในสมวุตตินิเทศ ท่านเรียกว่า “สัททูลวิกิพิตคาถา” เป็นอดีตฉันท ๆ “สัททูลวิกิพิตะ” แปลว่า “คาถาที่ออกเสียงเหมือนการกระโดดของเสือดาว” เป็นคาถา ๔ บาท ๆ ละ ๑๙ คำ มีสูตรว่า “อกุสเสหิ ยติ มสชา สตตคา, สททูลวิกิพิต” แปลว่า “คาถาที่มี ม คณะ ส คณะ ช คณะ ส คณะ ต คณะ ต คณะ และครุ ลอย มีจังหวะหยุด ๑๒ และ ๗ พยางค์”^{๑๑๓} ชื่อว่า “สัททูลวิกิพิตคาถา”^{๑๑๓}

ในการบัญญัติฉันทไทยนั้น ท่านนำสูตรดังกล่าวมาเป็นสูตร โดยกำหนดนำมาเพียง ๑ บาท แล้วปรับปรุงให้เป็น ๓ วรรค รวม ๑๙ คำ เพราะรวมทั้งบทมี ๑๙ คำ จึงเรียกว่า “ฉันท ๑๙” มีแผนผังและตัวอย่างการประพันธ์ ดังนี้

แผนผังสัททูลวิกิพิตฉันทและตัวอย่าง

พร้อมเบญจางคประดิษฐ์สฤทธิดุขฎี

กายจิตร์วีจิไตร

ทวาร

กราบไหว้คุณพระสุคตอนาวรรณญาณ

ยอดศาสดาจารย์

มุนี

[ชิต บุรทัต : สามัคคีเภทคำฉันท์]^{๑๑๔}

๕.๔.๖ สัทธราฉันท

สัทธราฉันท เป็นชื่อที่เรียกตามแบบไทย แต่ในคัมภีร์รุตโตทัย ในสมวุตตินิเทศ ท่านเรียกว่า สัทธราคาถา เป็นปคติฉันท ๆ จะพบว่าคำนี้มาจากคำว่า สัท รวมกับคำว่า ธรา เป็นคำ

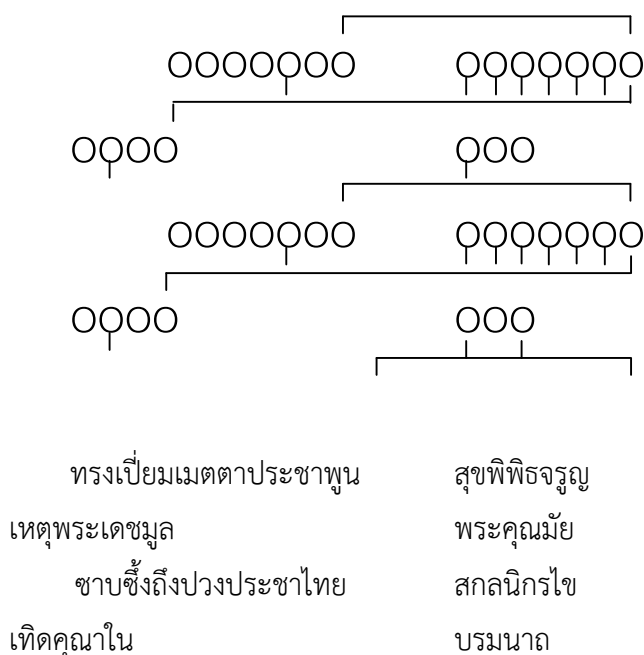
^{๑๑๓} พระธรรมปริยัติโสภณ, ตำรากวีนิพนธ์, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.watmoli.com/ตำรากวีนิพนธ์-บทที่-๕-ว่าด้วยฉันท/กลุ่มฉันทที่มีมาเดิม/สัททูลวิกิพิตฉันท>[๒๐ กันยายน ๒๕๕๖].

^{๑๑๔} ชิต บุรทัต, สามัคคีเภทคำฉันท์และกวีนิพนธ์, หน้า ๓.

มาจากภาษาบาลีและสันสกฤต ซึ่ง สัท หมายถึง เสียง ธรา เป็นคำโบราณ หมายถึง แผ่นดิน สัทธรา จึงน่าจะมีความหมายว่า “ฉันทที่มีลีลาประดุจเสียงร้องจากแผ่นดิน (ดินพิโรธ)” ซึ่งฉันทประเภนี้ใช้สำหรับดำเนินเรื่องที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับความแตกแยก โดยเฉพาะเรื่องสามัคคีเภทคำฉันท ซึ่งใช้เป็นบทดำเนินเรื่องตอนที่กษัตริย์ลิจฉวีแตกสามัคคี

พระธรรมปริยัติโสภณ ท่านได้ให้ความหมายในหนังสือตำรากวีนิพนธ์ไว้ว่า สัทธรา แปลว่า คาถาที่ก่อให้เกิดความพึงพอใจในการฟัง เป็นคาถา ๔ บาท ๆ ละ ๒๑ คำ^{๑๑๕} ในการบัญญัติฉันทไทยนั้น ท่านนำสูตรดังกล่าวมาเป็นสูตร โดยกำหนดนำมาเพียง ๑ บาท แล้วปรับปรุงให้เป็น ๔ วรรค รวม ๒๑ คำ เพราะรวมทั้งบทมี ๒๑ คำ จึงเรียกว่า “ฉันท ๒๑” มีแผนผังและตัวอย่าง ดังนี้

แผนผังสัทธราฉันทและตัวอย่าง

[กวีนิพนธ์เฉลิมเกียรติกรุงรัตนโกสินทร์]^{๑๑๖}

๕.๔.๗ วิชขุมาลาฉันท

“วิชขุมาลาฉันท” เป็นชื่อที่เรียกตามแบบไทย แต่ในคัมภีร์วุตโตทัย ท่านเรียกว่า “วิชขุมาลาคาถา” ท่านเป็นอนุฎฐาฉันท ๆ “วิชขุมาลา” แปลว่า “คาถาที่เป็นครูล้วนเหมือนสายฟ้า

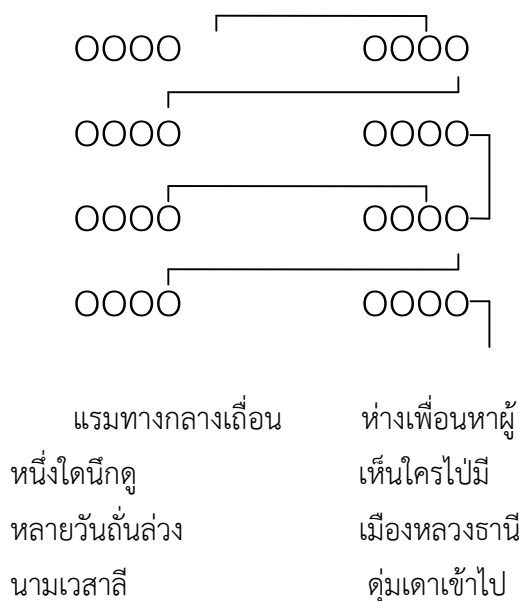
^{๑๑๕} อ่างแล้ว

^{๑๑๖} นันทา ขุนภักดี, เสนาะศัพท์สดับท่านองร้อยกรองไทย, หน้า ๔๔.

แลบ” เป็นฉันท์ที่มี ๔ บาท ๆ ละ ๘ คำ รวมเป็น ๓๒ คำ มีสูตรว่า “โม โม โค โค วิชชุม มาลา” แปลว่า “คาถาที่มี ม คณะ ม คณะ ครุลอย ๒ คำ ชื่อว่า “วิชชุมมาลา”^{๑๑๗}

ในการบัญญัติฉันท์ไทยนั้น ท่านนำเอาสูตรดังกล่าวมาเป็นสูตร โดยกำหนดนำมาทั้ง ๔ บาท แล้วปรับปรุงให้เป็น ๔ บาท ๆ ละ ๒ วรรค เพราะบาทหนึ่งมี ๘ คำ จึงเรียกว่า “ฉันท์ ๘” มีแผนผังและตัวอย่างดังนี้

แผนภาพวิชชุมมาลาฉันท์และตัวอย่าง

[ชิต บุรทัต : สามัคคีเภทคำฉันท์]^{๑๑๘}

อย่างไรก็ตาม รศ. สายทิพย์ นุกูลกิจ^{๑๑๙} คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้กล่าวถึงประเภทร้อยกรองไทยในปัจจุบัน การแบ่งประเภทของบทร้อยกรองปัจจุบันนี้สามารถกระทำให้หลายแบบ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าบุคคลผู้นั้นใช้อะไรเป็นเกณฑ์ในการแบ่ง การตัดสินใจ โดยทั่วไปแล้วนิยมแบ่งประเภทของร้อยกรองในสมัยปัจจุบัน โดยการใช้เกณฑ์ต่างๆ

(๑) การใช้ลีลาการแต่งบทร้อยกรองเป็นเกณฑ์ในการแบ่งจะแบ่งออกได้เป็น ๒ แนวใหญ่ คือ แนวฉันทลักษณ์เดิมกับแนวเสรี

^{๑๑๗} พระธรรมปริยัติโสภณ, ตำรากวีนิพนธ์, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: [http://www.watmoli.com/ตำรากวีนิพนธ์-บทที่-๕-ว่า-ด้วยฉันท์/กลุ่มฉันท์ที่มีมาเดิม/วิชชุมมาลาฉันท์-๘\[๒๕กันยายน ๒๕๕๖\].](http://www.watmoli.com/ตำรากวีนิพนธ์-บทที่-๕-ว่า-ด้วยฉันท์/กลุ่มฉันท์ที่มีมาเดิม/วิชชุมมาลาฉันท์-๘[๒๕กันยายน ๒๕๕๖].)

^{๑๑๘} ชิต บุรทัต, สามัคคีเภทคำฉันท์ และกวีนิพนธ์, หน้า ๑๖.

^{๑๑๙} สายทิพย์ นุกูลกิจ. รศ., วรรณกรรมไทยปัจจุบัน, (กรุงเทพมหานคร : เอส. อาร์. พรินติ้ง แมสโป ดิกส์, ๒๕๔๓), หน้า ๘๙-๙๑.

๑.๑ แนวฉันทลักษณ์เดิม คือ บทร้อยกรองที่ผู้แต่งยึดรูปแบบและลักษณะบังคับของ บทร้อยกรองประเภทต่างๆ อย่างเคร่งครัดและนิยมแต่งบทร้อยกรองให้เป็นเรื่องเล่าขานขนาดยาว เช่น นิราศขุนช้างขุนแผน ของนายฉันท ขำวิไล นิราศเกาหลีของ พลเรือตรี จวบ หงสกุล ลลิตสมเด็จ พระเจ้าตากสินมหาราช ของ พ.ต.ต. พิศาล เสนะเวส เป็นต้น

๑.๒ แนวเสรี คือ บทร้อยกรองที่ผู้แต่งแหวกออกไปจากแนวทางของฉันทลักษณ์ เดิม หรืออาจมีแนวของฉันทลักษณ์เดิมอยู่บ้าง แต่ดัดแปลงให้มีรูปแบบที่น่าสนใจ และมีความ คล่องตัวในการแต่งมากยิ่งขึ้น เพื่อให้บทร้อยกรองนั้นๆ สามารถเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอด ความรู้สึกนึกคิดของผู้แต่งได้อย่างเสรี บทร้อยกรองประเภทนี้อาจแบ่งย่อยออกไปได้อีก ๓ ประเภท คือ

๑.๒.๑ ร้อยกรองประเภทประยุกต์ฉันทลักษณ์ ได้แก่ บทร้อยกรองที่ไม่มีแบบ แผนทางฉันทลักษณ์ที่แน่นอนเหมือนบทร้อยกรองแบบแผน แต่เดิมผู้แต่งอาจคิดเปลี่ยนแปลงจำนวน คำในแต่ละวรรค จำนวนวรรคในแต่ละบทแต่ละแบบแผนการสัมผัสเสียใหม่ ให้ต่างไปจากของเดิม บทร้อยกรองประยุกต์ฉันทลักษณ์จึงมีการคลี่คลายเป็นร้อยกรองหลายอย่าง เช่น ร้อยกรองไม่ เคร่งครัดทางฉันทลักษณ์แบบแผน ดังจะเห็นได้จากงานของ อังคาร กัลยาณพงศ์ ร้อยกรองประยุกต์ ฉันทลักษณ์จากรูปแบบเดิมที่มีอยู่แล้ว และผลงานจากการที่ครูเทพประยุกต์ฉันทลักษณ์จากเพลง พื้นบ้าน และร้อยกรองที่นักเขียนยุคปัจจุบันคิดประดิษฐ์ฉันทลักษณ์ขึ้นมาใหม่ เป็นต้น

๑.๒.๒ ร้อยกรองประเภทกลอนเปล่า ได้แก่ ร้อยกรองที่มีการประสมประสาน ลักษณะของร้อยแก้วเข้ากับร้อยกรอง ดังจะเห็นได้จากงานของราช รักรอง เป็นต้น

๑.๒.๓ ร้อยกรองประเภทวรรณรูป ได้แก่ ร้อยกรองที่มีการประสานศิลปะ การวาดภาพเข้ากับศิลปะการประพันธ์ ดังจะเห็นตัวอย่างได้จากงานของ จ่าง แซ่ตั้ง เป็นต้น

(๒) ใช้เนื้อหาของบทร้อยกรองเป็นเกณฑ์ จะแบ่งออกได้เป็น ๒ แนวใหญ่ๆ คือ แนวพาฝัน กับแนวเพื่อชีวิต

๒.๑ แนวพาฝัน คือ บทร้อยกรองที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องความรู้สึกส่วนตัวของผู้แต่ง อาจจะเป็นเรื่องของความรักทั้งที่มีความสมหวัง และความผิดหวัง เรื่องความสวยงามของธรรมชาติ หรือเป็นบทสวดก็ได้ ดังจะเห็นได้จากงานเขียนของ กุลทรัพย์ รุ่งฤดี และเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์

๒.๒ แนวเพื่อชีวิต คือ บทร้อยกรองที่มีเนื้อหาเป็นประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่ในสังคม ไม่ใช่เป็นประโยชน์ส่วนตัวของบุคคล บทร้อยกรองแนวนี้มักจะทำหน้าที่สะท้อนภาพของสังคม หรือ ชักชวนผู้อ่านให้เข้ามามีส่วนร่วมในการเปลี่ยนแปลงสังคมให้ดีขึ้นกว่าเดิม ดังจะเห็นได้จาก งานของ จิตร ภูมิศักดิ์ รวี โคมพระจันทร์ และคมทวน คันทนู เป็นต้น

๒.๗ แนวการอ่านและพิจารณาประเมินคำร้อยกรองไทยปัจจุบัน

การวิเคราะห์บทร้อยกรองปัจจุบันถ้าจะให้ได้ดี ควรมีการวิเคราะห์อย่างละเอียดและลึกซึ้ง โดยใช้วิธีการวิเคราะห์ทั้งที่เป็นแบบอัตวิสัยและแบบปรนัย ไม่ควรวิเคราะห์ตามแบบอัตวิสัยเพียงอย่างเดียว เพราะการวิเคราะห์แบบอัตวิสัยนั้นเป็นการวิเคราะห์อย่างคร่าว โดยอาศัยความรู้ความสามารถเฉพาะตัวของผู้วิเคราะห์เป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจ เช่น ตัดสินว่าบทร้อยกรองนั้นๆ ดีหรือไม่ดีอย่างไร มีความไพเราะหรือไม่ อ่านแล้วได้รับสารประโยชน์จากการอ่านมากน้อยเพียงใด เป็นต้น ดังจะเห็นได้ว่า วิเคราะห์แบบอัตวิสัยเพียงอย่างเดียว นั้น ไม่สามารถครอบคลุมประเด็นที่จะวิเคราะห์ให้ครบได้ทุกครั้ง และที่สำคัญอีกอย่างก็คือ การวิเคราะห์แบบนี้อาจมีอคติเข้ามาประปนได้โดยง่าย เนื่องจากผู้วิเคราะห์แต่ละคนย่อมมีความรู้ความสามารถและความชอบหรือไม่ชอบในเรื่องต่างๆ แตกต่างกันไปเสมอ ฉะนั้น เพื่อให้การวิเคราะห์บทร้อยกรองมีความเที่ยงตรงและสามารถครอบคลุมเนื้อหาที่จะวิเคราะห์ได้ครบทุกประเด็น ผู้วิเคราะห์จึงควรจะใช้วิธีการวิเคราะห์แบบปรนัยด้วย สำหรับวิธีการวิเคราะห์แบบปรนัยที่มีเกณฑ์ในการวิเคราะห์ครอบคลุมเนื้อหาที่จะวิเคราะห์ทุกประเด็นนั้น ผู้วิเคราะห์ควรใช้เกณฑ์ต่างๆ ดังต่อไปนี้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์

(๑) ผู้แต่ง ผู้ศึกษาควรจะสนใจในประเด็นสำคัญๆ ๒ ประเด็น คือ ประเด็นแรก ได้แก่ การพิจารณาว่า ชีวิตของผู้แต่งมีอิทธิพลต่อบทร้อยกรองนั้นๆ มากน้อยเพียงใด ซึ่งรวมทั้งท่วงทำนอง การเขียนเฉพาะตัว (Style) ของผู้แต่งด้วย และประเด็นที่สอง ได้แก่ การพิจารณาว่า บทร้อยกรองนั้นๆ สะท้อนให้เห็นชีวิตของผู้แต่งมากน้อยเพียงไร ทั้งนี้เพราะผู้แต่งย่อมสอดแทรกความรู้ ความนึกคิด ประสบการณ์ตลอดจนเรื่องราวในชีวิตส่วนตัวลงไปในผลงานเสมอ การศึกษาชีวประวัติของผู้แต่งอย่างละเอียดจึงอาศัยช่วยให้ผู้ศึกษาบทร้อยกรองได้เข้าใจถึงแรงบันดาลใจ อารมณ์สะท้อนใจ และจินตนาการ ที่กว้างไกลของผู้แต่งเป็นอย่างดี อันจะมีผลทำให้ผู้ศึกษาได้เข้าใจและเข้าถึงบทร้อยกรองได้ตรงเป้าหมายยิ่งขึ้น

(๒) ระยะเวลาที่ผู้แต่ง กล่าวคือ ผู้ศึกษาควรคำนึงถึงเรื่องระยะเวลาที่แต่งบทร้อยกรองนั้นๆ ด้วย เพราะบทร้อยกรองต่างสมัยย่อมมีธรรมเนียม นิยมในการแต่งต่างกัน เช่น บทร้อยกรองในสมัยอยุธยาถึงรัชกาลที่ ๔ นั้น ส่วนใหญ่จะเป็นวรรณกรรมที่เขียนขึ้นเพื่อสื่อบารมย์ และมีธรรมเนียมนิยมในการแต่งและการเลือกใช้คำประพันธ์แต่ละชนิด เช่น การแต่งคำประพันธ์ประเภทโคลงนิยมใช้คำที่มีน้ำหนัก คำที่เป็นศัพท์เก่า ทำภาษาถิ่นและศัพท์แผลง นิยมสัมผัสในแบบสัมผัสอักษร นิยมส่งสัมผัสในข้ามวรรค และนิยมเลือกใช้โครงสำหรับพรรณนาเรื่องราวที่สูงส่ง ศักดิ์สิทธิ์และเป็นพิธีการ เช่น โคลงเฉลิมพระเกียรติพระนารายณ์ ฯ เป็นต้น แต่บทร้อยกรองในสมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบันกลับเป็นบทร้อยกรองที่เขียนขึ้นเพื่อสื่อความคิด และผู้แต่งมักไม่ยึดธรรมเนียมนิยมในการแต่ง ตามแบบกวีโบราณมากนัก เป็นต้น

(๓) จุดมุ่งหมายในการแต่ง ในการเขียนบทร้อยกรองนั้น ผู้แต่งต้องมีจุดมุ่งหมายที่แน่นอน ทุกครั้งว่า ต้องการให้ผู้อ่านได้อะไรจากข้อเขียนของตนเช่น ความรู้ ความคิด หรือความเพลิดเพลิน ฉะนั้นหลังจากอ่านบทร้อยกรองแล้ว ผู้ศึกษาควรพิจารณาหาจุดมุ่งหมายในการแต่งบทร้อยกรองนั้นๆ ให้ได้ทุกครั้ง ทั้งนี้เพราะการจับจุดมุ่งหมายของผู้แต่งได้ จะช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจเนื้อหาของบทร้อยกรอง ได้ง่ายและรวดเร็ว เนื่องจากจุดมุ่งหมายของผู้แต่งนั้นเปรียบเสมือนเป็นเข็มทิศที่ช่วยชี้ให้เห็นทิศทางของบทร้อยกรองให้แก่ผู้อ่านด้วยนั่นเอง

(๔) ประเภทของบทร้อยกรอง หลังจากการอ่านบทร้อยกรองจบแล้ว ผู้ศึกษาควรแยกประเภทของบทร้อยกรองได้ว่า เป็นบทร้อยกรองแบบใด เพราะเหตุใด เพราะการแยกประเภทของบทร้อยกรองนี้จะช่วยให้ผู้ศึกษาได้พิจารณาต่อไปว่า บทร้อยกรองนั้นๆ มีเนื้อหาเหมาะสมกับรูปแบบและกลวิธีการแต่งหรือไม่ เพราะเหตุใด ถ้าไม่เหมาะสมควรเปลี่ยนไปใช้ในรูปแบบใด เพราะเหตุใด เป็นต้น

(๕) รูปแบบของการประพันธ์ ในยุคปัจจุบันนี้แม้คนหลายกลุ่มจะเห็นว่าการพิจารณาเรื่องรูปแบบของบทร้อยกรองนั้นไม่ควรจะถือเป็นเรื่องเคร่งครัดนักก็ตาม แต่เราก็ไม่ควรจะละเลยฉันทลักษณ์ไปเสียทีเดียว เพราะฉันทลักษณ์นั้นมีส่วนทำให้บทร้อยกรองมีคุณค่าได้เช่นกัน เช่น การให้มีเสียงเสนาะซึ่งเกิดจากสัมผัสบังคับ เป็นต้น ฉะนั้นถ้าเป็นการวิเคราะห์รูปแบบการประพันธ์ที่ยึดฉันทลักษณ์ของกวีโบราณ ก็ให้ผู้ศึกษาพิจารณาเรื่องความถูกต้องตามลักษณะบังคับของคำประพันธ์นั้นๆ ด้วย แต่ถ้าเป็นรูปแบบการประพันธ์ที่ผู้แต่งประยุกต์ฉันทลักษณ์ใหม่หรือเป็นกลอนเปล่า เป็นวรรณรูปแบบก็ให้ผู้ศึกษาเสนอว่า รูปแบบการประพันธ์นั้นๆ เป็นรูปแบบใด ผู้แต่งต้องการสื่อภาพอะไรให้แก่ผู้อ่าน ต่อจากนี้ ก็ควรพิจารณาว่า ผู้แต่งเลือกใช้คำประพันธ์แต่ละชนิดได้เหมาะสมกับเนื้อความหรือไม่ เพราะเหตุใด ถ้าไม่เหมาะสมควรเปลี่ยนมาใช้เป็นรูปแบบใด เพราะเหตุใด เป็นต้น

(๖) การวิเคราะห์เรื่อง ได้แก่ การวิเคราะห์ในเรื่องต่างๆ ดังนี้

๖.๑ วิเคราะห์สาระของบทร้อยกรอง สาระที่ผู้แต่งบทร้อยกรองสื่อมายังผู้อ่านอาจเป็นเรื่องเกี่ยวกับข้อเท็จจริง ความรู้ ความคิด (ทัศนะของกวี) หรือความรู้สึกก็ได้ เมื่ออ่านบทร้อยกรองแล้ว ผู้ศึกษาควรจับสาระหรือแก่นของเรื่องให้ได้ว่า ผู้แต่งต้องการสื่ออะไรมายังผู้อ่าน และควรพิจารณาต่อไปด้วยว่า สาระนั้นมีลักษณะ แปลก ใหม่ น่าสนใจหรือไม่ มีลักษณะสร้างสรรค์จริงใจ หรือช่วยยกระดับจิตใจผู้อ่านให้สูงขึ้นได้หรือไม่ และมีประโยชน์ต่อใครบ้าง เพราะเหตุใด ดังนี้ เป็นต้น

๖.๒ วิเคราะห์การวางโครงเรื่อง และการลำดับความในเรื่อง วิเคราะห์การวางโครงเรื่อง ได้แก่ การวิเคราะห์ว่าผู้แต่งมีวิธีการวางโครงเรื่องได้ดีหรือไม่ ปมของเรื่องคืออะไร สถานการณ์ตอนเปิดเรื่องเป็นอย่างไร ปัญหาที่เริ่มปรากฏคืออะไร มีการคลี่คลายปัญหาให้ออกไปในลักษณะใด ตรงไหนเป็นตอนหน่วงเรื่อง ตรงไหนเป็นจุดสุดยอดของเรื่อง การคลายปมของเรื่องอยู่ตรงไหน จุดจบของปัญหาเป็นอย่างไร เรื่องสมจริงหรือไม่ เป็นต้น สำหรับการลำดับความในเรื่องนั้น ผู้แต่งใช้วิธีการแบบใดที่ทำให้ผู้อ่านลำดับความได้ง่ายไม่สับสน เช่น ลำดับความตามเวลาที่เกิดเหตุการณ์ในเรื่อง

หรือใช้วิธีเล่าเรื่องย้อนหลัง คือกล่าวถึงเหตุการณ์ในตอนท้ายเรื่องเสียก่อนแล้วย้อนกลับไปเล่าตั้งแต่ต้นจนจบ หรือใช้วิธีเล่าเรื่องสลับไปมา ดังนี้ เป็นต้น

๖.๓ วิเคราะห์ตัวละครในเรื่อง โดยวิเคราะห์เกี่ยวกับลักษณะนิสัยของตัวละครว่า มีลักษณะคงที่เพียงพอย่างเดียว เช่น เป็นคนโมโหร้าย เป็นคนใจดี หรือมีนิสัยหลายอย่าง เพราะมีอารมณ์หลากหลายเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุการณ์ในท้องเรื่อง และการเปลี่ยนแปลงนิสัยนั้นเป็นไปอย่างสมเหตุสมผลหรือไม่ เพราะเหตุใด ตัวละครเหล่านี้มีบุคลิกลักษณะเหมือนบุคคลในชีวิตจริงมากน้อยเพียงใด และเพราะเหตุใด เป็นต้น

(๗) วิเคราะห์กลวิธีการแต่ง ได้แก่ การพิจารณาเรื่องกลวิธีต่างๆ ที่ผู้แต่งนำมาใช้ในการแต่งบทร้อยกรอง เพื่อช่วยทำให้งานของเขามีคุณค่า น่าสนใจหรือชวนให้ผู้อ่านอยากติดตามอ่าน หรือเกิดความประทับใจ กลวิธีต่างๆ ดังกล่าวนี้ ได้แก่

๗.๑ วิเคราะห์ ความไพเราะของบทร้อยกรอง ได้แก่ การพิจารณาว่า บทร้อยกรองนั้นๆ มีความไพเราะอย่างไร เพราะเหตุใด ซึ่งความไพเราะของบทร้อยกรองอาจเกิดด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ ความไพเราะอันเกิดจากรสคำ และความไพเราะอันเกิดจากรสความ ความไพเราะอันเกิดจากรสคำ สำหรับบทร้อยกรองกลุ่มที่ยึดฉันทลักษณ์แบบแผนนั้น พิจารณาได้จาก การเลือกสรรคำที่เป็นภาษากวี และการเลือกคำที่มีเสียงเสนาะ (ซึ่งเกิดจากวิธีการใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติ คำที่มีเสียงสัมผัสคล้องจองกัน การเล่นคำ การหลกคำ และลีลาจังหวะของคำ

ส่วนบทร้อยกรองในกลุ่มที่คิดสร้างฉันทลักษณ์ขึ้นใหม่นั้นอาจพิจารณาจากวิธีการเลือกใช้คำที่เป็นภาษาพูดที่ใช้ในชีวิตประจำวัน คำที่อ่านทำความเข้าใจได้ง่ายสื่อความหมายได้ตรงเป้าและชัดเจน ไม่ต้องแปลความอีกทอดหนึ่ง เป็นต้น ความไพเราะอันเกิดจากรสความนั้นอาจพิจารณาได้จากการใช้คำที่มีความหมายกระชับ ชัดเจน และการใช้กวีโวหารต่างๆ

๗.๒ วิเคราะห์กลวิธีนำเสนอ ได้แก่ การพิจารณาว่าผู้แต่งมีวิธีการนำเสนอที่ดีหรือไม่ ผู้แต่งใช้วิธีการใด วิธีนั้นๆ ชวนให้น่าสนใจ น่าติดตามหรือน่าประทับใจอย่างไร เพราะเหตุใด สำหรับวิธีการนำเสนอที่ผู้แต่งบทร้อยกรองนิยมใช้กันอยู่ทั่วไป เช่น

ก. เสนออย่างตรงไปตรงมา ทำให้ผู้อ่านจับความได้ง่าย

ข. เสนอแบบให้ผู้อ่านตีความจากสัญลักษณ์หรือความเปรียบ

ค. เสนอด้วยวิธีซ้ำคำ หรือซ้ำความ เพื่อดึงดูดความสนใจของผู้อ่าน เพื่อย้ำความคิดหรือเรื่องราวให้ดูโดดเด่นเป็นเอกภาพ และชวนให้ผู้อ่าน น่าสนใจยิ่งขึ้น

ง. เสนอด้วยวิธีการใช้ภาพพจน์เหนือจริง เพื่อสร้างความแปลกใหม่และดึงดูดความสนใจของผู้อ่าน

จ. เสนอด้วยวิธีการแสดงให้เห็นอาการเคลื่อนไหวหรือนาฏการของตัวละคร การเคลื่อนไหวนี้รวมทั้งการเคลื่อนไหวทางกายและทางอารมณ์ คือ ความรู้สึกที่เปลี่ยนไปเปลี่ยนมาของ

ตัวละครด้วย เพราะธรรมชาติของมนุษย์นั้นย่อมมีอารมณ์ปรวนแปรเปลี่ยนไปตามความนึกคิดและสภาวะแวดล้อมเสมอ

(๘) วิเคราะห์คุณค่าของบทร้อยกรอง ซึ่งแบ่งประเด็นย่อยออกได้เป็น

๘.๑ วิเคราะห์คุณค่าภายในตัวบทร้อยกรอง ได้แก่ การวิเคราะห์เรื่องความไพเราะของบทร้อยกรองซึ่งเกิดจากการใช้คำและการใช้กวีโวหาร ดังกล่าวแล้วข้างต้น

๘.๒ วิเคราะห์คุณค่าภายนอกของบทร้อยกรอง ซึ่งแบ่งการวิเคราะห์เป็น

ก. คุณค่าที่มีต่อผู้อ่านเฉพาะบุคคล ได้แก่ การวิเคราะห์ว่า บทร้อยกรองนั้นๆ มีคุณค่าต่อจิตใจ สติปัญญา และความประพฤติของผู้อ่านหรือไม่ อย่างไรเพราะเหตุใด

ข. คุณค่าที่มีต่อสังคม ได้แก่ การวิเคราะห์ว่าบทร้อยกรองนั้นๆ ช่วยสะท้อนภาพของสังคมได้คมชัดมากน้อยเพียงไร เพราะเหตุใด และมีอิทธิพลต่อความเปลี่ยนแปลงของสังคมหรือไม่อย่างไร เพราะเหตุใด^{๑๒๐}

ดร. ธเนศ เวิร์กภาดา และคณะ, ได้ให้วิธีอ่านวิเคราะห์วรรณกรรมประเภทร้อยกรองว่า ร้อยกรองแบ่งออกได้ตามลักษณะรูปแบบเป็น ๕ ประเภท คือ โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน ร่าย นอกจากนี้ยังมีการแต่งประสมประสานร้อยกรองบางรูปแบบเข้าด้วยกัน เช่น กาพย์ห่อโคลง มีโคลงนำและขยายด้วยกาพย์ ลิลิตมีรูปแบบคำประพันธ์หลายประเภทแต่งรวมกัน ได้แก่ ร่ายสุภาพ โคลงสอง โคลงสาม และโคลงสี่ ดังนั้น สิ่งที่ต้องพิจารณาเกี่ยวกับการอ่านวิเคราะห์วรรณกรรมร้อยกรอง ความพิจารณาในหลักต่อไปนี้

(๑) รูปแบบ บทร้อยกรองไม่ว่าสั้นหรือยาวต้องมีรูปแบบ ซึ่งหมายถึง ลักษณะหรือฉันทลักษณ์ การพิจารณาความถูกต้องด้านรูปแบบของบทร้อยกรองเพื่อการวิจารณ์ในปัจจุบันมิได้ถือเป็นเรื่องที่เคร่งครัดนัก แต่ก็ไม่ถึงกับให้ละเลยฉันทลักษณ์ไป ดังนั้นบทร้อยกรองที่ดี ความสำเร็จต้องตามฉันทลักษณ์ แต่มิได้หมายความว่า บทร้อยกรองที่มีรูปแบบถูกต้องตามฉันทลักษณ์เท่านั้นที่จะเป็นบทร้อยกรองที่ดีได้ เพราะในปัจจุบันมีรูปแบบของบทร้อยกรองที่ดีที่เสนอให้เห็นว่า บทร้อยกรองนั้นใช้คำประพันธ์ประเภทใด มีลักษณะพิเศษอย่างไร เท่านั้น

(๒) เนื้อหา กล่าวคือ เนื้อหาในบทร้อยกรองนั้นมีหลากหลาย ในการพิจารณาระดับง่ายที่สุด คือ ดูว่า เรื่องนั้นเป็นในทำนองใด สร้างสรรค์ ยกย่องจิตใจผู้อ่านให้สูงขึ้น สะท้อนสังคม แสดงแค้น ประชดต่าง ๆ ทำให้รู้จักชีวิตและโลกกว้างขึ้น วิธีในการอยู่ร่วมกับมนุษย์ในสังคมได้อย่างมีความสุข หรือเป็นเรื่องมอมเมาชักจูงจิตใจของผู้อ่านให้ต่ำลง ดังนั้นเมื่ออ่านแล้วควรตอบตัวเองได้ว่า รู้สึกอย่างไร ต่อเนื้อหาในบทร้อยกรองเรื่องนั้นๆ มีคุณค่า ให้ประโยชน์ ความรู้ ความคิด หรือให้ความเพลิดเพลิน

^{๑๒๐} สายทิพย์ นุกูลกิจ. ร.ศ., วรรณกรรมไทยปัจจุบัน, หน้า ๙๑-๙๖.

(๓) ความคิดของผู้ประพันธ์ กล่าวคือ บทร้อยกรอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทร้อยกรองร่วมสมัยหรือบทร้อยกรองปัจจุบัน ผู้แต่งจะแสดงทรรศนะแฝงไว้ในปัจจุบันนิยมกันว่า ร้อยกรองที่ดี ควรเสนอความคิดที่ดี ให้แก่ผู้อ่านด้วยเพื่อให้ผู้อ่านได้เห็นทรรศนะอย่างชัดเจน แต่ไม่จำเป็นต้องแสดงความเห็นของตนว่าทรรศนะของกวีผู้นั้นถูกต้องหรือไม่

(๔) ศิลปะการประพันธ์ กล่าวคือ ภาษาที่ใช้ในวรรณกรรมร้อยกรองนั้น มักจะเป็นภาษาที่ไพเราะ สามารถโน้มน้าวอารมณ์และความรู้สึกของผู้อ่าน ทำให้เกิดจินตนาการและมโนภาพ ผู้ประพันธ์จะต้องเลือกกรอกร้อยคำหรือสำนวนโวหารมาร้อยเข้าด้วยกัน เพื่อให้เกิดความงาม เพราะนอกจากบทร้อยกรองจะมีเนื้อหาสาระและความคิดที่ดีแล้ว ยังต้องมีศิลปะการประพันธ์ หรือวรรณศิลป์ หรือที่เรียกว่า งดงามของบทร้อยกรองอีกด้วย^{๑๒๑} เป็นต้น

อย่างไรก็ตามประโยชน์จากการอ่านวิเคราะห์วรรณคดีประเภทร้อยกรองและร้อยแก้ว

(๑) ประโยชน์ด้านความบันเทิง ผู้อ่านได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลินในเรื่องราวและจินตนาการและข้อคิดของวรรณกรรมที่ได้อ่าน

(๒) ประโยชน์ด้านการอบรมตน แม้กวีและผู้แต่งจะได้มุ่งหมายในการสอนศีลธรรมให้แก่ผู้อ่าน แต่โดยธรรมชาติของวรรณกรรมทุกเรื่องมักจะมีคติ ข้อคิด และมโนธรรมแฝงอยู่ หรืออาจจะจูงใจแฝงให้ผู้อ่านคิด ยิ่งอ่านมาก ข้อคิดและคติต่างๆ ก็จะค่อยๆ แทรกซึมเข้าไป

(๓) ประโยชน์ทางด้านวัฒนธรรม วรรณกรรมที่มีเนื้อหาทางคติความเชื่อ ค่านิยม คุณธรรมจริยธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดีภาษา เป็นสื่ออย่างหนึ่งที่หล่อหลอมความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในสังคม อีกทั้งเป็นการสืบสานภูมิปัญญาที่เป็นเครื่องหมายของความเจริญ ผู้อ่านวิเคราะห์หมากก็มีโอกาสได้ซึมซับสิ่งที่ดีงามเหล่านี้ไว้

(๔) ประโยชน์ทางการรับรสของวรรณกรรม การอ่านวรรณกรรมทั้งเป็นประเภทร้อยกรองและร้อยแก้ว ก่อให้เกิดความจรรโลงใจ สร้างเสริมสติปัญญา ทำให้เข้าใจตนเอง เข้าใจชีวิตมากขึ้น

(๕) ประโยชน์ในการเข้าสังคม มีประโยชน์ในการพัฒนาบุคลิกภาพของตน เสริมความพร้อมของผู้อ่านให้มีทักษะทางสังคม เป็นคนทันสมัย ทันเหตุการณ์ การอ่านวรรณกรรมเป็นการเชื่อมโยงความคิดของคนต่างความคิดให้ประสานความเข้าใจมีผลต่อการสร้างสรรค์สังคม^{๑๒๒}

(๖) โดยทั่วไปแล้วงานเขียนทุกประเภทไม่ว่าจะเป็นวรรณกรรม หรืองานเขียนทั่วไปจะมีประโยชน์ในตัวอยู่แล้ว สำหรับวรรณคดีก็เช่นกัน ประโยชน์ที่มีคุณค่าของวรรณคดีมักจะพิจารณาในแง่ต่อไปนี้

^{๑๒๑} ธเนศ เวศร์ภาดา ดร.และคณะ, หนังสือเรียนสาระการเรียนรู้พื้นฐาน ภาษาไทย : วรรณสาร ภาษา ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๖.

^{๑๒๒} ธเนศ เวศร์ภาดา ดร. และคณะ, หน้า ๔.

๖.๑ ประโยชน์ทางอารมณ์ (Emotional Value) ก่อให้เกิดความสะเทือนใจ ความอ่อนไหว ความบันเทิง ฯลฯ เป็นต้น

๖.๒ ประโยชน์ทางปัญญา (Intellectual Value) ให้ความรู้ ความคิด

๖.๓ ประโยชน์ทางศีลธรรม (Moral Value) ให้แง่คิด คติ ความนิยมในศีลธรรมของสังคม

๖.๔ ประโยชน์ทางวัฒนธรรม (Cultural Value) เป็นเรื่องเฉพาะของแต่ละสังคม หากมีอุดมคติเป็นสากลสามารถที่จะถือเป็นแบบแผนของทุกสังคม

๖.๕ ประโยชน์ทางประวัติศาสตร์ (Historical Value) เป็นกระจกเงาส่องย้อนภาพในอดีตของแต่ละสังคม

๖.๖ ประโยชน์ทางจินตนาการ (Imagination Value) สร้างความรู้สึกนึกคิดที่ลึกซึ้ง^{๑๒๓}

๒.๘ สรุปประจักษ์

"วรรณคดี" เป็นหนังสือที่ได้รับการยกย่องว่าแต่งดี มีคุณค่า เป็นที่รู้จักกันอย่างเป็นทางการในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในโอกาสที่ทรงตั้ง "โบราณคดีสโมสร" ขึ้น วัตถุประสงค์ของสโมสรนี้ก็เพื่อส่งเสริมการประพันธ์ การศึกษาประวัติศาสตร์และโบราณคดี และเพื่อการพิมพ์เผยแพร่วรรณคดีโบราณ ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๕๗ คำว่า "วรรณคดี" จึงได้ประกาศใช้อย่างเป็นทางการ เนื่องด้วยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงตั้งวรรณคดีสโมสร เพื่อส่งเสริมการแต่งหนังสือ เช่นเดียวกับกิจการของโบราณคดีสโมสร และงานที่สำคัญของวรรณคดีสโมสรนี้ก็คือการพิจารณายกย่องหนังสือสำคัญของชาติว่าเรื่องใดเป็นยอดทางไหน

คำว่า "วรรณคดี" เป็นบทประพันธ์ที่มุ่งให้ความเพลิดเพลินให้เกิดความสำนึกคิด (Imagination) และอารมณ์ต่าง ๆ เป็นงานเขียนที่ดีมีศิลปะ ก่อให้เกิดความประทับใจแก่ผู้อ่านสร้างความสนุกเพลิดเพลินให้แก่ผู้อ่าน ทำให้เราให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจไปตามความรู้สึก มีความรู้และทัศนคติในเรื่องต่างๆ เป็นต้น ดังนั้นผู้อ่านจะต้องอาศัย การวิจักษ์วรรณคดี คือ การพิจารณาหนังสือนั้นๆ แต่งดีอย่างไร ใช้ถ้อยคำไพเราะลึกซึ้งกินใจ หรือมีความงามอย่างไร มีคุณค่า ให้ความรู้ ข้อคิดคติเตือนใจ ความเชื่อของสังคม หรือชี้ให้เห็นสภาพชีวิตความคิด ดังนี้เป็นต้นอย่างไรก็ตาม วรรณคดีประเภทบทร้อยกรอง มีวิวัฒนาการเป็นมาก่อนสมัยสุโขทัย นักกวีไทยในสมัยก่อนจึงได้สร้างเอาอักษรไทยและภาษาไทยมาผสมผสานกัน การผูกถ้อยคำเป็นเชิงวรรณคดีต่างๆ ทำให้เกิดเป็นบทร้อยกรองต่างๆ เช่น เพลง กลอน โคลง เป็นต้น ในปัจจุบันลักษณะร้อยกรองไทย มีกระบวนการ

^{๑๒๓} นิหัสลัง เจะยามา, **คุณค่าของวรรณคดี**, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: [http://www.l3nr.org/posts/2681\[๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๕๖\]](http://www.l3nr.org/posts/2681[๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๕๖]).

เปลี่ยนแปลงของวรรณคดีไทยจากสภาวะเริ่มแรกไปสู่สภาวะที่เจริญงอกงามขึ้น ในด้านรูปลักษณะต่างๆมากมาย

อย่างไรก็ตาม หลักการอ่านและการพิจารณาประเมินค่าบทร้อยกรองปัจจุบัน คือ การวิเคราะห์บทร้อยกรองปัจจุบันต่างๆ จะให้ผลดี ควรมีการวิเคราะห์อย่างละเอียดและลึกซึ้งจะประโยชน์จากการอ่านทำให้ได้รับประโยชน์ด้าน ความบันเทิง การอบรมตน วัฒนธรรม การรับรสของวรรณกรรม สร้างสติปัญญา ทำให้เข้าใจตนเอง เข้าใจชีวิตมากขึ้นในการเข้าสังคม ประสานความเข้าใจ มีผลต่อการสร้างสรรค์สังคม อยู่ร่วมกันได้อย่างเท่าทันโลกและชีวิต